

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKI

M MIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	7
'AHO	Tu'apulelulu, 11 Fepueli 2016

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan

'Eiki Fakafofonga N pele, Vahefonua Tongatapu

Hou'eiki Minisit Kapineti

'Eiki Pal mia

Samuela 'Akilisi P hiva

'Eiki Tokoni Pal mia

Siaosi Sovaleni.

'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula
& Kau Tau 'a 'Ene 'Afio

Lord Ma'afu Tukui'aulahi

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua

Dr. 'Aisake Valu Eke

'Eiki Minisita Ngaahi Ng ue Fakalotofonua

Fe'ao Vakata

'Eiki Minisit Fefakatau'aki, Ngaahi Ng ue 'a e Kakai
& Polisi, Pil sone, Tamate Afi

Dr. P hiva Tu'i'onetoa

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H ai & Tute

T vita Lavemaau

'Eiki Minisit Lao

Sione Vuna Fa'otusia

'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai

S misi Taelangi Fakahau

'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga

Poasi Mataele Tei

'Eiki Minisit Mo'ui

Dr. Saia Ma'u Piukala

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata

Hou'eiki Fakafofonga N pele

Lord Tu'i' fitu

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Vava'u.

Lord Vaea

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Tongatapu

Lord Tu'ilakepa

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Vava'u.

Lord Tu'iha' angana

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Ha'apai

Lord Tu'iha'ateiho

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Ha'apai

Lord Nuku

'Eiki Fakafofonga N pele 'Eua

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakafofonga N pele Ongo Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Fika 2 Tongatapu

S misi Lafu Kioa Sika

Fakafofonga Fika 4 Tongatapu

Fakafofonga Fika 9 Tongatapu

Penisimani 'Epenisa Fifita

Fakafofonga Fika 12, Ha'apai

Vili Manuopangai Hingano

Fakafofonga Fika 13, Ha'apai

Veivosa *Light of Life* Taka

Fakafofonga Fika 15, Vava'u

S miu Kuita Vaipulu

Fakahokohoko

Fale Alea ‘o Tonga.....	6
Ui ‘a e Fale	6
Poaki.....	6
Me’a ‘a e Sea.....	6
Tokanga ki he n ki he ako f nau Ha’apai.....	7
Tali Pule’anga ki he hoha’a fekau’aki mo e n ako Ha’apai	8
Poupou ke fakatokanga’i ako si’i k inga mei Ha’apai.....	9
Tokanga ke malava ‘o mapule’i e <i>effective rate</i> he t fakafoki e n	10
Tokanga ki he tali mai tohi fehu’i mei he Pule’anga	11
Fakamanatu mahu’inga ke tali mai Pule’anga tohi fehu’i he ‘aho 14.....	12
Tokanga ki he tu’u Tohi Tu’utu’uni fekau’aki mo e tohi fehu’i	12
Tokanga ki he maumau e patanati ‘ikai lava ‘ave ki muli	13
Fokotu’utu’u ng ue Potung ue Ngoue ki he m keti Nu’usila	17
A’u ki he toko 7 kau puke he vailasi Zika	18
Mahu’inga fakama’a kolo ke faka’auha fanau’anga e namu	19
Tokanga ki he polokalama n p seti 1 ma’a e kau ng ue.....	20
Mahu’inga ‘aupito e fakatau’aki	22
Tokanga ki ha fefakatau’aki mo e ngaahi fonua he Pasifiki	23
Faka’amu ke fai Pule’anga ngaahi me’a ‘ohake he Fale Alea	24
Mahu’inga taimi ‘ave fua ngoue ki muli.....	25
Lao Fakaangaanga fika 4/2016	27
Holoki vaeua s niti taha he fakafetongi pa’anga	28
Fakama’ala’ala he tupu ko eni ‘a e pangike.....	29
Tokanga ki he fetongi pa’anga fakalotofonua.....	29
Tokanga ki he founga ‘e fakalele ‘aki e sipoti	Error! Bookmark not defined.
Poupou ki he fakakau ngaahi sino fakakomesiale pa’anga	31
Tokanga ke tanaki tukupau he tafa’aki faka-takimamata.....	32
Fokotu’u ke ‘ova atu tanaki tukupau mei he 2019	33
Tokanga ke lau tohi fehu’i mo e tali ki he tohi fehu’i	34
Fakama’ala’ala ki he founga ngaue’aki tohi fehu’i	35
Lao Fakaangaanga fika 5/2016	39

Lao Fakaangaanga fika 4/2016	40
Tokanga ki he hiki ‘a e tautea mei he 5000.....	40
Tokanga ke ‘oua fakangatangata t naki levi ki Sune 2020	41
Tokanga ki he founa t naki pa’a nga he tukuhau he folau	43
Tokanga ki he founa & halanga pa’anga ki he sipoti 2019	44
Fakamahino Pule’anga ‘ikai ha’anau mafai ki he Komiti ngaue ki he Sipoti 2019	45
Fekau’aki e TASA mo e K miti fili ki he Sipoti 2019	45
Fakaikiiki ki he tokoni Papua Niukini ki he Sipoti 2019	46
Kole ki ha pepa ki he l pooti fekau’aki mo e TASA	51
Tokanga ki ha taimi ‘e kamata ai langa ki he Sipoti 2019	53
Tali Pule’anga ki he taimi fakahoko ai langa & tokoni Siaina ki he sipoti.....	54
Lao Fakaangaanga fika 5/2016	57
Tokanga ki he tau’at ina e faka’iloa	58
Fakafaikehekehe’i e hia ‘e ua pea monuka ai Konisit tone	59
Feinga Tonga ni ke fakaofiofi ki he ngaahi ng ue fakamamani lahi	60
Kelesi.....	62
Fakam ’opo’opo Feme’a’aki Fale Alea	63

Fale Alea ‘o Tonga

‘Aho: 11 Fepueli 2016

Taimi: 1000-1010

S tini Le’o: Me’a mai ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea.

(Pea na’e me’a hake leva ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea, Lord Tu’ivakan ki hono me’a’anga)

‘Eiki Sea: Kalake, k taki ‘o fai mai ‘a e lotu ‘a e ‘Eiki.

(Pea na’e hiva’i kotoa ‘e he Hou’eiki M mipa ‘a e Lotu ‘a e ‘Eiki)

‘Eiki Sea: K taki Kalake ‘o fai mai ‘etau tali ui.

Ui ‘a e Fale

Kalake T pile: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea, ‘Eiki Pal mia mo e Hou’eiki Minisit ‘o e Kapineti. Tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Hou’eiki N pele ‘a ‘Ene ‘Afio kae ‘uma’ ‘a e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakai kae ‘at ke fakahoko hono ui e Fale ki he pongipongi ni, ko e ‘aho Tu’apulelulu 11 ‘o Fepueli 2016.

(Tali Ui)

<009>

Taimi: 1010–1020

Kalake T pile: ‘Eiki Sea, kole ke u to e fakaongo mu’a.

‘Eiki Sea: M 1 .

Kalake T pile: ‘Eiki N pele Vaea, ‘Eiki N pele Nuku. ‘Eiki Sea, ngata’anga ia e tali ui e Falé.

Poaki

Ko e ‘Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula mo e Kau Tau ‘a ‘Ene ‘Afio ‘oku poaki tengetange mai. Pea ‘oku kei hoko atu e poaki folau ‘a e ‘Eiki Minisit ki he Ngaahi Ng ue Fakalotofonuá. Ko e ongo ‘Eiki M mipa ‘oku ‘ikai ke tali honau uí, ‘oku ‘i ai e tui ‘oku na me’a t mui mai p . M 1 ‘Eiki Sea.

Me’a ‘a e Sea

‘Eiki Sea: M 1 . Tapu mo e ‘Afio ‘a e Tolu Taha’i ‘Otua ‘i hotau lotolotonga. Fakatapu foki ki he, ki He’ena ‘Afifio, Tupu VI kae ‘uma’ e Ta’ahine Kuiní mo e Fale ‘o Ha’a Mohefo. Tapu

foki ki he Tokoni Pal mia kae 'uma' e Hou'eiki Minisit e Kapinetí. Tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga N pele 'o e fonua kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí. M l mu'a e, ho'omou laum lie lelei pea m l e kei fakakoloa'aki tautolu 'e he 'Otua Mafimafi 'a e mo'uí 'o tau a'usia e pongipongi ko eni. Pea koe'uhi, kei hoko atu p 'etau ng ue 'oku fai 'i he Fale Alea 'o Tonga. Hou'eiki ko 'etau 'asenita p ena 'oku tufa atu p kia kimoutolu. Ka ki mu'a p ko e kole, mahalo ko e Ha'apai 13 'oku fie, 'i ai e me'a 'oku fie me'a ki ai fekau'aki pea mo e k inga Ha'apai. Me'a mai Fakafofonga.

Tokanga ki he n ki he ako f nau Ha'apai

Veivosa Taka: Tapu pea mo e 'Eiki Sea, tapu pea mo e Fale 'eiki ni. 'Eiki Sea 'oku fakam l atu he ma'u e ki'i faingam lie ko ení. Ko e ki'i me'a si'isi'i p eni ia Sea fekau'aki pea mo e n 'a e k inga Ha'apai. 'I he m hina ko Sepitema, 'Okatopa 'o e ta'u kuo 'osí a'u mai ki he ta'u ni pea na'e fai e ki'i fetu'utaki mai ki he 'Eiki Minisit pea na'e 'oange 'a e fakamatala 'a e CEO. 'Oku 'i ai e k miti 'oku 'ave ki ai fekau'aki pea mo e tukuhaú. Pea a'u mai eni ki he 'aho ni, to e tangi mai e k inga 'aneuhu. Ko 'enau atu 'a nautolu ia 'oku fakaloto'i nautolu ia 'e he kau 'ofisa ke nau n he peseti 'e 13. Ka ko e talu mohetolo mai 'i he'enau faka'amu ke totongi e ako 'enau f naú, 'oku 'ikai p ke 'i ai ha, fekau'aki pea mo e peseti 'e 4 p ko e peseti 'e 1. Ka ko e kole p Sea ke fai ha, ha faka'amu ke fakahoko. Ko e 'uhinga hono ta'ota'ofí ke nau n foki he peseti 'e 13 kae 'omai , 'oku 'i ai e tui 'oku hang si'i k inga he taimi ni ha me'a noa p 'Eiki Sea. Hang 'oku 'ai p ha ngaahi lea ke fakafiem lie p ko ha panatolo he to'u mahaki koení, ke 'oange p ke fakafiem lie. Ka kuo 'alu eni ke 'alu atu e akó ke tutuku e teemi 'uluaki ia 'oku te'eki totongi, ke tali si'enau n . Pea ko e 'uhinga ia 'oku fai ai 'a e fakahoha'a ke 'omai mu'a ha tali mahino p ki he 'uhinga hono ta'ofí ke 'oua to e fai ha n ai kae foki ki he peseti 'e 13 kae fai mo foki e k inga ki he peseti 'e 13. Ko e talu eni ia, m hina eni ia mei he ta'u kuo'osí mei 'Okatopa 'o a'u mai ai ki he m hina ni. Ko e konga ia 'oku fai ai 'a e fakatangí pea mo e kole ki he ni'ihi 'oku kau tonu ki aí fekau'aki pea mo e n ko ení he 'oku si'i faka'ofa e k inga ia. 'Iate au, kapau na ko ha n eni ha ni'ihi 'i Tonga 'eiki ni pea mo Vava'u lahi, 'oku kau ia he laú. Ka ko e Fo'i 'One'oné 'oku fu'u faka'ofa 'aupito Sea, fekau'aki pea mo e tu'unga ko ení. Pea ko u tui konga ia 'oku, ko u lave'i p 'Eiki Sea kuo pahi e hou'eikí ia he fanongo ki he le'o e motu'a ni. Ka ko u tui p ko e 'aí he 'e tuku e vaká kae fai ha kakau. Ko e feitu'u p eni 'e 'oatu ai e le'o e k ingá. Pea ko e konga ia Sea 'oku ou lave atu ki ai. Pea 'oku peh 'a e ki'i fakam l atu ki he Feitu'u na, m l 'a e ma'u e faingam lié.

'Eiki Sea: Ko e pangik f eni Fakafofonga?.

Veivosa Taka: Pangik ko 'a e Pule'angá. Taku ko e pangik 'oku ne tokoni'i e masivá. M l .

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit Pa'anga. Na'e fai foki, na'a tau 'osi paasi foki e Lao ki he Pangik Pulé ke nau fai 'enau ng ue ki he ngaahi me'a ko ení. Paseti 'e 13 'oku fu'u fakavalevale 'aupito. H ko e h 'etau me'a 'e fakalalakaka 'i he me'a ko iá. Ko e h ha me'a ke tokoni ki hotau kakaí. Me'a mai 'Eiki Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: M l . Tapu p mo e 'Eiki Sea p peh ki he Hou'eiki Fale Alea. M l e laum lie ki he pongipongi ni. 'Oku, fai ha ki'i tali atu, fakafiefia 'aupito. Kuo mahino mai 'oku tokanga Ha'apai ki he ngaué pea ko e me'a fakafiefia ia. Ko 'eku fakahoha'a p 'a'aku, ko e h e n . Ko e n k toa foki he pule'anga 'oku 'osi 'at p ia he Pangik Fakalalakalaka. Ko 'oku lave'i p , p ko e h e n ki he h , koe'uhi ko e, he 'oku faingam lie p ' me'á. P ko e n , ko e h e fa'ahinga n , k taki.

Veivosa Taka: Sea, tapu mo e Feitu'una. Ko e n ko ení fekau'aki pea mo e totongi ako 'a e f nau, 'i he peseti si'isi'i, n ko ia 'a e pule'angá. Ka 'oku ou tui ko e, ko 'enau atú 'oku fakahoko ange 'e he kau 'ofisa ia, n koe ia he peseti 'e 13 kae tali p ia 'auhu. 'Oku fakaloloma e , 'a e konga ko ia Sea pea mo e ngaahi fiema'u kehe fekau'aki p a mo e ngoue mo e ngaahi me'a peh . M l .

Tali Pule'anga ki he hoha'a fekau'aki mo e n ako Ha'apai

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu pea mo e 'Eiki Sea pea peh ki he Hou'eiki Fale Alea. Sea tuku mai, ta ko eni. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha palopalema ia he pa'anga, 'oku fe'unga p pa'anga ia. Ka 'oku sai e 'ai e me'a ko ení ke fai ha fetu'utaki ki he Pangike Fakalalakalaka he 'oku tonu ke faingam lie. Ko e n ko ia ki he akó, ko e me'a p ko 'oku mau, 'oku fai e fie ma'u. 'Oku ta'u 4 foki e t ko ení. Ko e me'a p 'oku fiema'u ia ke 'i ai , kapau 'oku 'i ai ha makatu'unga v henga 'o ha taha ke ne hanga p 'o malu'i, ko e me'a p ia. 'Ikai ke 'ilo ia ki he m tu'a Ha'apai p 'oku, ko u tui mahalo na 'oku maau p tafa'aki ia ko ia mahalo. Kae tuku mai ke mau vakai'i ange ko e h e 'uhinga 'oku tuai he 'oku totonu, 'ikai ke totonu. Kapau 'oku ma'u e malu'i ia, ko e pa'anga 'oku 'i ai p . Totonu ke lava p 'o fakahoko e fatongia ko ení.

Tokanga ki he tu'unga ma'olunga e t fakafoki n ako

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit , totonu ke mou ng ue pea mo e Pangik Pulé. Paseti 'e 13 'oku fakavalevale ka 'oku tokoni ki he kakai e fonuá mo e me'á. Kapau 'oku 'ikai ke ... Ko muli eni 'oku nau 'alu hifo 'o peseti 'e 4 mo nau to e feinga ke to e 'alu hifo mei ai. Ko e h e me'a kuo tau 13 ai kitautolu 'oku tonu ke nau tokoni mai ki he kakai fonuá. 'Eiki Fakafofonga, me'a mai.

Veivosa Taka: Tapu mo e 'Eiki Sea. Sea ko e m tu'a ia ko ení ko e m tu'a pule fakavahe, kau 'ofisakolo, 'oku ako 'enau f nau 'i Fisi. Pea 'oku toutou n p nautolu ia. Ka 'oku faka'ohovale eni ia e n atu ko eni 'i Sepitema ia, talamai 'ave ki he k miti, 'ave ki he k miti, 'o a'u mai p ki he 'aho ni 'oku kei k miti p . M l Sea.

'Eiki Sea: Ko ia.'Eiki Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu p mo e Feitu'una peh ki he Hou'eiki Fale Alea. Ko ia, mahino p foki ho'o me'á mo e fa'a tokangaekina he 'oku mahino p ko e p seti ko ia 'oku nau 'omaí hang ko e p seti 'e 13, 'oku to e t naki p hang ko e me'a 'oku ke fa'a me'a'aki ko , ko e totongi fakalukufua ko , kakato ko 'o e totongi tupu, 'a ia 'oku ui ko e *effective rate*. Ka na'e 'osi fai p , tuku mai p mu'a ke to e fai p ha talanoa p mo nautolu. Ko e taumu'a foki na'e peh , 'e fai e fe'auhi mo tukutukuhifo ai. Ka 'oku mahino mai p eni Sea e ngaahi t kunga ko ení kae tuku p mu'a ke to e fai ha talanoa ki ai mo e.. He 'oku 'i ai p foki e me'a he laó, lahi ha

tu'utu'uni ki ai ka 'oku taimi lahi 'oku 'ikai ke tau fu'u faka'amu ke h ki he tafa'aki ko iá. Kae tuku ke to e fai p ha feng ue'aki pea mei he Pangik Fakalalakalaka na 'oku 'i ai ha fa'ahinga founa ki he tafa'aki ko iá Sea. Ko e 'uhingá ko e tu'unga ko 'oku 'i ai e, ka ko e me'a ko eni ki he me'a 'a e Fakafofonga ia 'oku 'osi eni ia 'oku ma fetu'utaki mo e Fakafofonga mo fetu'utaki ki Pangik Fakalalakalaka, ko e h e 'uhinga 'oku 'ikai ke lava ai si'i tu'unga m tu'a. He ko e me'a mahu'inga eni ke 'a e Fo'i 'One'oné 'o ako, ma'u e ngaahi me'a ke mai 'o hoko atu e ng ue. Ka 'oku mahino ko e me'a ia 'e ua te u fai e tokanga ki he me'a ko eni 'oku hoha'a ki ai 'a e Fakafofonga pea peh ki he me'a ko eni ki he tu'unga ko ia 'oku kei 'i ai 'a e tu'unga totongi n ko 'i he ngaahi pangik fakakom sialé 'o tatau mo 'etau Pangik Fakalalakalaka. M l .

'Eiki Sea: M l 'Eiki Minisit Pa'anga. Fakafofonga.

Veivosa Taka: 'Eiki Sea, tapu p mo e Feitu'u na. Fakam l atu ki he Feitu'u na koe'uhi ko e fakafaingam lie taimi faingata'a ko eni ke fakahoko atu ai 'a e ki'i fiema'u e k inga. M l 'aupito 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: M l . Pea 'oku ou tui mahalo ko e me'a tatau p 'oku hoko ki he ngaahi f mili. Ka 'oku tonu ke mou ng ue ki ai Minisit Pa'anga ke tokoni'i. Fu'u fakavalevale 'aupito e paseti 'e 13 p ko e h ko eni, 'ikai ke 'ilo p ko e, tahá 'oku 'i ai ha'atau pa'anga, ha'atau koloa. Kae kehe, tuku atu kia kimoutolu ke mou... 'Eiki N pele.

Poupou ke fakatokanga'i ako si'i k inga mei Ha'apai

Lord Tu'i'afitu: Tapu mo e Feitu'u na Sea. Ko u tu'u p au 'o poupou ki he Fakafofonga...

<001>

Taimi: 1020-1030

Lord Tu'i' fitu: ... 13 'o Ha'apai. Fakatokanga'i hake me'a 'a e 'Eiki Minisit Pa'angá 'a 'ene me'a mai 'o peh ko e v henga. Mahalo ko e faingam lie ke tau nofo mo nonofo hotau ki'i fonuá ni ko e kakai p 'oku ng ué 'e malava ke faingofua 'i honau tu'unga v hengá ke fai ha ki'i n . Ko u kole p au ki he Pule'angá ke nau fakatokanga'i lelei 'a e tu'u lavea ngofua ko 'o Ha'apai. Ko e meimei ko e kau ng ue fakapule'anga ko 'oku mei h h a tatau mo Tongá ni hang ko e me'a 'a e Fakafofongá mo Vava'u.

Meimei ko e ngaahi fonua lalahi ia 'oku faingam lie pea lele ai ' pisinisi. Ko e v henga 'o Ha'apai 'oku tonu ke fakatokanga'i lelei he Pule'angá ko honau 'api ng ué p nautolu 'a ' seni 'a ng tai. Pea 'oku tonu leva ke h h a tatau 'a e nau fanga ki'i fekumi ki honau ngaahi nounou'angá ke h h a tatau mo 'enau si'i 'o toutai 'i he taimi ma'u mai 'enau ki'i mata'iika, kapau kuo maau e 'aisi poloká te tau tui p 'oku tonu ke 'alu hake 'a e ngaahi p seti. K kiate au ka 'i ai ha ng ue 'oku ma'u ko e ng ue ha 'a taha mei Ha'apai ko e si'i toutai p . 'Aho ni 'oku 'ikai ke kei tonu e lea Tonga ia ko he tuku e vaká kae fai ha kakau.

Ko Ha'apai he taimi ni 'oku nau t kina 'i moana. Ko e kei fonua p 'a fonua ko e tangaki hono tangata. Pea ko e ng ue ia 'o e fai tu'utu'uni ha Pule'anga 'oku fai tu'utu'uniá 'o e mafaí 'oku tu'u 'i he nofo laum lie lelei 'a hono kakai hono fonua. Pea ko e ki'i fonua ko eni ko Ha'apai 'oku tonu ke tokanga'i lahi he Pule'angá ke fai hano tokoni'i. He ko e me'a ia 'oku tokanga'i he Pule'anga Fakatahataha 'o M maní. 'Oku 'ikai ke lau 'a e si'isi'í ka ko 'ene 'osi ko 'a e si'isi'i 'oku 'ilonga ai 'etau ta'etokangá. Kau ia 'i he me'a faka-m mani lahi 'oku tau tokanga'i pea 'oku hang p ko Tonga ni e leá ko e ki'i fo'i piliote p . Ka ko 'ene p lia ko fo'i pilioté mei he siok lafi 'o m maní 'oku hanga holo 'a m mani ko e h 'etau me'a na'e totonu ke faí.

Pea ko e tangi ko eni 'oku fai he Fakafofongá 'oku 'ikai ko ha toki tangi p eni. Ko e talu p mei he kuo hilí pea 'e fononga peh ai p ki he kaha'ú. Ko e anga e nofo faka-m mani lahí ka 'i ai ha fonua 'oku t lalo 'oku lifi e me'a kotoa p 'a e anga e f fakatau'aki 'o e ngaahi fakama'uma'u e ngaahi tu'utu'uni kae 'oua kuo nau m nava hake. Ko u kole atu Sea ko e kole kole p 'o fakatangitangi ki he Pule'angá 'oku 'ikai ko ha kakai kehe 'a Ha'apai. Ko e Tonga 'a Tonga ko e kakato ko e 'i ai ha Ha'apai ai.

Pea hang ko e me'a ng ue p 'a e Tongá te tau h ai 'i mulí me'a p 'e ua. 'Uluaki ko e mokoi 'a e 'Uluaki F ko 'etau tali e lotú. Ko e uá p ko e akó. 'I ai e lea 'a Vava'u si'isi'i e fonuá ko ho 'api tukuhaú p 'a e lotú pea mo e akó. Pea 'oku peh mo e fakatangitangi ko eni 'oku fai he 'e Fakafofongá. Ka 'i ai ha 'api ng ue ki Ha'apai pea 'oku 'ilonga p ia he to'u tangata 'otu kapiteni 'a e fanga ki'i motu iiki 'o Ha'apaí. Fanga 'i he S , Pakó ko honau 'api tukuhaú p 'a e akó. Pea ko u lave'i ka tau hanga 'o t naki tu'unga e me'a ko e ako he fonua ni 'e ma'u kotoa p ki Ha'apai. Ka ko e me'a ko eni 'oku fakatangitangi ai e Fakafofongá tau teke he ko e vahefonua eni 'oku nau tokanga taha ki he akó.

Fiem lie p ' vahefonua ia 'oku 'ikai ke u tukuhiho kinautolu kae fai hano fakatokanga'i. Pea ko ena 'oku nau si'i ki muli 'o ako ai ko e m l si'i 'enau mo'ui 'enau si'i tu'u p 'o sio ki tahi. Pea ka faka'osi ho fakam 'opo'opo e fakamalanga e motu'á ni mou me'a atu ki Ha'apai ki he fu'u ' misi 'oku tu'u p 'o hanga ki tahi 'o Misa Peká. Tonu ke peh hang ko e me'a 'a e Minisit kuo m l l atu mei he Fale ni tonu ke hanga mai 'a e Pule'anga mei loto tahi kae hanga atu 'a e kakaí mei he fonuá ke fai hano kake'i hono langa hake e mo'ui 'o e kakaí. Ko ia p ki'i fakahoha'a Sea m l .

'Eiki Sea: M l . Fakafofonga fika hiva 'o Tongatapu.

Tokanga ke malava 'o mapule'i e *effective rate* he t fakafoki e n

Penisimani Fifita: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá, tapu ki he 'Eiki Pal miá kae 'uma' 'a e Hou'eiki Minisit 'o e Kapineti. Tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga 'a e Kakaí tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e, 'o e Kakaí. Tau fakafeta'i p ki he 'Otua m l 'ene 'ofa laum lie lelei 'a e Hou'eikí tau ma'u e pongipongi ni. 'E Sea mahalo 'oku mea'i p 'e he Hou'eikí he 'ikai ke tau malava 'e tautolu 'o fai ha fu'u ng ue lahi kae 'oleva kuo tau n . Pea ko e n ko e tokoni lahi ia kiate kinautolu. Hang ko e fakahoha'a 'oku fai mai 'e Ha'apai 13 'o fel ve'i pea mo e n ko eni. 'E lava p 'etau ' ngaahi ng ué ko 'etau n . Ka 'oku 'i ai foki 'a e faingata'a hang p ko ia 'oku ke me'a ki ai Sea 'a e p seti 'e 13.

Ka ko u toe fakamanatu p ki he Minisit Pa'angá mo kinautolu 'oku tokanga ki aí 'a e *effective rate* ke lava 'o pule'i 'a e me'a ko iá. 'E mahalo 'e malava 'o pule'i 'a e *interest rate* ka ko e *effective rate* ko e me'a ia ko 'oku fai 'oku pule p ki ai mahalo 'a e ngaahi pangik ka ko e me'a ko iá 'oku totonu ke pule'i fakapule'anga 'a e me'a ko iá. Pea ko e taha e me'a 'oku ou tokanga ki aí ko 'etau pa'anga ko *income per capita* mahalo p 'oku te'eki ke a'u 'etau pa'anga ko iá 'a Tongá ni ki he 4000 pea 'oku ou tui ko Ha'apai 'oku toe fu'u ma'ulalo ange ia. Ka ku mahu'inga 'aupito e me'a ko ení ke tau tokanga ki ai 'o 'ikai ke ngata p he *interest rate* kae toe tokanga ki he *effective rate* ke lava 'o pule'i mo e me'a ko iá. M l Sea.

'Eiki Sea: Ko ia m l Fakafofonga. 'Oku mahu'inga 'aupito e *issue* 'i he pongipongi ni ka ko u tui ko e me'a p ki he ngaahi f mili ke nau vakavakai'i fakalelei 'enau n ke fakapapau'i ko e n ko e p seti p ia me'a ko iá. Pea ko ia Minisit Pa'anga mahalo na'a ko ha me'a ke ke talanoa pea mo e k vana e me'á ke, 'oku fai 'enau ng ué he ko nautolu 'oku *regulate* e me'a ko ení. Pea 'ofa ange 'oku nau fai e me'á na'a 'oku nau tokoni nautolu ki he ngaahi pangik ko eni 'oku mai. Ka ko e tui 'a e motu'á ni ko u tui 'oku fu'u fakavalevale 'aupito 'a e p seti 'e 13 ko eni kapau ko hono ' tunga eni. He 'ikai ke nga'unu ha me'a ia. Pea ko e me'a ko eni 'a e *foreign Reserve* ko eni 'oku mou talamai ko eni 'oku 200 fiha e me'á .

'Oku 'ikai hano 'aonga 'a'ana hono tuku e me'á he 'oku 'ikai ke lava ke nga'unu ha me'a he 'ikai ke fai ha fakalalakala he fonua ko eni kapau 'oku peh 'oku sai 'enau me'á 'oku nau t naki pa'anga. 'Oku 'ikai hano 'aonga 'e taha kapau 'oku tuku ko ená kapau he 'ikai ke fai ha ng ue ki ai. He 'ikai ke n ha taha ko e 'uhingá he 'oku fu'u fakavalevale 'a e ngaahi p seti ko ena e n . Kae kehe tuku atu p ki he Feitu'u na Minisit ka 'oku tonu ke mou tokanga mai ki he me'a ko ena 'a Ha'apai ke tokoni'i 'a e ngaahi f mili. Hou'eiki tau liliu 'o K miti Kakato.

Tokanga ki he tali mai tohi fehu'i mei he Pule'anga

Lord Tu'ilakepa: Sea ki'i k taki p fakamolemole. Ko e kongap eni ia 'a e ng ue 'a e Feitu'u na. Fakatapu atu ki he Feitu'u na kae 'uma' e Hou'eiki hono kotoa. 'Oku ki'i lolotonga vakavakai 'a 'etau Tohi Tu'utu'uni ka 'oku lolotonga homou f me'a'akí ka ko u 'oatu p ke fakamanatu atu ki he Feitu'u na. Ko e fakamanatu atu p ki he Feitu'u na koe'uhí ko e ngaahi tohi fehu'i na'e fai he 'e kau M mipá ka ko u kole atu p ki he Feitu'u na kuo 'osi taimi ke fai hano 'omai e ngaahi tohi fehu'i ko iá.

Fakatatau mo e kupu 97 'Eiki Sea 'o fai atu ai 'a e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e tohi fehu'i pea na'e fai he founga taau mo fe'unga. Kupu 100 'Eiki Sea kupu 99 pea 'oku 'i ai mo e taimi na'e tuku atu ki he Hou'eiki Minisit 'Eiki Sea. Koe'uhí ko e 'aho Tu'apulelulu eni 'Eiki Sea pea 'oku ke mea'i p he Feitu'u na mo e Hou'eiki ko e uike kaha'u ko 'ene lava ia 'a e ng ué 'o fakatatau mo e tu'utu'uni 'a e Feitu'u na. Ka ko e kole atu p ki he Feitu'u na ke laum lie lelei mu'a ke vakai'i ange mu'a ' tohi fehu'i he 'oku 'i ai e ngaahi fehu'i 'oku fie ma'u ke fai hano tali mai 'Eiki Sea ka ko u fakaongo atu p ki he Feitu'u na 'Eiki Sea. M l .

'Eiki Sea: M l 'Eiki N pele Fakafofonga mei Vava'u. Na'e tuku p foki ke tau toki fakahoko ia he taimi houa efiáfí ka ko e 'eke p ki he Minisit Pa'angá. Kuo 'osi 'omai e ngaahi fehu'i ko ena na'e 'oatú ?

‘Eiki Minisit Pa’anga: Tapu p pea mo e ‘Eiki Seá pea peh ki he Hou’eiki ‘o e Fale Aleá. K taki p mu’a ‘e ma’u mai ‘a e ‘ tali. Ko ‘eku fehu’i ko na’e ‘omaí ko e f k taki p te u fakamaau mai ‘a e ‘ tohi ko iá ‘i he ‘aho ni. Sea ‘oku ‘i ai p fanga ki’i me’a ‘i he ‘aho ni p ko e, ‘i he uike ni ‘a e me’a ko iá pea ‘oku ou kole fakamolemole p he tuai mai ‘a e ngaahi fehu’i ko iá ka ‘oku, kae ‘omai e ngaahi fo’i tali ko ia Sea m l .

Fakamanatu mahu’inga ke tali mai Pule’anga tohi fehu’i he ‘aho 14

‘Eiki Sea: Na’e tali p foki ko e ‘aho ‘e 14. Ko eni e ‘aho ke ‘aho 28 ia Minisit . ‘Oku lahi homou kau ng ue he ‘oku ou tui kuo ‘osi ma’u k toa p *information* ‘oku tonu ke tali ke vave mai ‘a e ngaahi me’a ko iá ngaahi fehu’i ‘a e kau Fakafofongá. Ka ‘oku ‘oatu leva ha ngaahi fehu’i ki he Hou’eiki Kapineti mou feinga ke ng ung ue mai ki he ngaahi me’a ko ení. He ko e anga ia ‘etau ng ue ‘oku tau f tokoni’aki ka ‘oku ‘ikai ...

<002>

Taimi: 1030-1040

‘Eiki Sea: ki he ‘atu e me’á pea mou toki tolotoloi ai ‘o ‘osi ‘a m mani he ... ko ia ko e houa efiáfí, ke tuku atu ki he ngaahi ... koe‘uhí he ‘oku ... ka ‘oku ‘ai p ke me’á, ai p ngaahi *oral question* ‘oku toki fai atu ki he houa efiáfí ki he ‘etau ng ué.

Tokanga ki he tu’u Tohi Tu’utu’uni fekau’aki mo e tohi fehu’i

Lord Tu’ilakepa: K taki p Sea he ‘eku toutou tu’u haké, ‘ikai ko e ‘uhingá ke fakamahino mai ang he Feitu’u na ‘o fakatatau mo ‘etau tu’utu’uní, ko e ngaahi tohi ‘oku fai he ní‘ihi e kau M mipá ki he Hou’eiki Minisit , ‘oku ... kuo u lave‘i foki ko e tohi ko ení ‘oku ‘oatu pea tali tohi mai p . Me’a ko ena ‘oku ke me’a mai aí fekau’aki pea mo e tohi, ‘a ia ‘oku malava ke lau he Tu’apulelulú, ko ia p eni ‘oku ou lave ki aí, p ‘oku fai’aki p ‘a e tohi atu, p ea tali maí pea ... ‘uhingá ‘oku anga maheni p foki hotau Falé ko e tohi fehu’i kotoa p kuo pau ke mai ‘o lau he Fale ni pea fai mai leva e tali ‘a e Hou’eiki Minisit fekau’aki mo ha me’a kau tonu ki he fonua ni pea mo e kakai e fonuá. ‘Oku tapu he ‘etau Tohi Tu’utu’uní ke ai ha tohi fehu’i ‘oku fakafo’ituitui, p ‘oku ai ha ngaahi lea ‘oku ‘ikai fe’unga. Pea ‘oku ‘ave leva ki he Kalaké pea ‘oku ‘i he Kalaké, fakamo’oni ai pea toki paasi leva, hang ko e me’a na’a ke me’a ki aí ‘Eiki Sea, ‘oku fu’u fuoloa, pea ‘oku ‘ikai ke mau lave’í, ‘ikai ke mea’i he Hou’eiki p ko e Tu’apulelulu uike kaha’ú p ‘e toe lele e Falé ai p ‘ikai. P te tau fakam ‘opo’opo p he Pulelulu.

‘Eiki Pal mia: Sea, ki’i tokoni ange mu’a ki he ...

‘Eiki Sea: Me’a mai Pal mia.

Kole ke tufa & lau tohi fehu’i ki he Pal mia

‘Eiki Pal mia: Ko e ki’i tokoní p tapu ki he Feitu’u na ‘Eiki Sea kae ‘uma’ e Hou’eiki e Fale ni. ‘Oku mo’oni ‘a e ‘Eiki Minisit . Kuo u manatu ki he taimi ko na’a ku kei ‘i he sea ai

ko ená, mahalo ko au na'e lahi taha 'eku tohi fehu'í. Pea te u talaatu e me'a ko eni, laka he vaeua 'eku tohi fehu'í na'e 'ikai p ke ai ha tali ia ki ai. Ko e tohi fehu'i ena 'a e Feitu'u na 'oku 'omai kiate au, ka ko e talí eni kuo 'osi 'omai, pea 'oku ou kole atu, kole ki he Kalaké, tufa'i mai mu'a 'a e tohi fehu'í, pea tufa'i mai pea mo 'eku talí ke lau p he'etau h mai ko ení, na'a faifai kuo tau tutuku kitautolu 'oku te'eki ke tali. M 1 .

Lord Tu'ilakepa: Fakam l atu 'Eiki Sea ki he 'Eiki Pal miá, pea fakamolemole p ki he Feitu'u na na'a 'oku ki'i hoha'a e Feitu'u na ki he fekau'aki mo e 'u tohi fehu'í. Ko e fakahoko p ki he 'Eiki Sea ke ne mea'i he 'Eiki Sea, mo fakamanatu ki he Feitu'u na 'oku lahi e ng ue e Feitu'u na, 'oku ai e ngaahi tohi fehu'i 'oku 'ikai ko e motu'a ni pe, ka 'oku tokolahi p mo e kau M mipa 'oku ai 'enau tohi fehu'i. Pea 'oku hang 'oku tafataha p ki he tohi fehu'i 'a e motu'a ni ki he Feitu'u na.

'Eiki Pal mia: Ki'i fakatonutonu atu.

Lord Tu'ilakepa: Ka 'oku ou kole atu p ki he Feitu'u na ke ke laum lie p ...(kovi e ongo)...

'Eiki Pal mia: Sea, fakatonutonu.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: Fakamolemole Hou'eiki, ko eni kuo 'osi 'omai he 'Eiki N pele 'a 'ene fie ma'ú pea mo 'ene kole. Ko eni kuo u 'osi tali atu 'e 'oatu 'a e me'á 'a efiafi, pea kuo u to e tali atu ke lau. H e me'a 'oku ke to e ...

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, kole ange ki he 'Eiki Pal mia ke ke mea'i, mou mea'i ko e lotu ko he Monité 'oku ou kei pikipiki p ai. Me'a ko e 'ofa mo e m nava'ofa. Ka 'oku ke hang 'oku ke feinga mai e Feitu'u na ia, ke tuku e 'ofá mo e m nava'ofá. Sea 'ikai ke u toe lave ki he me'a ko eni 'oku me'a ki ai e 'Eiki Pal miá.

Ai e me'á 'oku ou tokanga ki ai 'Eiki Sea, pea fakamolemole 'a e Feitu'u na, koe'uhí p na'a ku fakavavevave mai 'aneuhu ka 'oku ou lave'i p na'e lahi e femo'uekina e Feitu'u na, kau fakahoko atu ai p he faingam lie ko ení 'Eiki Sea.

Tokanga ki he maumau e patanati 'ikai lava 'ave ki muli

'Oku, na'a tau toki paasi 'i he Fale ni 'a e lao 'o fekau'aki pea mo hono tali ke vahe'i 'a e takimamatá ko ha potung ue makehe ia, pea 'i ai mo hono kau ng ue koe'uhí p 'oku kau ia 'i he *product* 'a e fonua ni fakatupu pa'anga mo fakatupu koloa faka'ikon mika 'Eiki Sea. 'Oku ou tokanga 'Eiki Minisit Ngoue ki he ngoué. 'Oku ou ma'u e 'u t heni na'a ku 'alu 'o faitaa'i e *butternut*. Hou'eiki ko 'eku fehu'i atu kiate kimoutolu ko eni he tafa'aki he pule'angá, kuo fai ha ng ue ki he ni'ihi ko eni na'a nau p 'usi'i, h fanga he fakatápú, p na'a nau lohiaki'i pea 'ikai ke nau fai ha ng ue ke nau 'ave 'a e *butternut* 'a e kakaí pea 'oange e s nití pea tuku 'a e *butternut* 'i uafu 'Eiki Sea, maumau, 'ikai ke u 'iló p 'oku hu'u ki f 'Eiki Sea. Pea 'oku 'osi ma'u he

motu'a ni e l unga mei he kakai 'o e fonuá. Tu'o fiha 'enau toutou atu ki he motu'a ko ení, ko e tangata ko ení na'e 'osi 'i ai 'ene n \$4 mano 'i he pule'anga motu'á, 'Eiki Sea.

'Eiki Pal mia 'oku ou kole p ki he Feitu'u na ke vakai'i ange mu'a e tangata ko ení, koe'uhí he 'oku 'ikai ke mahino ki he kau ngoué p 'oku hu'u ki f 'a e tangata'eiki ko ení. Ka 'oku fie ma'u ke 'ilo p ko e h 'ene me'a 'oku fai ma'a e kakai 'o e fonuá 'oku ne hanga 'o lohiaki'i e kau ngoué pea 'oku faka'ofa e kau ngoué 'Eiki Sea hono 'ai peh 'í, 'osi ko iá 'oku 'osi mahino ki he Hou'eiki ni pea mo e fonua ni kotoa 'oku kau e ngoué 'i he fakatupu faka'ikon miká 'Eiki Sea. 'Ikai ke u fa'a lave ki he hiná 'Eiki Sea, he koe'uhí he ko e me'a ia 'oku mahino pea na'e 'osi 'omai e l pooti ia ki he Fale ni 'a e mahino 'a e 'unu 'a e tu'unga faka'ikon mika ia 'a e fonuá ni 'i he ng ue 'a e hiná 'Eiki Sea. Pea kapau 'oku hanga he Pule'angá 'o teuteu'i e takimamatá ko ha potung ue ia 'e kau 'i he tokoni faka'ikon mika ko ení 'Eiki Sea, 'Eiki Minisit Ngoue, kuo u kole atu ki he Feitu'u na ke fakapapau'i ange. Mou me'a atu ki tahi, ki he fu'u fale 'i tahi 'a e Poate Uafú 'oku fokotu'u ai 'a e hina 'a ia ko 'oku ui ko e *butternut*. Na'e tu'o fiha hono 'ohake he Fale ni 'o kau ai 'a e Fakafofonga Fika 9

'Eiki Minisit Polisi: 'Eiki Sea, kole atu mu'a ki he 'Eiki Fakafofongá

'Eiki Sea: Ko ho'o fakatonutonu p ko ho'o tokoni.

'Eiki Minisit Polisi: Ko e ki'i, 'ai p ke mahino ange e ki'i me'a ko eni.

'Eiki Sea: Me'a mai.

'Eiki Minisit Polisi: Ko u ki'i, tapu mo e Seá pea tapu mo e Hou'eiki e fakataha ni. Ko u ki'i, ko e me'a ko 'oku me'a mai ki aí, ki he *butternut*, 'oku ou ki'i ongo'i p foki 'oku ai p foki 'a e K miti Ngoue 'a e Vahe Hahaké, ka na'e 'ikai ke hoko ha me'a peh ia, ka 'oku ta'emahino kiate au 'a e me'a ko 'oku tokanga mai aí, he 'oku fanongo mai e kakaí, p ko e h 'a e me'a ko ia 'oku hokó. 'Oku ai p 'emau fanga ki'i palopalema ka 'oku lava p 'e mautolu, 'oku mau feinga p ke fakalelei'i e ki'i palopalema ko iá. Ka koe'uhí 'oku ta'emahino foki 'a e me'a 'oku me'a mai ki ai 'a e 'Eiki N pele. Ko e 'ai p ke toe ki'i mahino ang he 'oku fanongo mai e kakaí. M l Sea.

Lord Tu'ilakepa: Sea, ko e mahino ngofua. Ko e *butternut* 'oku lolotonga fa'o 'i he fu'u *hall* p ko e fu'u fale 'i tahi he Poate Uafú 'Eiki Sea. Pea ko e tokotaha p ko e tangata 'i Tonga ni 'a ia na'a ne totonu ke ne fai 'a e *export* ko ení 'Eiki Sea, 'oku 'ikai malava ke 'ave e *butternut* pea 'oku malele holo e kau ngoué koe'uhí ko 'enau fie ma'u ke totongi mai 'enau silini fakafofi he na'e 'osi talamai 'e 'ave 'Eiki Sea. Pa'anga 'e 400 ki he puha, me'a ko 'oku me'a ki ai e Fakafofonga p ko e 'Eiki Minisit Polisi p ko e Ngaahi Ng ue Iikí, me'a m lie 'eku 'oatu ai leva ke ke mea'i he Feitu'u na, ke ke me'a ai leva 'o me'a ki he fale ko ení 'oku ou lave ki aí. Hanga mai mo e kasitomú, s tu'a ki he 'api s tiá, fe'unga tonu pea mo e uafu ko 'oku tau ai e 'u vaka ko 'a e s tiá, 'oku lolotonga *stock* ai. Pea 'oku 'ikai mahino ki he Poaté pea 'oku 'ikai mahino ki he kau ngoué p ko e tuku ai 'enau *butternut* 'o a'u ki f . Kuo 'osi ai e 'u puha *butternut* ai kuo 'ave 'o faka'auha. Pea 'oku ou kole atu Hou'eiki Pule'anga, hang ki he Feitu'u na 'Eiki Minisit Ki He Ngaahi Ng ue Iikí, mou fakatokanga'i ange 'a e ni'ihi 'oku nau fai 'a e *export* ko ení, koe'uhí ko moutolu 'oku mou foaki e ngaahi laiseni pea fai mo e ngaahi

talatalaifale pea nau mateuteu ke nau atu leva 'o fai ai hono t t naki 'a e koloa 'a ia 'oku 'ave atu ki tu'apule'angá 'Eiki Sea. Ka 'oku ou 'oatu p koe'uhí ke mou mea'í, h ko e me'a 'oku hokó?

'Eiki Pal mia: Ki'i, fakamolemole,

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Pal miá.

'Eiki Pal mia: Ki'i fakamolemole ko e 12 pe ko 'etau ki'i *break* p kuo mau lele ki ai. 'Oku ou kole atu mu'a Fakafofonga, ko e ngaahi me'a peh , kapau na'a ke 'uluaki fakap mai p koe ia, ko mautolu ko ení 'oku mau 'ohovale mautolu ho'o fakamatala ko ená. He ko e anga p e faka ... ka 'oku 'ikai ha fika p ko ha fa'ahinga fakamatala mahino mo pau. Pea ko eni kuo u fakah atu, ko 'ene tuku p 12, mau lele 'o faitaa'i k toa e 'u me'a ko iá pea fai ha fetu'utaki ki he tokotaha ko iá, ka ke fiem lie.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea,

'Eiki Sea: M 1 'Eiki Pal mia, me'a mai koe

Lord Tu'ilakepa: 'Oku 'ikai ko e 'ai ia ke fiem lie e motu'a ni, ko e kakai 'oku nau ngoué, ko nautolu 'oku nau hoha'a ki he 'enau fo'i fua 'enau ngoué na'a nau t pea teuteu'i pea fafanga pea tau fetuku ki ai, 'o ma'u e ola pea 'ikai ke 'ave ia. 'Oku 'ikai ko e 'uhinga e mai e me'a ko ení ke toki me'a mai e 'Eiki Pal miá, tapu p mo e Feitu'u na, te mou me'a pea fait .

'Eiki Pal mia: Sea, fakatonutonu atu ... ki'i me'a hifo.

'Eiki Sea: Me'a mai.

Lord Tu'ilakepa: Sea e Feitu'u na ia.

'Eiki Sea: Ko ho'o fakatonutonu?

'Eiki Pal mia: Ko 'eku fakatonutonu atú fakamolemole ...

<003>

Taimi 1040-1050

'Eiki Pal mia: ... Fakafofonga.

'Eiki Sea: Me'a mai Pal mia.

'Eiki Pal mia: ... 'oku 'ikai ke ma'u 'e he motu'a ni p ko e h 'a e puipuitu'a p ko f ... 'oku 'i ai ha'ane laiseni? Sai kapau 'oku ma'u ha'ane laiseni na'e foaki 'a e laiseni ko iá 'anef , ko 'eku 'uhinga atú, ke 'ai ha fakamatala mahino he ko e 'uhinga he 'ikai ke lava ha fakaikiiki ia 'o 'omai ...

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea ko e fakatonutonu ia p ko e malanga p ko e fehu'i.

'Eiki Pal mia: 'Oleva ke 'osi 'eku fakatonutonu fakamolemole.

Lord Tu'ilakepa: ... 'ikai ha hala 'e taha 'eku malangá 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku mahino p 'Eiki N pele tuku p ke ...

'Eiki Pal mia: Ko 'eku 'uhingá he 'ikai ke ... 'e tatau ai p p kof ha fa'ahinga Pule'anga, faingata'a 'aupito ke 'alu 'a e Pule'anga 'o tu'u holo 'i he vaha'a 'o e kau *exporter* pea mo e ni'ihi ko 'oku 'i ai 'enau kau ngoue, 'oku 'ikai ke 'i ai ha taimi ia ha fa'ahinga Pule'anga 'e 'alu 'o kau 'i he fo'i alelaea kotokota p . Ko ia 'oku ou kole atu, fakafiem lie 'a e Fale ni 'oku mau fanongo lelei ki he fakamatala ko eni, 'oku fakaloloma 'aupito kapau 'oku hoko 'a e me'a ko eni, ka ko e tokoni ko te mau ala fai ko e fekumi ke 'ilo ki he puipuitu'a ko e h 'a e 'uhinga 'oku hoko ai 'a e me'a ko eni, ko hai 'a e tokotaha ko ia, ko hai 'a e kau ngoue ko ia na'e 'ave 'enau *butternut*, ngaahi me'a peh . Pea 'oku ou kole fakamolemole atu ...

'Eiki Sea: M l 'Eiki Pal mia 'oku ou tui mahalo ko e me'a Hou'eiki 'oku tonu p ke 'i ai ho'omou palani 'e taha, koe'uhi ko e ngaahi me'a peh 'oku 'osi tonu p ke 'i ai ho'omou ngaahi fetu'utaki ki Nu'usila, k 'oku 'ikai ke me'a pea mou uta 'e kimoutolu 'a e ngaahi me'a peh . 'Oku tonu p ke 'i ai 'a e *pack up plan* p ki he ngaahi me'a peh , ke 'oua 'e si'i uesia 'a e anga 'a e fua 'o e fonua mo e kakai 'oku nau 'oatu 'enau 'amanaki 'e fai 'e he tokotaha ko , he koe'uhí he ko moutolu 'oku mou 'i ai 'oku tonu ke 'i ai 'a e ngaahi fetu'utaki ki he ngaahi m keti mo e ngaahi me'a ko eni mei Nu'usila, pea ko e taha mahalo ko e me'a ia 'a e kautaha ko ena 'a e *quarantine* mo e h 'a e me'a ko ia. 'Oku tonu p ke 'i ai 'a e *pack up plan* koe'uhí k 'oku 'i ai ha me'a 'oku hoko ki he me'a, 'oku mou lava p ke mou uta p 'e moutolu ke 'ave me'a, kae 'oua 'e si'i tuku peh 'i 'a e me'a he ko hono ' tunga mahalo kuo pala 'a e me'a kuo kamata ke kovi 'a e *butternut* mo e me'a, kae 'oua 'e 'ai ke tau fet kuaki holo 'i he me'a. Kae me'a mai faka'osi mai ... Minisit Ngoue me'a mai na'a 'oku 'i ai ha to e solova 'e koe 'a e palopalema.

'Eiki Minisita Ngoue mo e Toutai : Fakatapu atu ki he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea. Fakatapu atu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Hou'eiki N pele, Fakatapu ki he 'Eiki Pal mia, Tokoni Pal mia ko e Hou'eiki Minisit , peh foki ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai.

Me'a p kae 'oatu ha ki'i fakam 'ala'ala ki he me'a ko eni 'oku hoko. Ko e me'a na'e hoko ki he me'a ko eni fekau'aki eni mo e kau ngoue 'a Hihifo, na'a nau t ko ia 'a e *butternut*, pea ko e me'a ko na'e hoko na'e t mui 'a e t ko ia 'o e *butternut* 'i he ta'u ko eni kuo 'osi 'o nau toki kamata ki Siulai k na'e tonu ke kamata 'i M . Pea 'i he'ene peh a'u mai 'a e toli ko eni 'o 'enau *butternut* ko eni 'i T sema kuo kamata kuo 'osi toli 'a e *butternut* ia 'a Nu'usila 'i he taimi ko ia. Pea ko e me'a kuo hoko kuo 'osi fonu 'a e m keti 'o 'ikai ke to e lava ai ke 'ave 'a e uta faka'osi ko eni 'a e ola ko eni 'o e ngoue ko eni 'a e kau faama ko eni 'a ia 'oku hoko ai ko eni 'a e palopalema ko eni. K ko e kongá lahi p 'o e 'enau uta na'e 'osi 'ave p ia 'i he ta'u kuo 'osi kae fihia 'a e kongá ko eni koe'uhí ko e m keti ko 'i Nu'usila kuo 'osi fonu ia 'i he *butternut* ko 'a e kau ngoue Nu'usila. Pea 'oku 'ikai leva ke ... ko e 'uhinga ia 'oku 'ikai ke lava ai 'o 'ave ai eni, k ko e me'a mahu'inga tahá 'e 'Eiki Sea 'oku 'ikai ko ha me'a fo'ou eni 'oku hoko

ki he ngoue 'i he fonua ko eni ko e kau eni he tefito'i palopalema lahi fe'ao mo e ngoue 'i he ngaahi ta'u lahi. Ko e 'uhí ko e 'ikai ko ke lava 'a e kau ... 'a kinautolu ko 'oku nau uta ko ia 'a e ola ko ia 'o e ngoue ki muli 'oku 'ikai ke nau lava 'o ng ue fakataha, pea 'i he'ene peh 'oku 'ikai ke ma'u 'e he kau ngoue 'a e ngaahi fakamatala totonu ko 'oku fekau'aki mo e m ketí.

K 'oku fai 'a e ng ue lahi 'aupito ki ai 'a e Potung ue pea na'e ... ko e fakataha fakamuimui na'e fakahokok 'i he kongá kimu'a 'o e uike ni, ko e ui k toa 'a e kau ... 'a kinautolu ko e kau *exporter* 'o nau lava mai 'o mau fakataha koe'uhí ko e feinga 'a e Potung ue he taimi ní ke ng ue fakataha k toa 'a e kau h koloa ko ia ... ngoue ko ia ki tu'apule'anga, nau ng ue fakataha pea mo e Potung ue, koe'uhí ke ma'u 'a e ngaahi me'a kotokotoa p , ngaahi fakamatala mo'oni 'aupito ko fekau'aki mo e m keti, 'a ko 'oku tonu, pea 'ikai ke ngata p ai kae lava ke nau ng ue fakataha ke 'oua 'e to e fai 'a e fesiosiofaki mo e fek 'aki mo e fe'au'auhi, koe'uhí kae lava ke nau ng ue fakataha koe'uhí ke mo'ui 'a e kautaha kotokotoa p . K 'i he taimi tatau p ko e kau ngoue 'oku uesia lahi taha 'e 'Eiki Sea 'i he hoko 'a e ' palopalema ko eni. Pea 'oku mau faka'amú ke ta'ofi 'aupito 'a e founga ko eni ke 'oua 'e to e hoko atu.

Fokotu'utu'u ng ue Potung ue Ngoue ki he m keti Nu'usila

'I he taimi tatau p 'oku lolotonga feinga 'a e Potung ue ke 'ave 'a e 'Ofisa 'e taha 'o e Potung ue ke ng ue 'i Nu'usila koe'uhí fetu'utaki hangatonu pea mo e Pule'anga Nu'usilá pea mo e ' m keti koe'uhí ke tokoni ke ma'u mai 'a e fakamatala totonu taha ko 'oku fekau'aki mo e m ketí, koe'uhí kae fakahoko lelei 'a hono ... ke tonu 'a e founga ng ue ko 'oku ng ue'aki ko 'e he ngaahi kautaha ko eni, pea 'ikai ngata p ki ai k ko e kau ngoue foki. K 'oku fakahoko, 'oku lolotonga fakahokok 'a e ng ue ko eni pea na'e fai 'a e fakataha pea mo e fakafofonga ko ia 'i Tonga ni 'o e Pule'anga Nu'usilá 'aneafi 'o fai 'a e fetu'utaki fekau'aki mo eni ke nau tokoni mai koe'uhí he 'oku fu'ju fie ma'u lahi 'aupito.

Ko e tu'unga ko ... ko e ma'u 'a e motu'a ni ki he tu'unga ko ia 'o e ngoue, kapau 'e lava ke lelei 'a e ngoue hono fakalele ko ia 'o e ngoue, pea mo hono h ko ia ki tu'apule'anga, ko e fakalalakala lahi 'aupito 'aupito 'e hoko ki he 'ikon mika 'o e fonua. Pea ko e tu'u ko 'a e ngaahi faingam lie 'i he m ketí 'i muli, 'oku fu'u lahi faufau, k ko e me'apangó ko e ngaahi palopalema 'oku hoko fakalotofonua, 'a eni ko na'a ku toki lave atu ki ai. Pea 'oku fai 'a e ng ue ki ai pea ko eni 'oku 'amanaki 'e to e 'at mai mo e m keti ko 'o Siaina ki he hina 'i he ta'u ni. Pea 'i he'ene peh 'oku fu'u fie ma'u 'aupito 'a e ng ue lahi 'aupito 'aupito ke fakahoko tautautefito ki he fakakau mai ko ia 'a e kau ngoue ke tu'u fakataha pea mo kinautolu ko eni 'oku h ko eni 'a e ola 'o e ngoue ki muli, fakataha mo e Pule'anga ke ng ue fakataha ke fakahoko 'a e me'a kotokotoa p 'i he founga lelei taha.

Na'e fakaafe'i foki 'e he Pal mia 'o e Pule'anga Nu'usila 'a e motu'a ni ke lele atu 'o sio totonu ki he founga ng ue ko 'a e Pule'anga Nu'usila, tafa'aki ko ia ki he ngoue. Pea ko e ako lahi na'e hoko mei he me'a ko eni, pea ko e founga p ia 'oku 'uhinga ai 'a e fokotu'utu'u fo'ou ko eni ke liliu founga ng ue ko eni 'atautolu 'i Tonga ní, koe'uhí kae 'alu 'a e fakalalakala ki mu'a, koe'uhí ko e ola lelei ko ia ki he fonua pea mo hotau kakai 'e 'Eiki Sea. Mahalo ko e ki'i fakamatala nounou p ia 'oku lava 'o tuku atu 'i he taimi ko eni, m l .

Eiki Sea: M l ‘aupito ‘Eiki Minisit , m l ‘oku ou tui mahalo ko e ‘Eiki N pele ‘oku me’a ki ai ‘a e Fakafofongá ‘a e ‘Eiki Minisit . Me’a mai.

Lord Tu’ilakepa: ‘Eiki Sea ‘oku ou fakam l atu ‘Eiki Minisit Ngoue ‘ene ‘omai ‘a e tali fakafiem lie p ki he kakai ‘oku ngoue. Pea ‘oku totonu p ‘Eiki Minisit ke fakamolemole p ki he Feitu’u na, na’e totonu p ke ke l pooti ke mea’i ‘e he ‘Eiki Pal mia fekau’aki mo e ngaahi me’a ko eni ‘oku hoko ki he kakai, hang ko e me’a ko ‘oku ne me’a mai ‘aki ‘Eiki Pal mia te’eki ai ke ne mea’i k kiate au ‘Eiki Sea, ‘ikai ke u to e lau ki ai ‘Eiki Sea. K ‘oku ou kole atu p ‘Eiki Minisit p ‘ikai ke ‘i ai ha fa’ahinga *trade commission* ‘o hang ko mulí ke nau muimui’i, ke nau muimui’i atu ... ‘a e me’a ko eni ‘o fekau’aki mo e fefakatau’aki ko mo Nu’usila he ‘oku ou lave’i ko Fiji, Ha’amoá ‘oku ‘osi ‘i ai ‘enau me’a peh ‘Eiki Sea. Pea ‘oku ou fakam l atu ‘Eiki Sea ‘a e ma’u faingam lie.

Eiki Sea: M l . ‘Eiki Minisit Mo’ui.

A’u ki he toko 7 kau puke he vailasi Zika

‘Eiki Minisit Mo’ui. “‘Eiki Sea, fakamolemole p ‘Eiki Sea tapu atu ki he Feitu’u na, pea ‘oku ou h fanga atu ‘i he Fakatapu. ‘Oku ou sio p Sea, sio p ki he’etau taimi na’a ko e ki’i tuku mai ‘a e ki’i taimi ko eni Sea ke u ki’i fai atu p ha ki’i l pooti ‘i he tu’unga fakamuimui taha ‘oku a’u ki ai ‘a e fokoutua ko eni ‘oku lolotonga ‘i Tonga ni ‘i he taimi ni ‘a e *Zika*, hang ko ‘eku l pooti ‘i he uike kuo ‘osí Sea. Ko e a’u ko ki he kamata’anga ‘o e uike ni Sea ‘oku kaka p ki ‘olunga ‘a kinautolu ‘oku nau talatalaange ki he falemahakí mo e ngaahi faka’ilonga ko ia ‘o e *Zika*. ‘Oku ‘alu hake ‘i he taimi ni mei he ...

<005>

Taimi: 1050-1100

‘Eiki Minisit Mo’ui : ... toko 259 ki he toko 542. Pea kuo ‘alu hake mei he toko 5 ‘o toko 7 eni, Sea, kuo fakapapau’i ‘i he ngaahi sivi toto na’e faí, kuo ma’u kinautolu ‘e he vailasi ko eni ‘o e *Ziká*. Pea ‘oku ‘i ai e toko 3 feitama ‘oku nau ma’u e faka’ilonga ko eni e *Ziká*, ‘oku kei fai p e ng ue ke fakapapau’i kinautolu mo muimui’i kinautolu ki he ngaahi palopalema ko eni kuo ‘osi talaki fakam manilahi ‘oku hokó, neongo ‘oku te’eki ai ke ng ue e kau saienisí, ha fekau’aki ‘a e Siká mo e ngaahi me’a ko eni he f ‘ele’i e fanga ki’i p p , ‘oku ‘ikai ke fu’u kakato honau ‘atamaí.

Pea ‘oku ‘i ai e fie tokoni mei muli, Sea, ki hono tokangaekina e feinga ke faka’auha ‘a e fakafanau’anga ko ‘o namú. Pea ‘oku ou fakam l ki he Tokoni Pal miá pea mo ‘ene Potung ué, ‘uma’ e Minisit ki he *Lands & Survey*, peh ki he Kau Tau Malu’i ‘a ‘Ene ‘Afió, ko e *Internal Affairs*, Kolosi Kulá, kau ‘ofisakolo, mo e kau pule fakavahé, ‘i he feng ue’aki fakataha ke fai ‘a e *clean up campaign* ‘oku lolotonga faí, ‘a e fakama’a kolo fakafonua ke faka’auha ai p ‘a e f nau’anga ko ‘o e namú, ‘Eiki Sea.

Ko e tu’u ko he taimi ni, ko e kalafi ko ‘o kinautolu ko ‘oku talatala ki he ngaahi faka’ilonga ko ‘o e *Ziká*, Sea, kae ‘uma’á e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale ni, ‘oku kaka p ki

‘olunga. Pea kuo tau kamata atu eni ke t ‘a e vai, Sea, ki he funga e fonuá, pea ‘e toe lahi ange ‘a e namú, hang ko ‘eku fakamalanga he uike kuo ‘osí, ko e ngaahi fua’i namu ko kuo nau fakat , ‘oku lava ia ‘o mo’ui he m hina e 6 ki he ta’u ‘e 1, neongo ‘oku ‘ikai ke t ha vai. Pea ko ‘ene t p ko ‘a e vai, ko e fo’i uike p ‘e taha kuo nau hoko leva ko e ki’i namu, pea te nau lava ‘o fetuku e fokoutua ko ení, Sea.

‘A ia ko e fakatokanga p ia ki he kakai e fonuá, ‘a e mahu’inga ke nau pou pou mai ki he fakama’a kolo fakafonuá. Pea ‘oku tui e motu’a ni ia, Sea, kapau ‘e nofo p ‘a e ngaahi f milí ‘o taki taha ngaahi hono ki’i ‘api ke ma’a. ‘Oku ou tui au ‘e tokoni lahi ia ki hono ta’ota’ofi ‘a e mafola ‘o e fokoutua ni, Sea. Kae hang foki ko ‘eku lave he uike kuo ‘osí, Sea, ko e namu tatau p eni ‘oku ne hanga ‘o fetuku ‘a e mofi Tengi, ‘a e *Chikunkunia*, na’e t he ta’u kuo ‘osí, pea mo e

Zika. ‘A ia ko e tu’u he taimi ni ia, Sea, he kaha’ú ia, ‘e malava ia ke hoko ‘i he ta’u kotoa p , ‘e hoko e ngaahi palopalema ko eni he fokoutua ‘oku fetuku ko ‘e he namú.

Mahu’inga fakama’a kolo ke faka’auha fanau’anga e namu

Ko ‘eku ki’i l pooti atu p ‘aku ia, Sea, ki he Fale ‘eiki ni, pea fanongo mai e kakai e fonuá, ‘a e mahu’inga ko ia ke tau tokangaekina mo pou pou ki he ngaahi polokalama ko eni ‘oku fakahoko ‘e he Potung ue Mo’uí, kae’uma’ e ngaahi va’a fetokoni’aki ko eni kuo u ‘osi lave ki aí. Kuo ‘osi ‘i ai p ‘a e *task force*. ‘Oku ‘osi mahino mai e tokoni mei ‘Asitel lia, pea mo e Kautaha Mo’ui ‘a M maní, mo Nu’usila, ki hono feinga ke..

Ko e me’a p eni ia te tau ala lava, Sea, ko hono faka’auha e f nau’anga ko ‘o e namú, pea tokanga e kakai e fonuá, ke ‘oua ‘e u’u kinautolu ‘e he namú. ‘A ia ko ‘eku lavé, ko e namú ia ko ení, ‘oku ne fetuku, pea ko e taimi ‘ahó ‘oku ne fai ai ko ‘a e u’u pea uesiá. Ko e po’ulí, ‘oku ‘ikai ke nau toe puna holo kinautolu ia. Pea ko e ‘uhinga ia, Sea, na’e fai ai e feinga’i ke fana e ngaahi ‘apiakó, ko e ‘uhingá ko e fakataha ki ai ‘a e f nau akó, ‘o tokolahi ki ai he fo’i taimi ‘e taha, pea ‘oku lolotonga fai ‘a e ng ue ko ia ‘a e Potung ue ‘o hokohoko atu, Sea, ‘i he ngaahi ‘apiakó, mo e ngaahi lautohí, pea mo e toenga e ngaahi koló. Ka na’e ‘i ai e faka’amu ‘a e Potung ué, ki he kakai ‘i he ngaahi koló ‘oku ‘i ai ‘enau ngaahi m sini fana, he’ikai ke lava ‘e he Potung ué mo e Pule’angá ‘o fakakakato ha m sini ke fai ‘a e fatongia ko ení, Sea. Ke nau tokoni mai mu’a. ‘E lava p ‘o lele atu e kau ng ue ‘o e Potung ué, mo ako’i mo *supervise* kinautolu, kae lava ‘e he ngaahi m sini fana ko iá, ke fana ‘a e ngaahi lautohi he ngaahi koló, ‘i he fo’i taimi p e taha, kae lava ke ng ue lelei ange ‘a e fakahoko fatongia ko ení, Sea. ‘Oku fie ma’u foki e faná ia, ke ‘osi e fana ‘uluakí, toe ‘i ai mo e fo’i fana ‘e taha. Ko e ‘uhingá, ko e namu ko ko , ‘oku uike ‘e taha foki ia, Sea, pea nau hoko ko ha namu kakato ke nau lava ‘o fakahoko e me’a ko ení. Ko e taimi ko ‘oku nau *hatch* ai ko ke nau ‘alu ‘o hokoko e namu kakato ke nau hanga ‘o fakahoko e me’a ko ení, mo e ‘alu atu e fana ko iá, pea ‘e lava leva ke faka’auha ai p ‘a e namú.

Ko ia ‘oku ‘i ai e kole ‘a e motu’a ni ki he kakai e fonuá. Kimoutolu ko ena he ngaahi koló, fie ma’u p ha ki’i m sini ia e taha kae lele atu ‘a e kau ng ue ‘o fai p hano ki’i ako’i, mo e faito’ó, ka nau lava nautolu ‘o tokanga’i ‘a e ngaahi ‘apiakó. Ko e ‘uhingá p he ‘oku toko lahi e f nau akó he fo’i taimi e taha. Pea ‘oku ou tui, Sea, ‘oku hokohoko lelei atu p ‘a e ng ue ‘a e

Potung ué ki hono fakafepaki'i 'a e fokoutua ko ení. Neongo 'ene fo'ou ki Tonga ni, ko 'ene fuofua hoko eni, ka 'oku fai p e t kuingata pea mo e lelei taha e kau ng ue 'o e Potung ue, ke fakahoko lelei e fatongiá ki he kakai e fonuá. M l Sea e ma'u faingam lie.

'Eiki Sea : M l . M l 'aupito, 'Eiki Minisit Mo'ui, pea 'oku ou tui p 'oku ongo atu p ki he ngaahi koló, koe'uhí kapau ko e me'a ena 'oku fiema'u 'e he Feitu'una, ka 'oku 'i ai ha m sini. 'Oku ou tui p , ko e ngaahi koló, 'oku 'i ai p e ngaahi m sini fana mo e me'a, koe'uhí he ko e me'a ia 'oku mahu'ingá, 'a e feng ue'aki, mo e fepoupouaki 'i he me'á, taafataha p koe'uhí ko 'etau f naú. Pea 'oku ou tui mahalo, kapau 'oku ongo atu ki he ngaahi tapa kehe kehe e fonua ni, tautefito ki he ngaahi koló, koe'uhí ko e ngaahi m sini ko ena, hang ko ia 'oku ke me'a mai ki aí. Tau fakataunge p 'e lava ke nau 'omai e ngaahi me'a ko ena, ke fetokoni'aki pea mo e Potung ue. 'Oku ou tui 'oku lava ke fakasi'isi'i atu ai, pea faka'osi atu e ngaahi me'a ko eni 'oku hoko ki hotau fonua ni. Kae m l 'aupito, 'Eiki Minisit Mo'ui, ongoongo ko ena 'oku 'omai, pea 'oku ou tui p 'oku fanongo mai e kakai 'o e fonuá, kae lava ke fai ha fepoupou'aki 'i he me'a ko iá. 'Eiki N pele 'Eua.

Lord Nuku : Tapu p pea mo e 'Eiki Seá. Ko e fakam l au ki he 'Eiki Minisit Mo'ui, koe'uhí he ongoongo mahu'inga 'oku fakahoko mai ki he Falé mo e kakai e fonuá, ke 'ilo'i 'e he kakai e fonua e ola ko eni ko 'o e mahaki ko ení, Sea. Ki'i miniti 'e 2 ko eni, Sea, 'oku toé ke u ki'i faka'osi atu ai p .

'Eiki Sea : Me'a mai koe ki he fiem lie.

Tokanga ki he polokalama n p seti 1 ma'a e kau ng ue

Lord Nuku : Ko e fakam l 'ia ki he 'Eiki Minisit Mo'uí. Ko e fo'i me'a ko eni 'oku fai e tokangá 'a'aku ia, 'oku ou tokanga lahi au ki he me'a ko eni 'a e kau ngoué. Ka ko e pangó p kuo me'a mai e 'Eiki Minisit , pea tuku atu ia. 'Oku ou tokanga lahi ki he me'a ko ení, hang ko ia 'oku hoko he taimi ni, Sea. Pe ko e h e me'a 'oku hoko ki he pa'anga ko na'a tau hanga 'o tukuange ke n p seti e l ko 'a e kau *exporter*, ke totongi'aki ko 'a e fakam ketí, pea toki me'a ia 'a e *exporter* pea mo e feitu'u ko 'oku 'ave ki aí. He koe'uhí foki ko e 'uhinga ia 'o e fehu'ia, he ko 'eku toe foki p e me'á, he na'e 'uhinga e fakakaukaú, Sea, koe'uhí ke to'o e fo'i mafasia ko iá mei he kau ngoué. Pea na'e 'osi vahe'i 'i he Patiseti ko , fakapa'anga ko 'a 'oku 'amanaki ke 'osi ko ení, 'a e pa'anga ko iá. Pea koe'uhí 'oku tu'u mai ko he taimi ni, 'oku tau toe foki p tautolu ki he me'a ko ki mu' , toe ongosia p e kakai ia ko 'o e fonuá, ka na'e 'uhingá he na'e 'osi fokotu'u mai ki Fale ni, Sea.

'Eiki Sea : 'Ai ke 'eke ange ki he 'Eiki Minisit Pa'anga. Me'a mai angé pe ko e h e me'a 'oku hoko ki he pa'anga ko ia?

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko ia. Tapu pea mo e Feitu'u na, Sea, pea peh ki he Hou'eiki Fale Aleá. Ko ia, ko e pa'anga foki ko iá 'oku lolotonga laum lie lelei p 'i he Pangik Langa Fakalakalaká. 'Oku 'uhinga foki ia ke tokoni'i 'a e ko 'o teuteu'i ko e konga kekekelé, mo hono tó. Ko e palopalema ko mahino 'oku 'ohake he 'aho ni ia, ko e lava ko hono t mo e ng ue ko 'a e kakai ko 'o e fonuá, ko e toe ko ko e tokotaha ko na'e alea'i ke 'ave 'o

fakam keti, ko e palopalemá ia. Ka ko 'eku tali nounou p 'aku. Ko e pa'angá 'oku 'i h p , 'oku kei 'i ai p ia ke fai'aki e ng ue, 'o hang ko e me'a kuo ne me'a'akí, Sea. M l .

Lord Nuku : 'Eiki Sea, ko e me'a ko na'e fakah mai ki he Falé, ko e palopalema ko ení na'e palopalema ia he t hina kimu'a, ko hono 'ave e siliní ke fai 'aki e teuteú. Pea 'oku mea'i p 'e he Feitu'una, pea fokotu'utu'u mai leva 'e he Potung ue Ngoué 'o 'omai ke 'i ai e silini koe'uhí ko e fakam ketí. He 'oku lave'i 'e he motu'a ni, na'e kau e motu'a ni he fuofua ko 'o kole ke 'omai e siliní, ko hono taumu'á ke totongi'aki e ngoue ko 'a e kakaí 'oku fua maí, 'a ko 'oku hoko he 'aho ni. Pea ko e 'uhingá ko me'a ko 'oku me'amai'aki 'e he 'Eiki Minisit . Ko e h e 'aonga hono tuku e fu'u pa'anga ko 'i he f e feitu'u ko 'oku 'i aí, kae fihia e kakai ia e fonuá.

'Eiki Minisit Pa'anga : Sea fakatonutonu atu

'Eiki Sea : Me'a mai 'Eiki Minisit .

'Eiki Minisit Pa'anga : 'Aonga 'aupito, 'ou 'i ai e ni'ihi na'a nau mai, to'u hina ko na'e toki 'osí, na'e 'i ai e ni'ihi na'a nau mai, pea ko e ola lelei ko e hina ko iá, na'e sai 'aupito. Na'e 'ave ko ki Siapaní. 'A ia na'e lava 'o totongi mai ai 'a e n ia ko 'a e ni'ihi na'a nau noo he ta'u ni. 'A ia, kaekehe, ko e hala 'oku ou lave ki aí. Na'e 'uluaki kamata foki ia 'e he Pule'angá, 'uluaki 'ai e me'a pehe ni 'i he polokalama na'a mau 'ai p 'i tu'a, 'o 'ikai ke 'omai ki he Pangik Fakalalakaká, pea 'oku 'i ai e ni'ihi, ko e talu si'enua ko iá, 'oku te'eki ai ke nau mai. Ka 'oku mau kei muimui'i. Ko e me'a ia na'a mau 'ave ai ki he pangik , 'o fakatefito p 'i he tokoni'i kinautolu 'a e kau ngoué, 'i hono teuteu'i, pea mo hono teuteu'i e fo'i hina, mo hono 'avé. Ka 'oku ou fiefia p au 'i hono 'ohaké. Fakafiefia 'aupito e ola e ta'u ni, e 'ave hina ki Siapaní. Mahalo ko e ki'i hina ko eni 'oku fai ki ai 'a e me'á, mahalo na'e 'ave ia ki Nu'u Sila.

'Eiki Sea : Na'e kei 'i he paseti tatau p . Kei tu'uma'u p , na'a kuo toe hiki 'e he pangik 'enua paseti?

'Eiki Minisit Pa'anga: 'Ikai, ko e me'a foki 'a e Pule'angá ia pea mo e me'a 'a e Fale Alea ni, 'oku tu'uma'u p ia he p seti e 4.

'Eiki Sea : P seti e 4. 'A ia ko e hiki mei he 1 'o 4?

'Eiki Minisit Pa'anga : 'Ikai, na'e 'i ai p foki e kongá e 2. Na'e 'i ai e pa'anga, na'e 3 miliona foki na'e 'avé, pea na'e 'i ai e kongá p ia ai na'e 'ai ko 'o p seti e 1, koe'uhí ko e toenga p e pa'anga ia ko iá mei he Pa'anga Talifaki ko 'a e Pule'angá. Ka ko e kongá ko na'a mau 'omai mei he 'ave ko p nite kitu'a, ko ia na'a mau hiki hake ko 'o p seti e 4. 'A ia 'oku 'ikai ko e fo'i fika p ko iá, 'a ia ko e *effective interest rate* ia, 'oku 'ikai ke toe t naki ki ai ha me'a ia, ka 'oku fai p 'e he Pule'anga ia 'a e totongi me'a.. Ko e 'uhingá p foki ko e feinga'i ke fakaakeake, pea mo tokoni'i e kakaí he tu'unga ko 'oku 'i ai e totongi tupú, mo e tu'unga faka'ekon mika ko 'o e taimi ni. 'A ia ko e 'uhinga p ia 'oku mau h 'aki ko 'o fai'aki 'a e tokoni ko iá, 'i he taimi ni, 'Eiki Sea, m l .

'Eiki Sea : M l .

Lord Nuku : ‘Eiki Sea, ka ko e fokotu’ú atu ia. Hang ko e me’a ko ia na’e me’a mai ki ai e ‘Eiki Pal miá. Te nau me’a ki h ‘o faitaa’i. Pea ‘osi e fait pea f f ? Sea, ka ‘oku ‘i ai e pa’anga na’e vahe’i ‘e he Falé, ke fakafaingam lie’i na’a noo e motu’a ko ena *exporter*, ke totongi ‘a e ngoue ia ‘a e kakaí. Koe’uhí kae foki fai ‘a e f taliaki ia he motu’a *exporter*. He ko kuo lava mai e kakaí ia ki uafu.

‘Eiki Minisit Polisi : ‘Eiki Sea, ki’i tokoni atu p ki he ‘Eiki N pele.

‘Eiki Sea : ‘Eiki Minisit , tau ‘o ki’i me’a ka ke toki me’a mai.

‘Eiki Minisit Polisi : M l .

(Na’e m l l heni ‘a e Fale)

<006>

Taimi: 1115-1130

S tini Le’o: Me’a mai ‘Eiki Sea e Fale Alea. (*Lord Tu’ivakan*)

‘Eiki Sea: ‘Eiki Minisit Polisi.

Mahu’inga ‘aupito e fakatau’aki

‘Eiki Minisit Polisi: Tapu mo e ‘Eiki Sea pea fakam l atu he ‘omai e ki’i faingam lie ko ení. Ko e me’a ko eni ‘oku me’a ki ai ‘a e ‘Eiki N pele ‘Euá pea mo e ‘Eiki N pele Vava’ú, ko e palopalema ko ia fel ve’i pea mo e uta atu ko ia ‘etau ngoué ki tu’apule’anga. ‘Oku ou tui ko e palopalema ia ‘oku mahu’inga ‘aupito kia kitautolu kotoa p . Ko e fefakatau’akí foki ko e me’a ‘oku tokanga ki ai ‘a e motu’a ni. Ko e me’a mahu’inga ia. Ko e me’a mahu’inga ‘aupito. Pea ko e ‘alea ko eni pea mo Nu’usila mo ‘Aositel lia ke to’o ‘a e tuté kae lava ‘o h atu pea mo ‘etau fanga ki’i fonua ko ia kaung ‘api, Fisi, Samoa mo me’a. Ko e feinga foki ke *Free Trade* ee. ‘Oku lolotonga lele p ‘a e ‘u alea koiá he taimi ni. ‘Oku ai ‘a e me’a ko iá ‘oku mou mea’i p ko e *Pacer Plus* alea ko eni ‘a e ngaahi ‘otu motu ‘o e Pasifiki pea mo ‘Aositel lia pea mo Nu’u Sila. ‘Amanaki foki ‘a e kau Taki ko eni ‘o e Pasifiki ke ‘osi ‘a e fo’i alea ko iá ki Sune ‘o e ta’u ní, kae lava ‘o lele lelei ‘a e ‘ave ko ia ‘a e fua ‘etau fonuá ki muli, ‘oua ‘e toe fu’u ‘i ai ha palopalema ko eni ‘oku hoko ko eni.

Pea ‘oku ‘i ai ‘emau ki’i polokalama na’e fokotu’u ko e Fefakatau’akí ‘oku lolotonga lele ‘i he TV mo e Leti , ko e faka’amu p ke teke ‘a e kakaí, ke nau he fefakatau’aki. Ka ko e fo’i *product* p foki ia ‘e 2 ‘oku mahino ‘oku.. ‘e kau ki ai ‘a e tokotaha kotoa. Ko e ngoué p mo e toutaí. Ko e taimi ko ia ‘oku hoko ai ‘a e fanga ki’i palopalema ko ení, te ne hanga ‘o toe uesia ‘a e loto ‘o e m tu’a ngoué mo e m tu’a toutaí he fakalakalaka ki mu’a. Kai kehe ‘oku ‘i ai foki ‘a e Kosilio ‘a e V henga Hahaké, ko e m tu’á neongo p na’e ‘i ai ‘a e fanga ki’i palopalema, ka na’a nau vahe p nautolu ‘i he fo’i kongá ko eni. Ka ‘oku toki mahino eni ia ki he motu’a ni ko e V henga Hihifó na’e ‘i ai ‘a e palopalema, ka ko e me’a ia mahalo na’e me’a ange ai ‘a e fa’ahinga mei he V henga Hihifó ‘o ‘ave ‘a ‘enau fo’i *butternut* he me’a ko eni ‘a e V henga

Hahake. Ko e me'a p ia 'oku pau ke fai 'a e fetokoni'aki he ngaahi me'a ko ia. Ka ko e fakafoko atu p ke mahino ke ongo atu p ki he kakaí 'oua 'e fo'i. Neongo 'a e ngaahi palopalema ko ení 'e pau p ke fai'a e ng ue ki ai. Hang ko e me'a ko ia 'oku tokanga ki ai 'a e 'Eiki N pele 'Eua. 'E 'ikai ke tuku ha ivi 'e feinga'i.

Ko e taimi na'a ku vakai hifo ki ai ki he... 'oku 'i ai foki 'a e ki'i fo'i la'i lisi . Te'eki ke 'ave 'ete fo'i *butternut* ke heka he vaka 'ave ko ki Nu'usilá, 'osi mahino foki 'oku lahi 'a e m keti 'i Nu'u Sila 'osi 'at mai ia. Toe eni ke tau feinga'i 'etau me'á ke t atu hono taimi. Ko e taimi ko 'oku te hanga ai ko 'o toli ai ko 'ete fo'i *butternut* ko e fo'i vaha'a ko iá ki he'ene mavahe ko ia 'a e vaká ki Nu'usilá, 'oku 'i ai 'a e fo'i *item* ia 'e 23 ko p 'oku 25 'a e fanga ki'i *cost* ko 'o e me'á, he'eku sio hifo ko ia he la'i lisi. 'A ia 'oku t t naki ia pa'anga ia 'e 5000 tupu. Ko e totongi ko iá ko e fo'i 5000 ko iá, mahalo p 'oku a'u 'o peseti 'e 1% 'oku 'alu ki he Pule'angá, ko e toenga ko 'oku 'alu ia ki he tama *exporter*. 'A ia kapau 'e lava 'o 'ai p 'e he ki'i Kosilió lava p 'e nautolu ia 'o 'ai 'enau ki'i fale ko eni ke *pack* ai 'enau me'á, 'e he kau ngoué p . P te tau lava 'a e 4000 tupu ko iá 'o 'ange p ia ma'a e ki'i Kosilió 'o lava ai 'enau fakalelei ko 'enau ki'i fale. Ko e anga ia ko e 'a e fakakaukau 'a e motu'a ni. Ke lava lelei p 'enau ki'i falé pea mo vahe atu ai 'enau kau ng ue ke 'ai 'a e me'a fakapepa he ko e fanga ki'i me'a fakapepá 'oku *cost* ma'olunga 'aupito p 'ete sio hifo ko ia ki he fo'i la'i lisi. Ke mou me'a ange ki ai 'oku 5000 p ia te'eki ke totongi 'a e feleti ia ko ke 'ave.

Ka 'oku fai 'a e feinga ki ai Sea, koe'uhi ko e kakai ho fonuá, ko e me'a p eni te nau lava 'o kau mai ai pea hiki ai 'enau mo'uí ki 'olunga. Ka 'oku ou fiefia p au hono 'ohake 'a e palopalemá 'i he 'aho ní ke me'a ki ai 'a e Fale 'eiki ni. Koe'uhi 'oku mahu'inga 'etau vakai ki ai pea tau ongo'i 'oku tau mahu'inga'ia ai, pea 'oku 'ikai ke pehení 'oku tukunoa'i 'a e kakai 'o e fonuá, ke nau kau m lohi ki he fefakatau'akí, tautautefito ki he ongo fo'i me'a ko ia 'e 2 ngoue mo e toutai. Hang ko e me'a ko ia 'oku me'a ki ai 'a e Minisit Ngoué, 'oku fai 'a e fengaue'aki ko eni. Pea 'oku 'i ai 'a e K miti 'oku 'osi fa'u p ia 'e he Pule'angá pea ko e motu'a ko ení 'oku Sea aí, 'o tokanga'i 'a e alea ko ia ki he fefakatau'akí ke lele lelei. Pea 'oku tokoni mai p hoku tokoni he seá 'a e Minisit ko ia ki he T naki Pa'anga. Ko e taha ia 'emau ngaahi me'ag ue ko ia 'oku fai, ke feinga'i 'a e me'a ni ke lele lelei. 'Oku'i ai p 'a e fanga ki'i palopalema hang ko e me'a ko ia 'oku mou me'a ki aí, ka 'oku 'ikai peh ke tukunoa ha me'a. 'Oku fai p 'a e ng ue ki ai. Ko ia p Sea 'a e ki'i fakamatala na'a fakafiem lie atu ki he Feitu'u na pea mo e kakai 'o e fonuá, 'a e ng ue 'oku fai ki he palopalema ko eni.

Tokanga ki ha fefakatau'aki mo e ngaahi fonua he Pasifiki

'Eiki Sea: Pea ko u tui 'Eiki Minisit kapau temou nofo p ke tau feinga angé ki hotau kaung 'apí, kae tukukehe atu 'a Nu'usila mo me'a. Ko e palopalema ia 'oku tau fononga mai mo ia he ngaahi ta'u lahi. 'E 'ikai p ke 'i ai ha me'a ia 'e fakapapau'i ki Nu'usila ha taimi, pea tonu ke vakavakai p 'a e ngaahi m ketí ke lahi. Ko e kamata p ke tau fefakatau'aki p 'ia tautolu, Ha'amoá, Fisi mo e ngaahi 'otumotu. Ko e me'a ko ia ki Nu'usilá ko e talanoa ia 'oku ki'i l loa. Ko e 'uhingá neongo 'a e 'ai 'a e *WTO* mo e *PACER PLUS* ko 'ena me'á ia, 'e 'ikai ke 'i ai hano 'aonga 'e taha kia kitautolu he 'e pule mai p 'a e ongo tama ia ko mo e me'a . Mahalo ko e me'á ia ke vakavakai'i 'a e ngaahi m ketí ke ki'i lahilahi ange 'a e ngaahi m keti ko 'e 'ave me'á. Ko e me'a 'e taha hang ... 'Oku faka'ofa 'aupito 'a e me'a ko eni na'e me'a ki ai 'Eiki N pele mei Vava'ú, 'a e *butternut* ko ena 'a e si'i kakai 'oku nau uta atu ko ena. 'E

‘ikai p pe ‘e uta fakak , ka ‘oku tonu ke mateuteu ‘a e Pule’angá ki he ngaahi me’a peh ‘oku lava ke solova. Ka ‘oku ‘ikai lava ke uta ki h ‘oku ‘i ai p ‘a e m keti ‘e ‘ave ki ai mo me’a. Ka ‘oku tonu p ke mateuteu ‘a e Pule’angá he taimi kotoa p , he ko ‘etau koloa p ia ‘oku mahu’inga hotau kelekele. Ko e kelekele pea mo tahi. Pea ‘oku tonu ke fai ha ng ue ki ai, ko e ‘uhingá p ke tokonia hotau kakaí, kae ‘oua ‘e tuku ke maumau peh ’a e fua ‘o e fonua.

‘Eiki Minisit Polisi: ‘Eiki Sea ko e ki’i.. ‘oku ‘i ai ‘a e poini mahu’inga he me’a ‘oku ke me’a mai ‘akí, ke ki’i fakamahino p ki he anga ‘o e me’a mai ‘a e kakaí pea mo e Fale ‘eiki ni. ‘Oku ke hanga ‘o fakamamafa’i mai ‘a e tokanga ko ia ki he ‘etau fanga ki’i ’otumotu kaung ’apí tukukehe ‘a ‘etau alea ko eni mo Nu’usila pea mo ‘Aositel lia. ‘A ia foki ko e *PACER PLUS* ia ki Nu’u Sila mo ‘Aositel liá, pea ko e *PICTA* ‘a e alea ko eni pea mo hotau ngaahi ...

<008>

Taimi: 1130-1140

‘Eiki Minisit Polisi: fonua kaung ’api. ‘Oku ‘i ai e ngaahi me’a ‘oku fie ma’u, hang ko e me’a ki he lao mo e me’a ke fakalelei’i, ka ko e fo’i me’a ‘oku sai ai ko ‘ene lava p ‘a e *PACER*, ko eni ‘e ‘osi ko eni ki me’a, ki, ki Sune, ko e lava kotoa ia mo e ‘ *requirement* ko ki he *PICTA* ‘a ia, he ‘oku nau meimei tatau p . ‘A ia ka ‘oku ke mo’oni ‘aupito koe ‘Eiki Sea. Hang ko e ‘ave ko ‘etau fo’i meleni na’e toki fai mai he ngaahi ta’u ko eni, ‘e ‘Eiki Sea he taimi na’a ke Pal mia ai, ‘ave ko ki Ha’amoá, ‘a ko ‘oku nau kei hili p foki ‘e nautolu ‘a e tute ai pea toe fo’i p e kau tama ko eni na’a nau ‘ave ‘enau fo’i meleni ki ... Ko ‘etau feinga eni ke to’o e me’a ko ia kae lava ke *flow* ‘a e, ‘a e fakatau ko eni ‘etau, ‘etau me’a, ‘etau fua e ngoue ki, ki *Samoa*. Kae kehe ‘oku mahino mai foki e loto ko ia e kau taki ‘o e ngaahi fonua e Pasifiki ke feinga’i ‘a e *PACER PLUS* ke ‘osi. ‘Oku ki’i tuotuai ‘a e anga ko e me’a ko ki he *PICTA* ka ko ‘ene ‘osi p ‘a , ‘a e ki Sune ‘oku lava, ko e mahino mai p e ngaahi, ‘a e loto ko e ngaahi, fanga ki’i fonua iiki he pasifiki kuo faingofua hono alea’i, hono fakafeohi, fakamali’i ‘a e ngaahi fie ma’u. Ko ia p Sea ‘a e ki’i fakahoha’a ... M 1 .

‘Eiki Sea: M 1 ‘aupito ‘Eiki Minisit . ‘Eiki N pele ...

Faka’amu ke fai Pule’anga ngaahi me’a ‘ohake he Fale Alea

Lord Nuku: Ko e faka’osi atu p Sea ‘oku, fakam l lahi au ia ki he ngaahi tali ko ‘oku ‘omai ‘Eiki Sea. Ko e me’a ko ‘oku hoha’a ki ai ‘a e motu’a ni, ‘oku anga ‘aki ‘e he Fale ni Sea. ‘Omai p me’a ki heni pea ‘osi p ia pea ‘osi ia. Ko e me’a p ‘oku fiem lie ai ‘a e kakai ‘oku fai e feme’a’aki ki ai, ka koe’uh ko e Sea eni e K miti ko Fefakatau’aki, tokoni ki ai e ‘Eiki Minisit mataotao ko eni ko hono anga ko hono fika’i e silini, ‘a e Minisit T naki Pa’anga, ke na ki’i fakakaukau’i ange mu’a p ‘e ‘i ai ha ki’i fo’i me’a ke fokotu’u atu ki he Kapineti, ke ‘uh ke, ke mahu’inga’ia e kakai he me’a ko ‘oku ‘omai ki heni p tuku atu kia nautolu ke nau hanga ‘o fakakaukau’i, he ko ‘eku lave’i ‘a’aku he pongipongi ni Sea ko e ‘osi p feme’a’aki ko eni pea tau lele ki h ‘o faitaa’i e ‘ me’a pea ‘asi he pepa pea ‘osi ia. Ka ko ‘eku tokanga atu Sea e K miti Fefakatau’aki ko eni ko ‘a e Pule’anga p ‘e fai ha ki’i ng ue ki he me’a ko eni he ‘oku hang ko e me’a mai ‘a e ‘Eiki Minisit Pa’anga ko e tupu ‘a e Pule’anga ‘oku faka’ofa’ofa ‘aupito, lelei

‘aupito e ‘ , ‘ me’a fakapa’anga hono kotoa, ‘a ia ‘oku tonu ke ki’i kole atu p ki he Feitu’u na ke, p ‘e lava ‘o fakakaukau’i p , ha ng ue na’a fai ki he, ki he me’a ko eni he kuo t ‘a e fo’i hina ia ‘a e kakai ki uafu. ‘A ia ko e tu’u ia he taimi ni ‘oku nau tali pa’anga nautolu ia. Ka ko e kole atu pe ia ka, ko e ngaahi tupu, na’a ‘i ai ha ki’i me’a ‘e ‘omai ‘o ki’i, fo’i panatolo p . M l Sea.

Eiki Sea: Na’a mou feme’a’aki mei he Funga Fonua, ko koe p mo e Minisit , ‘io ko kimoua p ...

Lord Nuku: ‘Eiki Minisit foki ko eni, ‘Eiki Minisit ko T naki Pa’anga, ko ‘ene *formula* ‘a’ana ia ke feinga’i ha silini ki he fanga ki’i me’a fakatamaki pehe ni, ko e ta’e’oange p he Kapineta ia ki ai ha faingam lie kuo ne lava ia ‘e ia. Ka ‘oku peh p kole ki he Sea ko ‘o e K miti Fefakatau’aki na’a lava ‘o fai atu ha ki’i ng ue. M l Sea.

Eiki Sea: Kai kehe foki ko ‘etau feme’a’aki p Hou’eiki koe’uh he ‘oku tau faka’amu p ko e Sea te ne t naki e ngaahi me’a pea fai ha fa’ahinga, ha ng ue ki ai, kae ‘oua ‘e te tau, mou feme’a’aki p pea ‘e, ‘e toe mai ‘apongipongi, ‘e toe mai mo e ‘aho ko . Ko hotau faka’amu ko e ngaahi feme’a’aki ko eni ‘e ‘aonga ki he t pile ‘i mu’a. Pea ‘oku tau faka’amu p ‘e *implement* he ngaahi me’a ko ia ‘e fakahoko e ngaahi ng ue ke fai ha ngaahi ng ue koe’uh ke fiem lie e kakai ‘o e fonua he ngaahi me’a ‘oku mou feme’a’aki. ‘Oku mo’oni ‘aupito ‘a e ngaahi me’a ‘oku ‘ohake, ka ‘oku tau faka’amu p ‘e Hou’eiki Kapineta ‘e lava ke fakahoko e ngaahi me’a ‘oku feme’a’aki ki ai ‘a e Fale na’a ko e tokoni kia kimoutolu. Fakafofonga Fika 9.

Mahu’inga taimi ‘ave fua ngoue ki muli

Penisimani Fifita: M l Sea. Tapu mo e Hou’eiki mo e Fale ‘Eiki. Sea ko e, ‘uhinga ko e felau’aki ko eni ‘o fel ve’i pea mo e *butternut*. Ko e Kosilio Ngoue ko eni ko ‘a e Vahe Hahake ‘oku mau taimi’i ‘e mautolu ia ‘a e taimi ko ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha *butternut* ko ‘i Nu’usila, ka mau h ai mautolu ia. ‘A ia ko e taimi ko e me’a ia ‘oku mahu’inga. ‘Oku ou tui ko e palopalema ko na’e ‘omai ko eni ‘e N pele ko eni mei Vava’u ‘o fel ve’i mo e hina ko eni ko eni ‘oku nau lolotonga ‘oatu ‘i uafu, ko e ‘ikai ke tonu e taimi. Ko Vahe Hahake, ‘oku mau taimi’i ‘e mautolu e taimi ko ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha nati ko ‘a, *butternut* ‘a Nu’usila pea mau h mautolu ia ai. Sea, ‘oku lele lelei p ‘emau kosilio ‘a mautolu. M l .

Eiki Sea: Ko ia. ‘Ai p ke, ‘oku ‘i ai ‘a e taimi h tonu mo e ki’i h hala ‘a e kau *butternut* ko eni he taimi ni. Ko ia m l ‘aupito Fakafofonga Fika 9.

Eiki Minisit Polisi: Toe ki’i pou pou p ki he me’a ‘oku me’a ki ai ‘a e Fakafofonga Tongatapu Fika 9. Na’e ‘i ai p mo e ki’i koniteina ia ‘amautolu ‘e taha na’e ‘ikai ke ma’u ha s niti ia ai. Ka koe’uh foki na’e sai p hono, hono fakakaukau’i, lava p mei he koniteina ko na’e ma’u ai e s niti, he na’e ‘ai ke ‘ave ko ki Nu’usila ia, ‘asi mai ia ‘oku talamai ia ‘oku ‘i ai ‘a e ki’i *snail* ia ai. Fakata’e’aonga’i k toa e fu’u, ko e ngaahi palopalema ia ‘oku hoko. Fakata’e’aonga’i k toa e fo’i koniteina ko ia. Kei vahe p ‘emau, ‘emau ki’i kau ngoue ... Ko ia ko ‘eku ...

Eiki Sea: Kai kehe ‘Eiki Minisit ...

'Eiki Minisit Polisi: Ko e anga ia ...

'Eiki Sea: Ko e palopalema ia ko 'oku tau ... 'oku lau ai ko ki Nu'usila, he 'ikai ke mou lava moutolu ke mou tu'utu'uni atu ki Nu'usila 'e kei talamai p e Nu'usila 'oku hinehina e lalo meleni pea 'oku f lahi e meleni pea me'a, ko ia mou feifeinga atu ki he'etau kaung 'api ke, 'e sai ange ia he feinga atu ki Nu'usila. 'Eiki N pele Vava'u ...

Lord Tu'i' fitu: M l 'aupito Sea e toe ma'u faingam lie ma'ae motu'a ni, ki'i tu'u p 'a'aku 'o tokoni ki he 'Eiki Minisit . Ko 'etau ng ue ki he fonua 'oku fakalukufua ka 'oku hang kiate au 'oku laum lie lelei pe ia ki Hahake, mahalo ko e si'i kau t hina eni 'a e Minisit Pa'anga mei Hihifo. Ko 'eku kole, hang 'oku fakafiem lie na'e 'i ai e, ma'u p e ki'i *snail* he'enu koniteina pea ma'u p e ki'i me'a ia 'a Hahake, he ko 'etau ng ue foki he Pule'anga 'oku mea'i 'e he 'Eiki Pal mia ko 'etau ng ue ki he lelei 'a e kakai fakalukufua 'a Tonga ni. Ka 'oku 'i ai ha ki'i lelei 'i Hahake, tonu p ke mou tutu e maama he 'oku hopo e la' mei Hahake, tapa atu ki Hihifo kae 'oua 'e si'i fakafaikehekehe'i ke si'i faingata'a'ia Hihifo ia pea hoko ai ha ngaahi v tamaki. Ko e ngaahi me'a ia 'oku tukufakaholo hotau tukufakaholo 'a e me'a ko e v fakasiokalafi.

Ka 'oku ou kole atu p ko e anga ia 'etau fa'unga Pule'anga ko eni ke vahevahe taau pea ho'ata ki tu'a, 'i ai ha ki'i maama 'i Hahake, 'oange ha ki'i fo'i panatolo ki Hihifo. Pea 'oku nau futefute mai ko e Sea koe pea ke me'a atu he 'ikai ma'u ha m keti 'i M . Mou 'unu'unu mai ke tau ng ue fakataha. Ko 'etau ng ue ia 'a e Tonga ke tau ng ue fakataha kae 'oua te tau malimali kae si'i t lalo pe ia ha fa'ahinga hotau vahefonua ni 'oku si'i t ka nautolu. Ko u kole atu p 'oange ha ki'i me'a 'a Hihifo, m l .

'Eiki Sea: M l . Ko ia Fika 9 ka ki'i 'i ai ha ki'i t nounou homou ngaahi koniteina pea ki'i lave mai ki Hihifo, me'a mai.

Penisimani Fifita: Sea ko e me'a ko 'oku tokanga ki ai 'a e Fakafofonga Fika 1 ko 'o Vava'u, na'a mau 'osi fakahoko p . Ko e m tu'a ko eni mei Hihifo na'a nau lele mai 'o kole mai pea talaange mai, mai. Ko 'etau fetokoni'aki ia 'i he anga 'etau nofo. Pea uta pea kuo 'osi ma'u 'enu silini 'oku nau fiefia lahi, m l .

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit Polisi, na'e 'i ai ha me'a na'a ke tokanga ki ai?

'Eiki Minisit Polisi: 'ikai Sea kole p , 'ai p au ke ... Ko e me'a eni na'e hoko, na'e 'ikai ke pehe ni na'e si'i li'ekina 'a e k inga mei Hihifo. Na'e fai e fetokoni'aki he lolotonga ko ia 'a e ngaahi fanga ki'i taimi faingata'a ko ia. 'Oku 'i ai e fakafiefia, hang p ko e me'a ko na'e me'a ki ai 'a Fika 9, m l 'aupito 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: M l , Hou'eiki tau liliu 'o **K miti Kakato**.

(Pea na'e liliu 'o K miti Kakato pea me'a hake ai p 'a e 'Eiki Sea 'o e K miti Kakato, S misi Kioa Lafu Sika ki hono me'a'anga)

Sea K miti Kakato: Hou'eiki, m l ho'omou laum lie 'oku 'at p ke mou fakama'ama'a. Ko 'etau 'asenita ko eni ki he pongipongi ni 'oku h atu pe ia 'i he fika f , K miti Kakato ko e

ngaahi Lao Fakaangaanga ‘a ia ko e Kupu si’isi’i (1) mo e (2) mo e (3). Toki me’a p he fika (4) ‘a ia ko e Fika 4, 2016, Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he ‘Inasi Faka-Pule’anga ‘i he Fetongi Pa’anga Muli 2016. Kole p ki he ‘Eiki Minisit pe ko ha taha he Kapineti ke ne ‘uluaki fakama’ala’ala mai pea tau toki hoko atu.

Lao Fakaangaanga fika 4/2016

‘Eiki Minisit Pa’anga: Tapu ki he ‘Eiki Sea pea peh ki he Hou’eiki ‘o e K miti Kakato. Sea ko e ki’i fo’i lao foki ko eni kuo, ne ‘osi fou mai p he, ‘i he Fale ni pea peh kuo ‘osi k sete’i ka ‘oku ‘omai p eni ko e ki’i fakatonutonu pea te u lave atu p , ki’i fakatonutonu ‘oku nima ‘e Sea fakamolemole ‘a ia ko e peesi ono ‘a ia ko e

<009>

Taimi: 1140–1150

‘Eiki Minisit Pa’anga: .. faka-Tonga. Ko e liliu ‘uluakí p ko e liliu ki he faka’uhinga’i, ki he, kinautolu ko ‘oku nau kau ‘i he me’a ‘oku ui ko e kautaha fakapa’anga. Ko e liliu ko ení, koe’uhí ko e me’a ko na’e ‘uluaki ‘omai, ko e ngaahi pangik p , ‘a ko eni ngaahi pangik ‘oku laiseni ko eni Pangik Pule ko ia ‘a Tonga ni, ko kinautolu p na’e kau aí. Ka ‘oku mahino foki ko e fetongi pa’anga ia ‘oku kau ki ai mo e ngaahi kautaha ia, fetongi pa’anga ‘oku ‘ikai ko e pangik . Pea ko e taumu’a ia ko ‘o e liliu ‘uluakí ‘i he, kinautolu ‘oku ui ko e kautaha fakapa’anga, ‘oku fakalahi’i mai ‘a e me’a ko iá, fakakau p ngaahi pangik mo ha kautaha p pe ko ha kautaha ‘oku nau kau ‘i he feh ’aki pa’anga. ‘A ia ‘o fakatatau pea mo e lao ko ia ko e pule’i ko ‘o e fetongi pa’anga mulí. ‘A ia ko e kupu ‘uluaki ia, ko e fakakau k toa k toa ki nautolu ‘oku nau kau ‘i he ng ue ko eni ko e fetongi pa’anga. Ko e liliu ‘uluaki ia ‘i he kupu 2 fel ve’i pea mo e ‘uhinga ‘o e lea ko e kautaha fakapa’anga. Ko e liliu hono 2, fel ve’i mo e kupu tolu ua.

Ko e kupu tolu ua ko ‘o e me’a ko , ‘o e lao na’e talí, na’e ai ‘a e ni’ihi ia na’e ‘ikai ke fakakau nautolu ‘i he totongi ko eni ko ‘o e fetongi pa’anga. Na’e faka’at eni ia ‘a e ngaahi kautaha, ngaahi pangik ‘i loto fonua ‘o kapau ‘oku ‘i ai ha’anau fetongi pa’anga ‘i loto p fakapangik , ‘e ‘at kinautolu ia ‘i he h ‘a e *levy* ko ení. Ka ‘oku to’o e kongá ia ko ení. ‘A ia ‘oku ‘uhinga hono to’o ko ení he ‘oku ‘i ai p ngaahi me’a ia ‘oku nau fetongi pa’anga ‘oku ‘i ai p mo e totongi tupu ia ai ‘oku nau ‘ai. ‘A ia ka ko e ‘uhinga e ‘ai ko ení, ko f p ha fa’ahinga fetongi pa’anga ‘i he fonua ni, ‘oku fai ai ha fetongi pa’anga ‘o fai ai ha tupu ‘i he lao ko ení, ‘oku kau nautolu ia ‘i hono, ‘a e pau ke nau fai ‘o fakatatau pea mo e lao ko ení Sea. ‘A ia ko e kupu 3 ia, to’o k toa, taha kotoa p ‘oku ng ue heni, kau k toa, kau aip pea mo e Pule’anga ‘i he totongi ‘o e tukuhau ko ení, *levy* ko ení.

Ko e kupu f , ‘a ia ko e kupu ia hono tolu ko liliú, ‘oku mau liliu heni ‘Eiki Sea, ko e ‘uluakí ko e kupu fakap langí. Ko e me’a ko ia na’e tali kimu’á, na’e ‘ikai ke fen pasi e fakap langí pea mo e faka-Tonga, Tonu e faka-Tongá ko e fakap langi na’e ‘ikai ke fai tatau pea mo e faka-Tonga. ‘A ia ko e tu’u foki, mahino p ko e lao ia, taimi ko ‘oku ‘i ai ha fet ’aki peh ko e me’a faka-Tonga ‘oku fai’akí. Ka na’a mau peh p , pau ke to e foki mai p ke fakalelei’i e ongo tafa’aki ko ení. Pea ‘oku mau fakaliliu mai ai ‘a e fakap langí ke tatau tofu p pea mo e faka-Tonga. ‘Uluaki ia.

Holoki vaeua s niti taha he fakafetongi pa'anga

Ko e liliu hono uá, 'oku liliu e lahi ko 'o e 'inasí. Ko e me'a 'uluakí na'e 'omai s niti 'e taha. 'I he tupu kotoa p 'i he fetongi pa'anga na'e ai e s niti 'e taha. Ko eni 'oku mau holoki, 'ai p ko e vaeua e s niti 'e taha. 'A ia 'oku mau holoki heni koe'uhi ke mahino p ke lava p 'a e ngaahi tupu ko 'o e ngaahi pangik mo kinautolu 'a e kautaha ng ue ko ení, ko e me'a ia 'oku mau 'ai aip 'a e kongá ko ení. Na'e 'i ai foki e taimi ko na'e ... na'e ai pea mo e tohi 'a e kau, 'a kinautolu ko ia ngaahi pisinisí, 'a e pangik , koe'uhi ko 'enau tokanga ki he me'a ko ení. Pea na'e taha ia he me'a na'a mau 'o hake he Kapinetí ki he Fakataha Tokoni ke mau tuku hifo e me'á mei he s niti 'e tahá ki he vaeua s niti. Ko e kupu hono 4, ko e liliu hono 4 ko e kupu 5, 'a ia ko e kupu 7. Ko e liliu p me'á ia 'oku hiki 'a e totongi ko 'o e, kapau 'oku 'i ai ha taha, 'o e tauteá. Kapau 'e 'i ai ha taha te ne maumau'i e lao ko ení, ko e tu'u lolotonga na'e nimaafe. Ka 'oku hiki hake eni 'o nimamano, koe'uhi p ke fakamahino'i 'oku pau ke fai totonu 'o fakatatau pea mo e laó Sea. Pea ko e faka'osi leva, ko e kupu 10 'oku t naki mai eni, kupu fo'ou 'oku t naki mai, koe'uhi ko e taumu'a foki 'o e 'inasi ko ení ke 'osi p ki he sipotí, pea 'oku tohi'i mai leva heni, t naki mai, kuo pau ke fakapekia p lao ko ení he 'aho 30 'o Sune, 2020. 'A ia ko 'ene 'uhinga ko 'ene 'osi p 'a e me'a ko ení pea t puni. Na'e 'ikai ke 'i ai ha kongá peh ia 'i he lao ko ia na'e 'osi talí. Ka 'oku mau 'omai ki heni koe'uhi ko 'ene a'u p ko ia pea f ngailupe ai p la' 'o ngata aip ki'i kongá ko ení Sea. Ko e ki'i, fanga ki'i me'a p ia 'e 5 'oku 'omai Sea, kae m l 'aupito.

Sea K miti Kakato: M l . Tongatapu 9.

Penisimani Fifita: Tapu mo e 'Eiki Sea e K miti Kakató. Pea 'oku ou kole ke u h fanga he ngaahi tala fakatapu kuo fa'a aofaki 'i he Fale 'eiki ni. Sea 'oku ou pou pou ki he lao ni. Ko e, na'e fakah 'e he Pangik Pule, 'e he K vana e Pangik Pulé, ko e ta'u 2015 na'a tau ma'u e pa'anga muli 'e 600 miliona p lahi ange. Pea 'oku 'i ai leva 'a e *surplus*, pa'anga hulu 'aupito ia ko e pa'anga 'e 16 miliona. Kuo mahino eni te tau talitali e ngaahi fonua e Pasifikí 'i Tongatapu ni ki he'etau sipotí. Pea 'oku ou tui ko e lao ko ení 'oku ne to e f ' taha ai kitautolu e kakai Tongá ke tau fetokoni'aki pea mo tau ng ue fakataha. Pea 'oku ou tui 'e fiem lie p kakai Tonga 'i mulí 'oku nau l mai 'enau s niti, pea 'e fiem lie p mo e ngaahi pangik , fiem lie mo e ngaahi kautaha fakapa'anga, ki he fakakaukau ko eni 'a e Pule'angá ke to'o e haafe s niti ke tokoni ki he'etau sipotí. Pea ko e loto e Tonga, 'oku 'ikai ke loto e Tonga ke t lalo ha me'a, tautefito ki he sipoti ko ení, 'oku 'aukau mai k toa e ngaahi fonua e Pasifikí. Talu p mei he hisit lia mei he kamata'anga mo e taki 'a Tonga. Pea 'oku ou tui, ko e to e 'omi e fo'i f ' taha ko eni ke to e kei fakama'u 'etau tu'unga he hisit lia mei he kamata'anga mo e taki 'a Tonga. Pea 'oku ou tui, ko e to e 'omi e fo'i f ' taha ko ení ke to e kei fakama'u p hotau tu'unga 'i he hisit lia 'i he Pasifikí. Ka ko e kole p Sea, ko e peesi 5 kupu 2 peesi 6 kupu si'i c, ko e kole p ki he Minisit ke k taki p 'o fakamahino angé. 'Oku tau angamaheni p foki he fo'i lea ko e tupu, ko e *profit*. Ka ko e tupu ko ení 'oku 'ikai ke fu'u mahino kia au. Na'a ku lau e fakap langi, 'oku 'ikai p mahino ia. Ko e *spread*, kole p ki he Minisit ke k taki 'o fakamahino angé, m l .

Sea K miti Kakato: M l .

Fakama'ala'ala he tupu ko eni 'a e pangike

'Eiki Minisit Pa'anga: M l 'Eiki Sea. Tapu p pea mo e Feitu'u na peh ki he Hou'eiki K miti

Kakató. 'Io, 'oku 'uhinga eni ki he tupu ko ia e fetongi pa'angá. Tatau p pe te ke 'alu ki he pangik . Kapau te ke 'alu atu mo ha pa'anga 'e taha 'Amelika 'o fetongi he pangik . Ko e 'aho kotoa p 'oku 'i ai 'enau *rate* 'a nautolu ko e *rate* lotoloto. Pea ko e anga ko ia hono fika'i, ko e h e fika ko 'o e s niti ko ia e pa'anga e 'aho ko ia mo e fika lotolotó. Ko e h e fo'i faikehekehe ko ia, ko e me'a ia 'oku nau ui ko e ki'i tupú. 'A ia ko e tupu ia ko 'oku ma'u mei he pangik . Pea ko e 'uhinga ia ko 'oku 'ai ko tupu, 'uhinga ki ai e fo'i spread ko ení ko e me'a ko ia 'oku ui ko e tupú. 'A ia leva ko 'ene tu'u, hang ko e tu'u ko ia he kupu hono 4, kapau ko e tupú ia 'oku ngata p ia tau peh vaeua s niti. 'Asi he kupu, mau fakatonutonu he kupu 4. Kapau 'e 'i ai ha tupu, ngata p he vaeua s niti, 'ikai ke kau ia. Ko e toki 'ova p he vaeua s niti, pea toki kau mai leva ia 'i he me'a ko ení. Ka ko e 'uhinga ia ko ki'i tupú. Ka ko u lave atu p ki he kongá ko ia koe'uhi 'oku pau p ke, 'e toki t naki ia 'o kapau 'e 'ova hake ki'i tupú 'i he vaeua s niti. Ka 'oku 'uhinga e tupú ki he fo'i faikehekehe ko ia. Tatau p pe te ke 'alu atu 'o 'atu e pa'anga 'e taha 'Amelika ke fetongi pea mo ho'o 'alu atu mo ha pa'anga Tonga ke fetongi pa'anga 'Amelika. 'Oku nau ng ue'aki e, 'oku 'i ai p 'enau founa ng ue'aki 'a e tu'unga ko 'i loto ko 'i he fetongi pa'anga mo e mahu'inga ko ia e pa'anga 'oku nau fika'i 'o ma'u ai e ki'i tupú.

Ko e me'a ko ia na'a mau vakai mautolu 'i he taimi ko ia na'e fai ai e ng ue ko ení, meimei ko e tupú, meimei ko e me'a ko ia na'e 'omaí, meimei ko e s niti 'e ua mo e poini 'e f 'o e tupú 'o 'alu ai ki he, 'a e ' pangik 'e ni'ihi 'o 'alu ai 'o a'u ki he s niti 'e 6.2, 'a e ki'i tupu ko ia 'oku nau ma'ú 'i he ngaahi me'a ko ia e pangik ko ení. 'A ia ko e ngaahi tupu ko ia, tau to'o p 'e tautolu e ki'i vaeua s niti p ai Sea.

Ko e me'a 'e taha p 'oku mahino na'e fai e talanoa mo e ngaahi pangik , ko e taimi ko ia 'oku nau 'alu ai ko 'o 10,000 ki 'olunga, kapau 'oku 'i ai ha taha fetongi pa'anga, pea 'oku nau 'omai 'e nautolu e ki'i totongi ia 'oku ma'ama'a ange koe'uhi ko e faka'ai'ai p ke 'oange pa'anga lahi, koe'uhi foki ko e pa'anga lahi, neongo e holoki e totongi ka 'e ma'u ai e ki'i tupu 'oku ki'i lahi ange, 'oku fe'auhi. Pea ko e taimi ko ia 'oku mei fa'a si'isi'i ange 'enau *fee* ko ení. Ko e meimei ko nautolu ia ko fanga ki'i pa'anga iiki 'oku meimei 'oku fa'a 'i ai e t naki lahi ko he me'a ko . Ka 'oku mau 'ai foki p ke fika ia ki loto ke lava p 'o ma'u fakalukufua 'i he kakai. Kaekehe, ko u ki'i afe p au 'o fakal loa ki ai ka ko e 'uhinga p ia Fakafofonga. M l .

Tokanga ki he fetongi pa'anga fakalotofonua

Lord Nuku: Sea, ko e ki'i fakamahino p . Sea ko e, hang p ko e me'a ko eni ko 'oku me'a mai ki ai e Minisit Pa'anga Sea, fekau'aki ko pea mo hono fakapekia ko eni ko kupu tolu uá. Ko e anga foki e feme'a'aki 'oku peh ko e silini kotoa p 'oku to'o he talafi pa'anga pea to'o ia he tupu ko pangik , 'oku 'ikai ke to'o ia mei he silini ko eni ko 'a e kakai ko ia 'oku 'omaí. Ka ko 'eku fakafehu'i p 'a'aku ia 'Eiki Minisit , ko 'eku fehu'i p 'aku ia, kapau 'oku 'alu atu ha motu'a mo ha'ane pa'anga 'e l p 'o hang ko e me'a ko ena na'a ke me'a ki ai, 'o vete p 'i Tonga ni. 'Oku kau p mo ia ia 'i he to'ó, 'a e haafe seniti. Ka koe'uhi foki 'oku hang kiate au ko e laó 'oku peh , ko e to'o 'i he pa'anga talafi pa'angá. Ka ko 'eku fehu'i p 'a'aku ia fekau'aki mo e ngaahi fetongi pa'anga fakalotofonua p , hang kapau 'oku 'alu atu ha motu'a

mo ha'ane s niti p 'ana ia 'o 'ai 'i Tonga ni, pea ko e to'o ko ia, 'oku to'o ia mei he motu'a ko eni ko na'e 'alu atu mo 'ene s niti, ko e'uhinga p 'a'aku koe'uhi ko 'ene kau mai ko ia ki ai, ko e fehu'i 'uluaki ia Sea.

<001>

Taimi: 1150-1200

Lord Nuku: ... pea ko e h leva 'a e tu'unga ko 'oku 'i ai ko tu'unga he taimi ni he 'oku lahi e f ma'uma'u'aki 'o peh 'e lava mai hotau k inga ko eni ko pea mei Papua 'o hanga 'e nautolu 'o fakalele e ngaahi fakalelei'i. Ka ko e me'a ko 'oku fai ki ai 'a e hoha'a p 'oku f f leva 'a e anga ko 'a e tu'u ko 'a e s poti 'a Tonga ni 'a e TASA pea mo e fakalele ko eni ko 'o e s poti pea mo e me'a ko eni ko 'oku, 'a ko 'oku fai ki ai 'a e t langa holo he taimi ni p ko e h hono mo'oni.

Ko e me'a p 'oku fai ki ai 'a e hoha'a 'Eiki Tokoni Pal mia. Ke'uhí p ko e, p 'oku kei hoko atu 'a e, ha ngaahi sino 'i Tonga ni 'i hono fakalele 'o e s poti p 'oku lava mai hotau k inga muli 'atautolu ia ke nau hanga nautolu 'o hoko atu 'a hono fakalele. K na'e lave'i foki 'e he motu'a ni he me'a ko eni kuo hilí na'e peh ko e, 'oku 'i ai e k miti na'e fili he TASA ke nau hanga 'o fai e ng ué. Pea 'oku 'i ai e, 'oku peh he Pule'anga 'oku 'ikai fe'unga 'a e k miti ko ia ke nau hanga 'o fai e, 'a e, hono fakalele.

Ko e me'a p 'oku fai e fehu'i ki ai ko e 'uhinga ko e 2019 ia 'oku fu'u p naki ia 'Eiki Minisit Pa'anga. Pea ko 'eku lave p ki ai ko u tui 'oku 'ikai ke tonu ke toe fu'u fai ha f tukuaki. Pea 'oku 'ikai ke u tui ke mai e k inga muli 'o fakalele 'etau me'a he na'e 'osi fa'u p lao ki ai. Ka ko e anga p ia 'o e tokanga ki ai p ko e h e tu'unga ko 'oku 'i ai ? He ko eni 'e lava 'etau t naki 'e tautolu ko 'etau paasi p 'a e lao ko eni kuo t naki e s niti ia. Pea ko e toe eni he anga ko hono fakahoko he ko 'ene 'asi ko he fakamatala faka-m hinó, ko hono, ko 'ene a'u p ki he 2020 kuo faka-p kia e laó ia.

Pea ko e me'a p 'oku fai ki ai 'a e tokanga p ko e, p 'oku anga f f hono fakalele. He koe'uhí 'oku pau p ke fai ki ai e hoha'a e Falé Sea. Koe'uhí he ko e silini ko tautolu 'oku tau hanga ko 'o fakangofua atu pea mei he Fale ni ke fai hono t naki. Ka 'oku fai p e hoha'a ki ai ke fai mo fakapapau'i mai ange pe 'oku anga f f hono fakalele ko ko anga e s poti he taimi ni pea mo e tu'unga ko taimi 'oku fu'u, ko u tui 'oku taimi nounou ki he ngaahi fie ma'u ko ke fai e ngaahi langa ko eni Sea ke fakama'ala'ala mai p pea mei Taumu'a k taki m l .

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu pea mo e Sea K miti Kakató.

Sea K miti Kakato: 'Eiki Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: Peh ki he Hou'eiki K miti Kakató.

Sea K miti Kakato: 'Eiki Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: Lave atu p au ki he fehu'i 'uluaki.

Sea K miti Kakato: ‘Eiki Minisit k taki tali mai p fika ‘uluakí fakama’ala’ala mai p koe *spread* pea tuku p fika ua ka tau toki hoko atu ki ai ke m ’opo’opo ‘etau talá.

‘Eiki Minisit Pa’anga: M l .

Sea K miti Kakato: M l .

‘Eiki Minisit Pa’anga: Fika ‘uluaki atu p au Sea m l . Ko ia ko e ‘uhinga p eni ia kapau ko ha f tongi pa’anga. ‘A ia kapau ‘e ha’u p ha ki’i motu’a Hahake ia mo ha’ane pa’anga ‘e taha ‘alu ki he *MBF* f tongi fakatau mai ha pa’anga muli ‘e hoko ai. P ko ‘ete ‘alu atu mo ‘ete pa’anga ‘e taha ‘Amelika ‘o f tongi. ‘A ia ko e fo’i f tongi, f lakaaki he pa’anga mulí ki he pa’anga Tongá p ko e Tonga pa’anga mulí pea ko e tupu p foki. Pea kapau ‘e ‘alu atu e tupú ia ‘oku poini p ‘e nima e ki’i tupu ‘oku ‘ikai ke kau ia heni. Ko ho toki ‘ova p aí pea toki ‘omai ho ki’i ‘nasi ki hetau s potí Sea. ‘A ia ka ko e, pea kapau ‘i ai p ha’o pa’anga Tonga ‘o ng ue’aki p ha’o pa’anga Tonga ‘oku ‘ikai ke kau ia heni. Ka ko e f lakaaki p he anga ko f tongi mei muli ki Tonga, Tonga ki muli Sea. M l .

Sea K miti Kakato: ‘A ia ko e vete pa’anga ko ‘i Tonga ni ‘oku kau p mo ia ?

Lord Nuku: ‘E Sea ‘e ‘oatu ha’ate pa’anga Tonga ke ‘omai ha’ate muli ? ‘Oku kau p mo ia ?

‘Eiki Minisit Pa’anga: Kau ia f lakaaki ia ko ‘oku ‘uhinga ki aí. ‘Io.

Lord Nuku: Kapau ‘e fekau’aki p pea mo ha pa’anga muli ‘e kau ia ?

‘Eiki Minisit Pa’anga: Ko ia. Ko e ‘oatu p ho pa’anga Tonga ke ‘omai ha pa’anga muli kau ia heni. P ko e ‘oatu muli f tongi Tonga. M l .

Lord Nuku: Ko ia ko e, ‘oku ‘uhinga p Sea ke m hino’i p he kakai ‘o e fonuá ‘oku ‘ikai ko e pa’anga muli ‘ata’at p ‘oku kau p mo ‘etau toe f tongi pa’anga ko ‘a tautolu fakalotofonuá. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l . Toe ‘i ai ha taha ‘oku ‘i ai ha’ane t naki fakakaukau p ko ha fehu’i fekau’aki pea mo e *spread* fekau’aki mo e tupu. ‘Ikai ? Hoko atu ka tau toki aofangatuku ‘aki e fehu’i fika uá mahalo ko e fehu’i ko iá te tau lele ai p tautolu he ‘aho ni. Me’a mai e ‘Eiki N pele Niuá.

Poupou ki he fakakau ngaahi sino fakakomesiale pa’anga

Lord Fusitu’a: Fakam l atu ‘Eiki Sea pea fakam l atu ki ho K miti ‘Eikí. Ko e fie poupou atu p motu’á ni ia ki he fo’i lao ko eni. Ko e ‘uhinga e poupou he ko e, na’a ku fakatokanga’i ko e, ‘oku ‘i ai e lilii he laó. Ko e fokotu’u eni e motu’a ni he ta’u kuo ‘osí. Ko e tu’unga ko ‘o e lao ko na’e tuku mai he ta’u kuo ‘osí ‘e hilifaki p ki he f fakatau’aki pa’anga Tonga mo pa’anga muli ‘a e kakaí. Ka na’e ‘ikai ke fakakau e ‘ ‘a e ‘ pangik mo e ‘ sino faka-kom siale faka-pa’angá.

‘A ia ko e fakakaukau ko ‘a e motu’á ni he ta’u kuo ‘osí kapau ko e tefito’i fakakaukau ke ma’u ha pa’anga mei he s potí ‘oku tonu ke hilifaki ia ki he faka-kom sialé pea ko ia eni kuo ‘ai he pa’angá ‘e he Pule’angá ‘o ‘ikai ke toe *exempt* e me’á ‘a e pangik mo e faka-kom sialé he ko e feitu’u ia ‘e ma’u mei ai ‘a e tupu. Pea ‘oku ou tui ‘oku fakapotopoto p fakakaukau ia. Ko e anga ia e pou pou ia Sea. M 1 .

Sea K miti Kakato: Pou pou. M 1 . Me’a mai e Fakafofonga N pele fika ‘uluaki ‘o Tongatapu.

Tokanga ke tanaki tukupau he tafa’aki faka-takimamata

Lord Vaea: Sea ko e fie lave atu p ‘aku fekau’aki pea mo e laó pea mo e tu’unga ko ko ‘oku fakah mai ai e lao ko ení Sea. Ko e lao ko ení ‘uluakí ‘oku ne hanga ‘o h loki ‘a e ma’u’anga ivi ko fanga ki’i f mili ki Tokelau ‘i he fanga ki’i t naki m vetevete. ‘A ia na’e fa’ang ue’aki M lie mei Langí fanga ki’i me’a peh . To’o ia kae fakah mai p he kautaha lalahí ko hono ‘uhingá he ko e tukupau. ‘I he’ene peh Sea ko u, ‘oku ou tokanga lahi ki ai he ‘oku ‘ikai ko e taumu’a ia ‘o e fo’i lao ko ení ke ne t naki tukupau. Ko e, ko e ‘Eiki Minisit ko ko ki he *Public Enterprise* taha ia ‘ene ngaahi tefito’i fatongia ko hono t naki mai ‘o e *revenue* ki he fonua ni tukukehe ‘a e *inland* Minisit ko ki he Pa’anga H Maí.

Ko e fatongia ia ko ení ko e ‘uhingá ko e s poti. Te u t naki tukupau ko hono ‘uhinga ko e s poti. Sea ‘ikai toe kehekehe eni ia mo e ngaahi fuhu ko ko ‘oku fa’a ui aki ko ‘aneafí. Mou mai ‘o sio fuhu ka mou h totongi. ‘Oku ‘ikai ke ‘ilo’i p ko e h e tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e kau fuhu pea mo e kau s potí. Ko e kaveinga ko ení na’a ku faka’amu au Sea ke fakah mai ia ‘e he Takimamatá pea mo e folau ‘eve’evá. Fai e tukupau ai ko e ‘uhingá he ko e, ko e tu’unga ia ‘e lava ‘o fai e fakapapau aí. Ko e f fakatau’aki ko ení Sea pea mo e tu’unga hono t naki ‘o e s niti.

Ko u lave’i Sea he ta’u kuo ‘osí na’e ‘i ai ‘a e fakakaukau pehé ni ‘a e Pule’angá ‘i he *departure tax* mahalo na’a ke me’a p ki ai Sea. Na’a te ‘alu atu he mala’e vakapuna pea totongi leva ‘a e *departure tax* ‘i he’ete folau pea t naki ia pea ma’á e Pule’anga. Pea na’e pehé ni Sea ‘a e totongi. Ko e Tonga koe p ko e muli ? Pea peh mai leva he motu’a Tongá, ko e muli. Sai ‘oku ‘at koe. Ko e Tonga p ko e muli ? Ko e Tonga au, te ke totongi tukupau koe. ‘Oku ou tokanga ki aí ko hono ‘uhingá ko e fakalukufua ko ‘o e fo’i pa’anga ko eni ‘oku faka’amu ke ma’u ‘oku ‘i he 170 miliona ‘i he ta’u ‘e tolu ko eni p ta’u ‘e f ko eni.

Pea ko e pa’anga ko iá ‘oku ‘osi tauhi mai ia ‘i he ngaahi tokoni na’e ‘osi tuku mai ‘aneafí ke fai ‘aki e langá. Ko hono ‘omai ko eni ‘o e pa’anga ko eni toe t naki mai pea hilifaki mai ki he anga ko ia ‘etau f fakatau’akí totonu ke to’o ia mei he Takimamatá p ko e tali ui ki ai ‘a e ngaahi pisinisi ko ia ‘a e *state owned enterprises*. Ka ko hono hilifaki hangatonu Sea ‘oku m tu’ut maki ia ai ‘a e fonua ni he ko ho’o tau founa eni ‘oku fai fakakake ‘aki ko ko ‘a e fonua ni. Pea na’e nofo taha p ki ai ‘a e Potung ue Pa’angá ia.

Kae kehe ko eni ‘oku ‘omai ke ne fai ‘a e ng ue ko eni ko hono hilifaki ‘a e tukupau ‘ata’at p ko e ‘uhingá ko e fie ma’u pa’anga ki he s potí. Pea ko u faka’apa’apa p au ki ai ko u fie

poupou au ki he s potí. Ka ko e founa ko iá Sea ‘oku ‘i ai e ‘ ngaahi founa kehe ‘e toe lelei ange ai hang ko ‘eku lave atu ko Takimamatá ‘uluaki.

Ua ko e folau ‘eve’evá mo e vakapuna mei tu’apule’anga Sea ‘i he fo’i vaha’a taimi ko eni. Mou me’a p ki ai. Na’e hiki hake e pa’anga ‘o e ta’u kuo ‘osí ‘o e ta’u ni ‘i he folau ‘eve’eva ‘a e kau Tonga ‘ata’at p . Toe eni e k lisi tutuku ko eni ‘a K lisi ko Tupou kongá loto e ta’u ni. Ko e Liahona he ta’u kuo ‘osi. ‘Oku t naki mai p ‘e hotau kakai Tonga ‘atautolu ‘a e pa’anga ko iá ‘o fakah mai. K ‘i hono hilifaki mai ko me’a ko eni ‘i he tu’unga ‘amanaki ‘e lahi ange ai ‘a e silini ‘e t naki Sea.

Ko u faka’amu au kapau na’e hanga he ‘e ‘Eiki Minisit ‘o toe tuku mai ha fo’i fika faka’amu mai ki ai ki he 2019 kuo ne ma’u. Kapau ko e 170 miliona ngalingali fo’i ta’u ‘e f ko eni ‘oku taki ‘e 50 p ko e taki 40 miliona ‘i he ta’u te ne t naki ai. ‘A ia ko e tefito’i fatongia ia ‘o e fo’i lao ko ení ke ne hanga ‘o kupenga’i ha pa’anga ke ma’u mai ki he 2019. ‘Osi. ‘Oku ‘ikai ke fakahoko mai he ‘e tefito’i fatongia ko ení ‘a e ‘uluakí ‘a e mo’ui fuoloa ko ‘a e s potí. Pea mo e ua ko hono tauhi.

Fokotu’u ke ‘ova atu tanaki tukuhau mei he 2019

‘A ia ‘oku totonu ke ki’i ‘ova atu e fo’i lele mei he 2019 ki he faka’osi’osi mai ki he 2029 p ko e 25. Ko e ‘uhingá ‘oku pau ke *maintenance* ‘a e ngaahi, ngaahi me’a ko eni ‘o fakatatau ki ai. Ko e fakapotopoto ia Sea. Pea ‘oku ou tui ‘oku ‘omai e fakakaukau ko eni Sea ‘i he fakakaukau faingofua tahá ko hono fekau ‘a e ‘Eiki Minisit Pa’anga fa’u ha lao ke fai ‘aki ‘a hono hilifaki ‘o e tautea ki he kakai. Sea ‘oku lahi e ngaahi founá ia pea ‘oku ou tui ‘e toe lava ke lelei ange kapau na’e mea’i hifo p tapu ange mo e ‘Eiki Pal mia kae ‘uma’ ‘a e Tokoni Pal mia ‘o toe fakakaukau’i ha founa kehe ke fai ‘aki ‘a hono tauhi mai.

Ko u lave’i na’e fai ‘a e ngaahi alea ko eni ‘oku makatu’unga ‘i he vakapuna ‘i he’ene ha’u ‘ave ‘a e ngaahi ta’u ko iá. ‘A ia na’e fai ‘a e faka, fakataumu’a pehé ni. Puna hangatonu mai mei Sen Melipoane mo *Brisbane* mo Nu’usila tauhi hangatonu mai ki he ngaahi fo’i m hina ko eni ‘e fai ai ‘a e k toanga ko eni. ‘E lava ‘o fai e alea mo e kautaha vakapuná Sea. Pea ‘oku fai ‘a e tokanga lahi ki aí he ko e kakai ko eni ko ko ko ‘oku nau fai e totongi ‘o e vakapuná ko nautolu te nau lava ‘o tokoni mai hono t naki. Ka ‘oku ‘i ai ‘a e ‘a e ‘a e m lie’ia ‘i he ‘i he fo’i lao ko eni Sea ko e ‘uhingá ke u hanga ‘o t naki’i ha ki’i vaeua’i s niti.

Sea faka’amu au ke lau miliona ka ne fakamatala mai ki’i vaeua s niti ‘o hang kiate au ‘oku ou ongo’i ‘e au ma’ama’a ‘a e ki’i kupu’i lao ko eni pea mo e taumu’a ng ue ki he 2019. Pea ‘i he’ene peh ‘oku ‘i ai ‘a e tokanga lahi na’a ‘oku lelei ange ki he Hou’eiki Kapineti. Mou toe me’a atu ‘o vakai ko eni ‘oku kei ‘at e Potung ue Takimamata ke fai hano vakai’i ke toe fakalelei’i ko e tafa’aki ia ‘oku tafe mai ai ‘a e pa’anga lelei. Mahalo ko e 60 miliona ‘oku ke mea’i p Sea mahalo ‘oku ‘i he 60 miliona ‘a e pa’anga ‘oku tafe mai he Takimamata he ta’u kotoa pea ‘e lava ke hilifaki e ngaahi tu’unga ko eni ko ko *levi* ‘o fakatatau ki ai ki he ngaahi faka’amu ko ia ‘a e ‘Eiki Minisit Pa’anga ke t naki mai ai.

Sea K miti Kakato: M 1 .

Lord Vaea: Te u ki’i hoko atu ‘anai Sea kapau ke loto ki ai.

Sea K miti Kakato: M 1 .

Lord Vaea: M 1 .

Sea K miti Kakato: Hou'eiki tau liliu 'o **Fale Alea.**

(Na'e liliu 'o Fale Alea.)

'Eiki Sea: M 1 'aupito Hou'eiki e f me'a'aki tau toki hoko atu he 2 'aho'at m 1 .

(Na'e m 1 l 'a e Falé.)

<002>

Taimi 1410-1420

S tini Le'o: Me'a mai'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea.

'Eiki Sea: Hou'eiki tau liliu ai p 'o K miti Kakato.

'Eiki Pal mia: 'Eiki Sea fakamolemole mu'a 'oku 'i ai 'a e ki'i me'a 'oku tokanga ki ai 'a e motu'a ni.

'Eiki Sea: Me'a mai.

Tokanga ke lau tohi fehu'i mo e tali ki he tohi fehu'i

'Eiki Pal mia: Fakatapu atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea, kae 'uma' 'a e toenga 'o e Hou'eiki. Sea 'oku 'i ai 'a e ki'i me'a 'oku tokanga ki ai 'a e motu'a ni he ko e ... ko e me'a 'eni 'oku fekau'aki pea mo e tohi fehu'i, hang ko ia ne mou me'a k toa ki ai 'i he pongipongi ni. Na'e 'ohake 'e he 'Eiki N pele, taha 'i he Hou'eiki N pele 'aneuhu, ha'ane fakamalanga 'o fekau'aki pea mo e tu'utu'uni 'a e Konisit toné fekau'aki pea mo e tohi fehu'i ki he Hou'eiki Minisit . Ko e tu'o ua 'eni 'ene hanga 'o 'ohake, pea mo 'ene faka'amu 'e talangofua 'a e Hou'eiki Minisit ke tali mai 'a e ngaahi fehu'i.

'Eiki Sea, na'e 'i ai 'a e tohi fehu'i 'e taha na'e 'omai ki he motu'a ni, pea na'a ku feinga p 'o tali mai 'a e tohi fehu'i 'i hono taimi totonu. Pea koe'uhí ko e fu'u hoha'a mai 'a e tokanga 'a e tokotaha ko eni ke tali 'a e fehu'i, pea na'a ku tali mai. Sea 'oku ou ... mahu'inga kiate au 'a e me'a ko eni he na'e kau 'a e motu'a ni ia 'i he ngaahi ta'u k toa ne u Fakafofonga ai ma'a e kakai, mahalo te u peh ko e tokotaha tohi fehu'i lahi taha p au. Pea 'i he'eku manatu ki he kuo hilí na'e 'i ai 'a e tali p 'e au 'a e ngaahi fehu'i, pea lahi p mo e ngaahi tohi fehu'i na'e 'ikai ke tali, k na'e 'ikai p ke 'i ai ha fu'u tokanga ki ai.

Ko e me'a 'oku ou hoha'a ki ai he na'a ku fehu'i ki he Kalake 'aneuhu p 'e lau 'a e tohi, pea ko 'ene tali ko ki he motu'a ni, he 'ikai ke lau 'a e tohi ia, ko e ngaahi fehu'i ngutu, h fanga 'i he Fakatapu, ko ia p 'e tali. Ko e kole 'a e motu'a ni, 'oku ou faka'amu ke lau 'a e tohi fehu'i mai ki he motu'a ni pea lau mo 'eku tali he ko e tohi fehu'i mahu'inga 'aupito 'aupito he 'oku ne fehu'ia 'a e fakamole 'a hono 'ave fakafalemahaki 'a e motu'a ni, pea 'oku ne to e fehu'ia mo e lahi 'a e fakamole, pea 'oku ne to e fehu'ia p na'e 'i ai ha 'atita. Ko ia 'oku ou peh ko e taha eni ha tohi fehu'i mahu'inga pea 'oku ou faka'amu au ke tali ke lau, ko e tu'utu'uni mai ko eni ke 'oua 'e lau 'oku ou 'ohovale lahi 'aupito 'aupito 'e anga f f leva 'a e mahu'inga 'o e tohi ko eni. Ko hono mahu'inga 'o e tohi ke lau, pea tau fanongo ki ai pea fanongo ki ai mo e kakai 'o e fonua.

Ko ia 'oku ou kole atu ki he Feitu'u na ke fai mai mu'a ha'o tu'utu'uni ki he tu'utu'uni fo'ou ko eni 'oku ou 'ohovale lahi ai. 'I he fakah mai ki he motu'a ni he 'ikai ke lau 'a e tohi fehu'ia, ko e ngata p ha fehu'i ngutu ko ia p 'e tali. K 'oku ou kole atu, 'oku ou tui 'oku fie ma'u, 'omai 'a e ' tohi fehu'i pea lau, pea kapau he 'ikai ke lau 'i Fale ni, 'e anga f f leva ha'amau feinga'i ke tali 'a e fehu'i ko eni kapau ko e taumu'a ke 'ilo ki ai 'a e kakai 'o e fonua. 'Oku mo'oni, ko ia 'oku ou kole atu 'Eiki Sea fai mai mu'a ha'o tu'utu'uni mahino ki he me'a ko eni he 'oku ou 'ohovale lahi 'aupito 'aupito 'i he fo'i tu'utu'uni fo'ou ko eni, 'a ia ko e tu'utu'uni ko na'a nau 'omai ko e tufa p ki he tokotaha ko ena na'e fai 'a e fehu'ia mo au, pea fai 'aki p ia, f f leva 'a e toenga 'o e kau M mipa, f f leva 'a e kakai ko ena 'oku fakataumu'a ki ai 'etau ng ue, te tau 'ai faka pukupuku p tautolu 'o ta'ota'ofi p 'i Fale ni?

Ko ia Sea 'oku ou kole atu ke fai mai ha'o tu'utu'uni ki he me'a ko eni he 'oku ou tui p 'oku mahu'inga ia ki he motu'a ni, pea 'oku ou faka'amu au ki he kau Minista ko eni pea 'oku ou kole kia nautolu, tali k toa 'a e ' fehu'i ko eni 'oku 'omai. 'Oua 'e 'i ai ha fehu'i 'e ta'etali, pea tuku ke lau ke tau fanongo ki ai he 'oku mahu'inga 'a e tohi fehu'ia he ko e me'a fakakonisit tone ia. Pea 'ikai ngata ai tokoni 'a e ' fehu'i kiate kimautolu Hou'eiki Minisit ke to e sai ange 'emau ng ue. Ko hono mo'oni ia 'o e tohi fehu'i pea mo hono fokotu'u 'i he Konisit tone 'a e tu'utu'uni ko ia. 'Oku mahu'inga 'aupito Sea, pea 'oku ou hoha'a au 'i he 'ai ke tanu 'eku tohi, 'a e tohi ko eni mo e tali. 'Oku ou faka'amu au ke lau 'a e me'a ko eni ke tau fanongo ki ai pea tufa mai.

Ko ia Sea ko 'eku me'a ia 'oku ou tokanga atu ki he ... pea 'oku ou kole fakamolemole atu 'i he'eku fakahoha'a ko eni 'oku fai atu, k 'oku ou faka'amu p ke mahino atu ki he Feitu'u na pea mo e Hou'eiki 'o e Fale he 'oku fo'ou 'a e me'a ko eni, k toa 'a e ngaahi ta'u ko na'a ku Fale Alea ai ko e tohi fehu'i kotoa p na'e lau, k 'oku ou 'ohovale 'a e motu'a ni 'i he 'ohake 'a e me'a ko eni 'oku 'ikai ke lau ia. M I .

Fakama'ala'ala ki he founga ngaue'aki tohi fehu'i

'Eiki Sea: Hou'eiki kuo 'osi mahino p kia kimoutolu ko ho'omou ngaahi fehu'i ki he t pile K pineti koe'uhí ke tokoni kia kimoutolu taautaha ho'omou ngaahi ng ue 'oku fai 'i he Fale. Ko e fehu'i ngutu, h fanga 'i he Fakatapu, 'oku 'aho 'e tolu, 'omai ia 'i he M nite, nau tali mai 'i he Tu'apulelulu, k ko e ngaahi fehu'i tohi, 'oku tokoni ia kia kimoutolu taautaha ho'omou ngaahi ng ue 'oku fai, k 'e pau p ke hiki ia 'i he miniti. 'Oku 'ikai ko ha founga fo'ou eni ko e founga motu'a p .

Pea ko ia ko 'etau founa ng ue p ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'a fo'ou, he 'oku 'uhingá he 'oku tufa p foki 'a e ' miniti mai 'a e kakai 'o lau ai. K koe'uhí ko e ngaahi fehu'i ko 'oku mou 'ave 'omai ia 'o tokoni kia kimoutolu taautaha p ia. K ko e fehu'i ngutu kapau na'e 'i ai ha me'a'e tufa 'i he M nite, 'oku tonu leva ke tali mai ia mei Taumu'a 'i he 'aho ni ia, tukukehe kapau 'e toki fakafoki ki he'etau k miti ko eni 'oku fai 'a fokotu'utu'u ko ki he me'a ke liliu 'i he'etau me'a, he'ikai ke tau 'ai hake p pea tau liliu koe'uhí ko ho'omou fie ma'u p 'a moutolu. 'Eiki N pele.

Lord Tu'ilakepa: Tapu p mo e Feitu'u na 'Eiki Sea, tapu ki he 'Eiki Pal mia, Hou'eiki K pineti kae 'uma' 'a e Hou'eiki N pele. Kae 'uma' 'a e kau M mipa kau Fakafofonga 'o e Kakai kae 'uma' 'a e kau ng ue 'Eiki Sea.

'Eiki Sea m l ho'omou laum lie 'o tau to e ma'u ki he 'aho ni. Hang p ko e me'a 'oku mea'i 'e he Fale ni pea mo e kakai 'o e fonua, ko au na'a ku 'ohake 'Eiki Sea 'a e me'a ko eni hono fehu'ia koe'uhí ko e ngaahi tohi fehu'i, pea 'oku 'ikai p ko au 'oku tohi fehu'í k 'oku tokolahi p mo e ni'ihí 'oku fai 'a e tohi fehu'i. Kae'uhí 'oku fakapapau'i mai 'i he taimi ni ko e ngaahi tohi fehu'i 'oku fakafou 'i he 'aho 'e 14, 'a ia 'oku hang ko e me'a 'oku mea'i 'e he Feitu'u na, pea lave'i 'e he Kalaké pea ko e tu'utu'uni ia 'oku 'omai, ko e 'omai p 'a e tohi fehu'i, ko 'eku toki lave'i 'eni 'a'aku 'Eiki Sea k na'a ku

<005>

Taimi: 1420-1430

Lord Tu'ilakepa : tui tatau au mo e 'Eiki Palemiá, koe'uhí koe ngaahi fehu'i 'aneafí mo e founa na'e ng ue'akí, 'oku 'omai 'o lau he Fale ni, ka kuo pau p , 'Eiki Sea, ke fai ha'o tu'utu'uni 'a e Feitu'una, koe'uhí he 'oku 'i ai e ivi lahi he taimi 'oku tau ng ue'aki ai e Laó mo e Tu'utu'uní, 'Eiki Sea. Ko e me'a ko ena 'oku ke me'a mai ki aí 'o fekau'aki pea mo e fehu'i ngutú. Koe'uhí na'e 'i ai e me'a na'a ku fehu'i 'o fekau'aki pea mo e 'Eiki Minisit ko eni, 'a ia 'oku 'ikai ke me'a heni, mahalo 'oku me'a ki 'Initia, fekau'aki mo e, 'a ko eni ki he Sipoti pea mo e to'utupú, 'o fekau'aki mo e me'a ko eni ki he tolí. Ko e me'a ko na'e me'a mai 'e he Sea Le'ole'o 'o e 'aho ko iá, he'ikai ke toe fai ha feme'a'aki. 'Ai ha tohi fehu'i. 'Eiki Sea, ko e me'a ia 'oku mau kole atu, ke 'ai, fakafaikehekehe'i ange e tohi fehu'í, mo e fehu'i ngutu, 'a ia 'oku ke me'a mai he 'aho ni, 'Eiki Sea. Pea na'a ku peh na'e totonu ke l kooti 'e he Kalaké mo kinautolu e kau ng ue, pea kuo 'osi mea'i 'e he Fale ni, pea tuku atu ha 'aho e 3 ke tali mai. 'Oku ou tui mahalo ko e founa ia mo e 'uhinga 'oku ke me'a mai ki ai e Feitu'una, pe 'oku fiema'u p ia 'e he Feitu'u na ke fa'u p ha ki'i tohi fehu'i, 'oku 'ikai ke u lave'i pe ko e anga f f ko e founa 'oku ng ue'aki 'e he Feitu'una. Ko e fai e fehu'i ngutú, pea 'oku fehu'i atu he taimi ni ki ha Minisit , pea lekooti leva ia, pea ma'u mai ha tali he 'aho e 3, p ke toe fakapapau'i mai ange, 'Eiki Sea.

'Eiki Sea : Ko e tali ngutú, koe'uhí p ki he'etau Tohi Tu'utu'uní, 'oku 'oange e faingam lie ke ne tali mai, 'a ia ko e 'aho e 3. Ka 'oku tonu p ke toe fai ha fakakaukau ki he ngaahi me'a ko iá, he 'oku ou tui mahalo ke toki 'ave ki he'etau *Privilege*, he ko e tali ngutú ia 'i he ngaahi fonua, 'oku 'i ai e fo'i *session*, 'oku 'oatu p pea ke tali mai he taimi p ko iá, he 'oku tonu ke 'ilo 'e he Hou'eiki Kapinetí ia 'enau *portfolio* mo e ng ue 'enau Potung ue. Kai kehe, ka ko e

anga ia ‘a e ‘oange ‘a e ki’i faingam lie ke ne tali mai, ‘a e ‘aho ko eni e 3. Mahalo ko e me’a ia na’e fakahoko mai mei he Kalaké mo e me’a, ‘a e tali ngutú. Ka ko e tali tohí, ‘oku fo’i ‘aho e 14, ‘oku ‘oatu p ia he ko e tokoni p ia kia kimoutolu, Hou’eiki, ho’omou ng ue. Pea ka toki ‘i ai ha taimi ia kuo ke fakafehu’ia ha me’a fekau’aki pea mo ia. Ka ko e tali ngutú, ‘oku ‘oatu ko ‘a e ‘aho e 3, pea ‘oku toe ‘i ai mo e *supplement* ‘e taha, koe’uhí ko e fakama’ala’ala p , ka ‘oku ‘i ai ha me’a ‘oku ta’emahino ‘i he fehu’i ko iá, ‘e lava leva ke ke ‘eke p ‘i he taimi ko iá, ‘a e fo’i *supplement* fehu’i ‘e taha. Ke toe fakama’ala’ala ha me’a ‘oku te’eki ai ke mahino. Ka ‘oku ‘ikai ke toe ‘uhinga ia ke ke toe fakafehu’i ‘ekoe ha me’a kehe, tukukehe mei he me’a ko eni na’e fakafehu’í.

Ka ‘oku ou kole p , kapau, tukuange p ke toe sio ki ai ‘etau K miti Laó, ki he’etau Tohi Tu’utu’uni, ko e toe h ha founa ko ‘e lava ke toe liliu, koe’uhí ke tau muimui ki ai. Ka ‘i he lolotonga ni, ko e me’a ia ko ‘oku faí. ‘Eiki N pele.

Lord Tu’ilakepa : Ko ia, Sea. ‘Oku mahino p ‘a e me’a ‘oku ke me’a ki ai ‘a e Feitu’u na, ‘oku ‘asi p ia ‘i he’etau Tohi Tu’utu’uni, ‘o fekau’aki pea mo e ‘aho e 14. ‘A ia ‘i he kupu 105, ‘Eiki Sea, ‘oku mahino ‘aupito ‘aupito p ia, pea he ‘ikai ke toe fai ha’amau tu’utu’uni. Ko e me’a ko fekau’aki pea mo e fehu’i ngutú, ‘a ‘oku fehu’i atu p he taimi ni, pea ‘oku ou tui, ‘i he anga ko ‘eku faka’uhingá, ‘oku ‘ikai ke totonu ke tali mai ‘e he Hou’eiki Minisit , nouti leva kae ‘osi e ‘aho e 3 mei heni, pea foki mai leva ‘o ‘omai e tali ko iá. ‘Ikai ko ia?

‘Eiki Sea : Ko ia.

Lord Tu’ilakepa : Kapau ko ia, ‘Eiki Sea. Lahi e ngaahi fehu’i kuo mau ‘osi ‘oatu ki he me’á, fehu’i ngutu. Kuo ‘osi eni e mahina e 2 pe 3, pe 4, pe 5, pe lahi pe si’i, mahalo na’a a’u ‘o ta’u e 1, ‘oku te’eki ai p ke tali mai ha me’a ia ‘e taha. Ka ‘oku mau faka’amú, ke fai ha fehu’i atu, pea tali mai ‘e he Hou’eiki Minisit , ‘a e ngaahi fehu’i ko ‘oku ‘oatu mei he Kau Fakafofongá, ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea : Ko ia ‘oku.. Ko e mo’oni ‘aupito ‘aupito e me’a ‘oku ke me’a ki ai. ‘Oku tonu ko e ‘oatu ko e ngaahi fehu’i ko iá, pea ‘oku tonu leva ke nouti ia ‘e he Kalaké, koe’uhí ke fakahoko ki he Fakafofonga ko ia ‘a e fehu’i ko iá. Pea ko ‘ene ‘osi ko , tau peh ko e M nite, ‘omai e ‘ fehu’i ko iá. ‘Aho ni, ‘oku pau leva ke tau lele tautolu ‘i he taimi ni, ‘i he ngaahi fehu’i.

Lord Tu’iha’angana : Ki’i tokoni atu, Sea, k taki. Tapu mo e Feitu’una, ‘Eiki Sea. ‘Oku ou tui ko e me’a ia mahalo ‘oku mea’i p ia ‘e he Feitu’u na, ‘a na’e meimei ‘uhinga ai ko ‘a e fehu’i ngutú, h fanga he fakatapú. ‘A ia ko e fehu’i ngutu kotoa p ia, neongo ko e me’a ia te te fehu’í, ‘a ia na’e ‘oange ai p ko e faingam lie ki he Hou’eiki Minisit , ke nau mateuteu ange ke tali mai e ngaahi fehu’i ko iá. ‘A ia, hang p ko ena ko ho’o me’á, ko ‘ete ha’u ki he Kalaké, he M nite, ‘uhingá foki he ko e taimi fehu’í e Tu’apulelulu. Te ha’u ki he Kalake ‘o ‘oange ki ai ‘ete fehu’í, ke hanga ‘e he Kalake ia ‘o ‘ave ki he Minisit , pea ko ‘ene a’u p ki he Tu’apulelulú pea te fehu’i atu leva e. Ka ko e ki’i founa ng ue peh p . Ko ‘ete ha’u p ki he Kalaké. ‘A ia ko e ‘aho e 3 ia, ko ‘ete ha’u p he M nite ‘o ‘oange ‘ete ki’i fehu’i ko te te fehu’i ngutu ki he Minisit , pea hanga leva ‘e he Kalaké ‘o paasi ki he Minisit . Pea ko e a’u p ki he taimi ko ‘oku ke tu’utu’uni ke fai ai e fehu’í, pea te tu’u leva ‘o fehu’i e me’a ko iá, pea

hang p ko ena ko ho'o laú, pea 'osi p ko iá, pea toe 'omai 'ete ki'i faingam lie ke te fakama'ala'ala, 'a e founga ko iá. Kapau ko e founga 'oku peh .

'Eiki Sea : Ko ia. 'Eiki N pele Niua.

Lord Fusitu'a : M l 'Eiki Sea. 'Eiki Sea, Ko 'eku toe ki'i foki p ki he fokotu'u ko 'a e Pal mia. Ko e fokotu'u 'a e Pal mia ke lau mu'a e tohi, pea ke lau mo hono talí. 'A ia ko e 'uluaki poiní, ko 'eku fehu'i. Ko e lau ko iá, pea p loti leva e Falé pe 'oku tau tali ko 'a e tohi ko iá pea mo hono talí. Ko e fehu'i 'uluakí ia.

Ko e fehu'i hono uá, 'oku hange kiate au ko e makatu'unga na'e fie ma'u ai 'e he Pal mia, pea 'oku ou pou pou au ia ki ai, ke 'oua 'e f f 'i 'a e ng ue 'a e Pule'angá mo e ng ue 'a e Fale ni, mei he kakaí. Ko e fehu'i 'a e Pal mia. Kapau he'ikai ke lau, f f 'a e ni'ihí ko 'oku 'ikai ke nau fanongo mai ki he tohi fehu'í, pea mo e talí. F f 'a e ni'ihí ko . Ko e feinga ke 'oua 'e tuku p 'i he sino p 'o e Kapinetí 'a e 'ilo ko iá, kae tuku atu ki he kakaí. Ko ia ai, 'i he makatu'unga he fa'ahinga fakakaukau peh , te tau hoko 'anai he 'as nita ki he Lao Fakatonutonu ko ki he Kau ng ue Faka-Pule'angá, 'a ko 'oku to'o ko 'e he Kapinetí 'a e mafai mei he Falé, ki hono *approve e Ministry*. 'Oku kole atu ki he Pule'angá, kapau ko e makatu'unga he fakakaukau ko iá, ke tuku e 'iló ki he kakaí. Pea fai ha fakakaukau ke fakatonutonu e fo'i Lao ko iá he taimi ko ia te tau a'u ki ai he 'as nita.

Lord Tu'ihanga : Sea, k taki p he tu'u tu'o 2. Fakahoko atu p au ki he me'a ko na'e me'a ki ai e 'Eiki N pelé, mo'oni e Pal mia. Toki lave'i eni ia 'e he motu'a ni. Kuo to'o e me'a ia ko iá. Fakalea foki he me'a 'a e 'Eiki Pal mia, ko ia na'e lahi 'ene tohi fehu'í he taimi mai ko . Pea ko 'ene 'omai p e talí, pea 'omai 'o lau heni. Ka 'oku mo'oni p ia, 'a e Feitu'una ia, mahalo kuo to'o ia, ka ko e me'a p ke toe fakafoki mai e kupu 'o e Tu'utu'uni ko iá. Ta ko kuo to'o ia. Ka 'oku mo'oni e me'a 'a e Pal mia, ko 'ene anga maheni ia 'a e tohi fehu'i, ko 'ene tali mai p , 'aho ko e 14, pea 'omai leva 'o lau 'i Fale Alea ni.

'Eiki Sea : Ko ia, ko e tohi fehu'í, he ko e *normal p* foki e me'a, ko e 'omai pea 'oku hiki ia he minití. Ko e taimi ko na'e 'ai foki 'o tufa e minití, na'e ma'u 'e he toko taha kotoa p . Ka ko e ngaahi 'aho ni foki, 'oku lele e tekinolosiá he taimi ni, pea 'oku, kaikehe ko e me'a ia 'oku tuku ki he K mití. Ka toki liliu, toki fai mei he K mití. Ka ko e founga ia 'oku ng ue'aki 'etautolú.

'Eiki Pal mia : Sea.

'Eiki Sea : Me'a mai, 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia : Fakamolemole p , 'Eiki Sea, 'oku ou kei hoha'a p ki he me'a ko ení. 'Oku ou tui lahi e motu'a ni ko e founga eni te ne tokoni lahi ki hono fakalelei'i 'emau ng ué. Pea ko e founga ko ke ne hanga 'o fakalelei'í, ko 'etau tuku ange 'a e ngaahi me'a mahu'inga 'oku fie'ilo ki ai ha M mipa e Fale Alea ni, ki ha Hou'eiki Minisit .

Ko e fehu'i ko na'e fai mai kiate aú, Sea, ko e taha ia ha fehu'i mahu'inga mo'oni 'i he'eku fakakaukau 'a'akú. He 'oku ne fehu'ia 'a e uho mo e tefito 'o e ng ue 'a e Hou'eiki Minisit .

‘Oku ne fehu’ia ‘a hono ng ue’aki ‘a e pa’anga ‘a e kakaí. Me’a ia ‘oku ne fehu’iá. Pea ‘oku ou faka’amu au ke fanongo mai e kakaí ki he founa na’a ku ng ue’aki ‘enau tukuhaú. Ko e me’a ia ‘oku ou hoha’a ai ki he me’a ko ení. Pea kapau ko ‘etau founá eni, sai p fehu’i tali ngutú ia. Ke ‘omai p ‘a e talí ia, ‘omai ‘ene fehu’i pea ‘omai mo ‘ene tali, he ko e fehu’i tohi eni ‘oku ‘ikai ko ha fehu’i ngutu. ‘Uhinga ai ‘a e fo’i fehu’i ko ení ‘oku ou vakai hifo au ‘oku ‘aho e 14, pea na’a ku feinga ke tali.

‘Eiki Sea : Ko ia, ‘Eiki Pal mia, hang p ko ia na’a ku lave ki aí, ko e me’a ia ke toki fai ha tu’utu’uni ‘a e K mití ki ai, ka he’ikai ke tau toe l loa kitautolu he fehu’i ko ená. M l .

‘Eiki Pal mia : Sai p ka mau toki kumi ha founa ke ‘ange e tali ko ení ki he kakaí.

‘Eiki Sea : M l . Hou’eiki, k taki p ko e ongo fo’i Lao ko eni na’e toloi ko ení, ‘e tufa atu. Ka ‘oku ou kole p mu’a ke lau ‘a e ongo fo’i Lao ko iá, koe’uhí pea toki tuku hifo ai p ki he K miti Kakató, koe’uhí ke toki alea’i p he K miti Kakató. ‘A ia ko e Fika 5 ...

<006>

Taimi: 1430-1440

‘Eiki Sea:...fika 7 ‘oku fekau’aki pe mo e Lao ko eni fika 5. Koe’uhi ke tufa atu p Hou’eiki kae mahu’inga eni ki he Hou’eiki Kapinetí. Kalake..

Lao Fakaangaanga fika 5/2016

Kalake T pile: Tapu mo e ‘Eiki Sea. ‘Eiki Pal miá mo e Hou’eiki M mipa kakato ‘o e Falé, kae

‘at ke fakahoko hono lau ‘o e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia, 2016. Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatonutonu ‘a e Lao ki he Ngaahi Hiá, Vahe 18.

‘OKU TU’UTU’UNI ‘E HE TU’I mo e Fale Alea ‘o Tongá, ‘i he fakataha alea ‘o e Pule’angá ‘o peh :

1. Hingoa Nounou & ‘Uhinga’i Lea. Kupu si’i (1). ‘E ui ‘a e Lao ni ko e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia 2016.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku loto ke tau tali ‘a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Hiá, 2016 k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani ‘Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, ‘Eiki Minisit Fefakatau’aki & Polisi, ‘Eiki Minisit Mo’ui, ‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H mai, ‘Eiki Pal mia, ‘Eiki Minisit Pa’anga & Palani Fakafonua, ‘Eiki Minisit Lao, ‘Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi ‘a e Pule’anga, ‘Eiki N pele Tu’iha’angana, ‘Eiki N pele Tu’i’ fitu. ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a e toko 13.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ‘ikai ke loto ki aí, k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Oku ‘ikai ke loto ki ai ‘a S miu Kuita Vaipulu. ‘Ikai ke loto ki ai ‘a e toko 1 toko 2 kia ‘Eiki N pele Fusitu’a, toko 3 kia ‘Eiki N pele Vaea, toko 4 kia ‘Eiki N pele Nuku. ‘Oku ‘ikai ke loto ki ai ‘a e toko 4 ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Lau tu’o 2.

Kalake T pile: Ko e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia, 2016. Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatonutonu ‘a e Lao ki he Ngaahi Hiá, Vahe 18.

‘OKU TU’UTU’UNI ‘E HE TU’I mo e Fale Alea ‘o Tongá ‘i he fakataha alea ‘o e Pule’angá ‘o peh :

1. Hingoa Nounou & ‘UHINGA’i Lea. Kupu si’i (1). ‘E ui ‘a e Lao ni ko e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia 2016.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ke loto ke tau tali hono lau tu’o 2 ‘a e Lao ni, k taki ‘o hiki ho nima.

S miu Vaipulu: Kole atu Sea ke tukuhifo eni ki he K miti Kakato

‘Eiki Sea: M 1 . Kole ‘a e Fakafofonga Fika 15 Vava’u ke tukuhifo ki he K miti Kakato. M 1 , hou’eiki ‘i he’ene peh tau liliu ‘o **K miti Kakato**.

(Ne me’a mai leva ‘a e Sea ‘o e K miti Kakato – S misi Kioa Lafu Sika ki hono me’a’anga)

Sea K miti Kakato: Hou’eiki, te tau hoko atu p ki he Fakatonutonu ko fika 1 ‘aneuhu. ‘A ia ko e fika 4 – Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he ‘Inasi fakapule’anga ‘i he Fetongi Pa’anga Muli, 2016. Me’a mai ‘a e N pele Fakafofonga Fika 1 ‘o e V henga Tongatapu.

Lao Fakaangaanga fika 4/2016

Lord Vaea: M 1 Sea. ‘E ‘ikai te u toe fuoloa Sea te u ‘oatu p ha fanga ki’i faka’uhinga p he tu’unga ko eni kuo ng ue’aki ‘a e ‘Eiki Minisit Pa’angá kae ‘uma’ ‘a e Palani Fakafonua ki he’ene t naki pa’anga. Sea, ‘oku fa’a angamaheni p foki ‘a e tefito’i fatongia ko eni ‘oku tuku ki he ‘Eiki Minisit Pa’anga H Maí, ke ne fai ‘a e t naki. Ka ko e ‘uhinga ko eni kuo tukumai ki he ‘Eiki Minisit Pa’angá, ‘oku ‘i ai leva ai ‘a e tokanga lahi pe ‘e h hoa tatau ‘a e pa’anga ko eni ‘oku ne t nakí mo e pa’anga fakal kufua ko ia ‘oku t naki ‘e he ‘Eiki Minisit Pa’anga H Mai. ‘A ia ‘oku ua ‘a e founga ‘oku fai’aki ‘a e t naki ko ‘a e Pule’anga.

Tokanga ki he hiki ‘a e tautea mei he 5000

Ko e me’a ko ia hono uá Sea, ko hono hiki ko ia ‘o e tauteá mei he pa’anga ‘e 5 afe ki he pa’anga ‘e 5 mano Sea. ‘Oku ‘i ai ‘a e tokanga lahi ki ai, ko hono ‘uhingá ko e fu’u hiki lahi peh ‘a e tauteá ‘o kapau’e a’u ‘a e t naki ko eni ‘a e tokotaha ko eni ha sino’i silini peh . ‘Oku hang ‘oku fakamanamana heni ‘i he hiki heni ‘a e fu’u pa’anga lahi ko eni. Ko e ‘uhingá tokua

‘oku ngalingali ‘oku fai ‘e he kautaha pangik ia ha founga k k ‘o ma’u ai ‘a ‘enau fetongi pa’anga.

Tokanga ke ‘oua fakangatangata t naki levi ki Sune 2020

Ko e me’a faka’osí p Sea, ‘e fai ‘a e lave ko ia ki ai. Ke ‘oua na’a fakangatangata ‘a e t naki pa’angá ki he ‘aho 30 ko ia ‘o Sune, 2020. kae hoko atu p mu’a ke ‘osi ha ta’u ‘e 4, pe ta’u ‘e 5 ke lava ‘o ng ue ‘a e tefito’i fatongia ko eni, ko hono ng ue’aki ‘o e mala’e sipotí, pea peh ki he ngaahi sipoti kehekehe ke nau lava ‘o fai ha fetu’utaki ki tu’apule’anga.

Sea, ‘oku mou mea’i p foki ko e ‘osi p ‘a e sipotí pea ngata ‘i he tu’unga fakakaukau ko eni. ‘Oku ‘i ai ‘a e fakakaukau ke hoko atu. Ke hoko atu ‘a e fe’auhi pea hoko atu hono poupou’i ‘e he Pule’angá ‘a e ngaahi sipoti kehekehe. Te u fakat t p heni Sea. ‘I he uike kuo ‘osí na’e fai ‘a e fe’auhi toko 7 ‘i Uelingatoni Nu’usila, pea ko e *weekend* p ko ia hokomaí pea fai leva ‘a e fe’auhi toko 9 ‘a e *League* ‘i ‘Okalani, taimi tatau p fai ‘i Sen ‘a e fe’auhi toko 7 ‘akapulu. Ko e kakai ko eni ko Sea ‘oku nau kau mai ki ai, ‘oku nau tokoni ki he tu’unga faka’ekon mika ko ia ‘o Sen pea peh ki he Uelingatoni kae ‘uma’ foki ‘a ‘Okalani. Ko e taumu’a ia ‘o e fe’auhi ko ení, ke ne lava ‘o ne liliu ‘a e founga ma’u’anga pa’anga ki he fonua. Ko ia ai ‘oku ou poupou toe fakal loa atu ‘a e fatongia ko ia ‘o e Pule’angá ki he mala’e sipotí, kae ‘uma’ foki ‘a hono tauhi hang ko eni. Ko e *swimming pool*, ko e mala’e fuhu, ko e mala’e taufangatua mo e ngaahi me’a peh ‘e fie ma’u ke hanga ‘e he Pule’angá ia ‘o poupou’i kae ‘oua leva kuo fe’unga ‘a e ngaahi sipotí, pe ko e *federation* ke nau lava hoko atu ‘a e ngaahi fatongia. ‘Oku fepaki nai eni pea mo e fatongia ko ia ‘oku ‘omai ‘i he .. ‘a ‘oku ‘ulu ai ‘a *Lord Sevele*. ‘Oku ou tui Sea ko e ‘uhinga eni ‘oku ‘omai ai ‘e he Pule’angá ia ngalingali ‘oku tuai ‘a e ng ue ‘oku fai ‘e he K miti ko eni. Ko hono ‘uhinga ia ‘oku nau fai mai ai ‘a e fokotu’utu’u ko ia. Ka ‘oku ou tui Sea ‘oku totonu ke faka- t naki mai pea mo e ‘Eiki Minisit ko ia Pa’anga H Maí, ‘a ia ‘oku ngalingali ko e tokotaha ko ení ‘oku totonu ke ‘i ai, pea peh foki ki hano fakakaukau’i ‘e he Minisit *Public Enterprise* ke nau lava tokoni mai.

‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai: Sea fakamolemole ke u ki’i tokoni mu’a ki he Fakafofonga.

Sea K miti Kakato: M 1 .

‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai: M 1 . Tapu pea mo e Seá pea ‘oku ou fakatapu ki he Hou’eiki M mipa ‘o e K miti Kakato. ‘Eiki Sea ko e fakama’ala’ala ko ia ki he kupu’i Lao ko ení kuo lava lelei ‘a e ‘Eiki Minisit Pa’angá, pea na’e holoki mei he s niti ‘e taha ki he vaeua’i s niti. Ko e taha ‘o e ‘uhinga na’e ‘i ai ‘a e *issue* heni ko e toe fai ‘a e talanoa pea mo e ngaahi Pangik mo e kakai ko eni ‘oku nau pisinisi he fe’ave’aki pa’angá, pea na’e fai ‘a e loto hangam lie ‘o nau peh ko e vaeua’i s niti ‘oku nau loto lelei...

<008>

Taimi: 1440-1450

‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai: ki ai ke fakahoko. Mahu’inga Sea ‘a e, ko e taha ‘a e fie ma’u ia ‘a e ngaahi *institution* ko eni, fie ma’u ‘e nautolu ia ke ‘ai ‘aupito ke mahino he lao

ko 'ene 'osi pe ko e sipoti pea 'osi. 'Oku nau fie ma'u 'e nautolu e fo'i pau ko ia, ko e 'uhinga ia ... he na'e fakah mai e fo'i tu'utu'uni ko eni mo e fo'i lao ko eni, ko e feinga s niti ki he langa ko e sipoti. Pea 'oku loto lelei p e Pule'anga ia ki ai. Ko 'ene 'osi p 'ene sipoti 'a'ana ia, m l l leva ia. Ko e konganga ko ki he *maintenance* 'oku hang ko e hoha'a ko ki ai 'a e Hou'eiki 'oku ou tui ko e fatongia p 'o e fonua ni he 'e lahi 'aupito e ngaahi, 'a e ngaahi pa'anga ia 'e tafe mai hono ng ue'aki e ngaahi fe'auhi 'e lava 'o fai mai ki he fonua ni mo e h fua. Te ne lava ai p 'e ia 'o, 'o tokanga'i 'a e, 'a hono tauhi e ngaahi naunau ko eni.

Ko e konganga ko ki he fakakaukau ko Sea ke 'omai ke fakatahataha'i 'i ha feitu'u p 'e taha, ko e tukuhau 'a ko eni 'oku fatongia ki ai e motu'a ko eni 'oku 'uhinga pe ia ki he tute mo e tukuhau 'o e feh 'aki 'a e koloa mo e tukuhau 'o e pa'anga h mai 'a e kakai ko eni 'i hotau fonua ni he ngaahi kautaha. Ko e *financial services*, ha fa'ahinga tukuhau 'e fai ki he, ki he me'a ko ia 'a ia 'oku kau ai 'a e ki'i tukuhau ko eni, ko e fatongia p ia 'o e 'Eiki Minisit . Pea 'oku 'ikai ke t naki ia 'e, ko e sino ko 'oku ne t naki, t naki pe ia he pangik pea mo e ngaahi sino ko eni. Pea ko e 'osi pe ko e m hina 'oku nau fakah leva 'e nautolu, pea 'oku 'osi 'i ai mo e *formula* ko eni 'oku 'osi 'omai p he ki'i lao. Nau fika'i p 'e nautolu ia ai ko e h hono lahi pea fakah leva ia ki he *account* 'a e Pule'anga pea toki l pooti ai ki he Minisit Pa'anga. Ko e poini ko na'e 'ohake 'Eiki Sea ki he fu'u mamafa ko eni e nima mano. Ko e, he 'ikai ke totongi ia 'e ha taha. Pea, ka 'oku mahu'inga p 'a e, hono faka ... hono fakanifo e lao ko eni he 'oku mahu'inga ke tauhi, tauhi pau 'e he pangik 'a e ngaahi fie ma'u 'a e lao ko eni ki he l pooti ko 'oku nau 'omai 'i Fale Pa'anga, ke fakapapau'i ko e 'inasi tonu eni 'o e Pule'anga mei he silini ko na'a nau to'o 'oku fakafoki mai ki he Pule'anga. Pea ko 'ene lava p 'a'ana e ng ue ko ia Sea, 'ikai ke fie ma'u ia ke, ke ng ue'aki e kupu ko eni. Ka 'o kapau te nau maumau'i 'a e fie ma'u ko ia, pea 'oku 'i ai 'a e mafai 'oku 'oange ki he Minisit Pa'anga ke ne hanga 'o tautea nautolu. 'Oku ou tui Sea 'oku mokomoko lelei 'a e 'aho pea mo e lao ia ka tau, ko e fakafuofua ko 'oku 'omai 'e he 'Eiki Minisit Pa'anga pea mo e Sekelitali, na peh ko e ki'i konganga'i s niti ko eni, ko 'ene t t naki ko ki he ta'u fakapa'anga 'e taha, na fakafuofua na'a ma'u mahalo ha 2 pe ko ha 3 miliona. Ko e fu'u, ko e tokoni lahi eni ki he lepa 'Eiki Sea pea 'oku ou kole atu ke tau tali ai leva 'a e ki'i fakatonutonu ko eni. M l .

Lord Vaea: M l Sea, 'ikai ke mahino kiate au pe ko e fakatonutonu ko pe 'oku faka'osi ia 'e he 'Eiki Minisit . Ko e 'uhinga foki 'oku fai ai 'a e tokanga ko ki heni Sea 'oku fo'ou eni pea 'ikai ke ngata ai ko e tu'o ua 'aki eni hono 'ohake e me'a pehe ni. Na'e 'ohake he ta'u kuo 'osi pea 'ikai ke ng ue. Pea 'oku 'ikai ke 'ilo'i ko e h e ola 'o e fo'i lao ko ia na'e fai 'aki e fakakaukau. Ko e tu'o ua 'aki eni. Pea ko e faka'amu eni mo e fakakaukau 'oku fai e tokanga atu ko ki ai p 'e hoko atu lelei eni pe 'ikai. Ko eni 'oku me'a mai e, 'a e 'Eiki Minisit Pa'anga H Mai 'e ola lelei ka na'e 'i ai foki e fo'i lao pehe ni na'e fai meimei he taimi tataup he ta'u kuo 'osi ka na'e 'ikai ke lava 'o fai ha t naki ki ai. Ko ia ai 'oku fai e hoha'a atu ko hono 'uhinga ko e malumalu ko eni 'oku fai e t naki ko ki ai 'oku 'i he 'aofinima ko ia 'o e 'Eiki Minisit Pa'anga pea 'oku 'i ai p e tokanga ki ai 'o hang ko eni, ko 'ene 'osi pea 'osi.

Sea, 'e toe, ka t mai ha af ia he vaha'a taimi ko eni 'i he 2019, 'e toe fie ma'u ke lahi ange 'a hono toe fakapa'anga e me'a ko eni. Pea ka toe t mai mo ha toe ngaahi matangi ia mo e h fua, 'e toe fie ma'u p mo ia ke fai hano fakalelei. 'A ia 'i he'ene peh 'oku ou, Sea 'oku ou fakam l p au ki he me'a 'a e, 'a e Minisit Pa'anga H Mai, ka 'oku totonu ke ki'i toloki atu 'a e tokoni mei he 2020 ki he 2030, ko e 'uhinga ke kei lava p 'o pou pou'i e ngaahi ' me'a ko eni 'i

he'ene 'osi. 'A ia 'oku mo'oni 'etau lea Tonga 'oku peh , "ko e k toanga mo hono tutuku". Pea ka 'osi ange e me'a pea tukuange eni ia kae 'ikai ke toe lava ng ue ha vai ki he *swimming pool* pea ko e ulo ha 'uhila mo e h ha'ano fakalelei 'e fai ki he me'a ko eni. Ko ia 'oku fai ai 'a e fakamalanga atu pea 'oku ou kole fakamolemole atu p ki he 'Eiki Minisit Pa'anga H Mai ko e anga eni 'a e vakai 'a e matalafo lau kai. Pea ko e tu'u ko ia ko ko e me'a, mou me'a atu moutolu ki loto ka mau tangutu mautolu mei he funga 'ato pea mo e funga niu 'o toki mamata atu ki he'etau va'inga mo e ngaahi sipoti ko eni ko 'e fai. Ko ia 'a e ki'i feme'a'aki pe ki ai Sea pea 'oku ou fakam l atu he ma'u faingam lie. M l .

Sea K miti Kakato: M l . M l , 'oku 'i ai ha pou pou ki he fokotu'u 'a e 'Eiki Pal mia? 'Io me'a mai e Fakafofonga N pele 'Eua.

Tokanga ki he founa t naki pa'a nga he tukupau he folau

Lord Nuku: Tapu p pea mo e 'Eiki Sea kae 'uma' e Hou'eiki M mipa 'o e K miti Kakato. 'Eiki Sea, ko e fo'i lao foki ko eni, ko eni kuo 'osi 'omai ko eni, na'e 'uluaki fakah mai na'e 'i ai foki 'a e founa t naki pa'anga 'e ua ai na'e kau pea mo e ...

Sea K miti Kakato: *Airport Tax.*

Lord Nuku: Mo e tukupau ki he *Departure Tax* ... 'A ia 'oku mahino kiate au 'a ia ko 'ene ha'u ko eni 'a ia 'oku 'ikai ke toe 'i ai ha kaunga ia 'a e fo'i konga ko ia ki he t naki silini ko eni ki he sipoti, ko e fehu'i 'uluaki, ka ko e fehu'i ko hono ua, ko e me'a ko na'e toki me'a mai 'aki he 'Eiki Minisit T naki Tukupau, 'oku 'ikai ke t naki e silini ia ko eni ki he Tukupau. T naki pe ia ki Fale Pa'anga ki he fo'i sino ke nau hanga 'e nautolu ia 'o fakapa'anga 'a e me'a, 'a e sipoti, toki fakatonutonu mai p 'Eiki Minisit kapau 'oku, ka ko 'eku ma'u ia ki he me'a na'e me'a mai 'aki 'e he 'Eiki Minisit ...

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Sea, tapu mo e Sea ...

Lord Nuku: Pea nau hanga 'e nautolu ia 'o ...

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Pea tapu pea mo e Hou'eiki. Ko e ki'i fakatonu ... Ko e, ko e tokoni p . Ko e silini ko eni 'oku t naki ia he pangik . 'A ia ko e, ko nautolu 'oku fakamafai'i ko ke nau t naki e s niti ko eni. Pea ko 'ene 'osi pe ko e m hina, fie ma'u leva ke nau hanga 'o fika'i ko e h e 'inasi ko 'o e Pule'anga 'o fakah p ia ki he *account* 'a e Pule'anga 'i he pangik ko ia pea nau toki fai mai ai p e l pooti ki he Minisit Pa'anga. M l .

Lord Nuku: Ko ia 'Eiki Sea. Ko e me'a ia 'oku fai ki ai 'a e tokanga koe'uh ko e taimi ko 'oku t naki mai ai e silini ko eni pea 'omai leva ia ko ki h , 'a ia 'oku mahino foki ko e, pe 'oku 'alu ki he, ki he *public fund* pe 'oku ha'u pe ia ki Fale Pa'anga ki he me'a ko eni ko 'oku fai ki ai ko hono, 'omai 'e he pangik ki he *account*. Ka ko e me'a ia 'oku fai ki ai 'a e tokanga ko e taimi ko 'oku ha'u ai ki ai pe 'oku kei fou p 'i he Lao ko ki he Pa'anga ki he *Public Fund*. 'A eni ko 'a e silini ko eni ko 'oku 'omai ko mei he pangik ki he ...

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Sea fakamolemole ka u ki'i tokoni p ki he ...

Sea K miti Kakato: Me'a mai.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tapu mo e Sea pea tapu pea mo e Hou'eiki. Sea ko e pa'anga kotoa p 'oku t naki 'i he tukuhau mo e h fua hang ko e lao ko eni, ko e *public fund* ia. Ko e pa'anga ia 'a e fonua fakalukufua. Pea neongo pe ko hai e sino 'oku ne t naki, ko e feitu'u ko 'e 'alu fakamuimui ki ai ko e 'alu ki he fu'u kato pa'anga ko 'a e Pule'anga 'a 'oku pule'i 'e he Minisit Pa'anga pea mo e Pule'anga. M 1 .

Lord Nuku: Ko ia Sea. Ko e me'a 'oku tokanga ki ai 'a e motu'a ia koe'uh ko e fakahoko mai 'oku 'i ai 'a e *account* mavahe 'oku 'alu ki ai 'a e silini ko eni pea mei he pa'anga ko mei he pangik . Kai kehe, kae toki fakama'ala'ala mai p ia 'e he 'Eiki Minisit Pa'anga, 'a e tu'unga ko ia he koe'uh he 'oku mahino ia 'oku ha'u ia 'o 'alu ki ... 'Oku 'i ai 'a e fo'i *account* ia 'oku fokotu'u pe ia ki he founa ko eni 'i he taimi pe ko 'oku t naki ai e silini. 'A ia ko 'ene 'osi p 'a e taimi ia pea ... 'A ia 'e tamate'i leva e fo'i *account* ia ko ia. 'Oku 'uhinga peh p e fehu'i Sea.

Tokanga ki he founa & halanga pa'anga ki he sipoti 2019

Pea ko e me'a p hono ua Sea na'e fehu'i foki 'aneuhu foki, nau fehu'i ange, ke kole ange koe'uh ko hono t naki ko e silini ko eni pea mo e founa ko hono ng ue'aki e silini ko eni ki he langa ko ko 'o e sipoti. Na'e kole atu foki 'aneuhu Sea ke 'uh ke kole ange ki he, ke fai mai hano fakam 'opo'opo he 'oku fai e hoha'a ko eni he 'oku mahino e silini ia 'oku lava, 'e lava e fatongia ia, hono t naki. Ko e me'a ko 'oku fai ki ai 'a e tokanga Sea, k taki p 'Eiki Pal mia, 'oku fai 'a e hoha'a ki he tu'unga 'oku 'i ai ko hono fakahoko e langa, pe 'oku, ko 'eku lave'i he anga e tu'u he taimi ni hang kiate au 'oku ngali tuku ki tu'a e k miti ia ko eni ko na'a nau fakataumu'a ke fai e langa pea ko e h leva e founa ko 'oku hoko atu 'aki 'e he Pule'anga, teuteu ko hono tuku atu e pa'anga ko eni ke fai 'aki e langa ko eni, kapau kuo fakata'e'aonga'i e k miti ko na'e fili ko 'e he TASA. 'A ia ko e me'a leva ko 'oku hoko, ko e me'a 'oku, fie ma'u p ko e me'a, ko e fehu'i ko e fie ma'u ke mahino e feitu'u ko 'oku 'alu ki ai 'a e silini ke fakahoko 'aki e fatongia ko eni. Pea ko e kongia ko ki he poupou ia ki he lao 'oku fai e poupou ki ai ka ko e 'ai p ke fakapapau'i p 'a e tu'unga he koe'uh na'e 'i ai foki e feme'a'aki 'o peh 'oku hang ko e ha'u 'a Papua te nau mai kinautolu 'o tokoni, pe 'oku 'ave e silini ia ke nau ng ue'aki ki he founa ko eni ko hono langa ko e ngaahi naunau ko eni 'oku 'ai ko ke, ke hoko atu ki ai ko ki ai e ng ue ka ko e poupou ko ki he lao 'oku fai e poupou ia ke t naki ka ko e founa ko hono fakamole atu pea mo e *account* mavahe ...

<009>

Taimi: 1450–1500

Lord Nuku: .. ko eni ko 'oku fakah ki ai e silini, pea hangatonu ia mei ai ki he k miti langa ko eni e me'a, p ko e h hono founa ko ia hono fakah atu kitu'a Sea. M 1 .

Sea K miti Kakato: Me'a mai e 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: M l Sea. Tapu atu ki he Feitu'u na kae 'uma' e toenga e Hou'eikí. Ko e, na'a ku fanongo mai p me i tu'a 'anenai ki he 'ohake me'a ko ení he Minisit , he 'Eiki N pe le ko ení pea ko ení 'oku ne to e 'o hake. Ka ko u faka'amu p mu'a ke u feinga p ke fakamahino'i, neongo na'e 'uluaki fai e feinga kimu'a ke fakamahino'i e tafa'aki ko ení. 'Oku 'ikai ko hano to e 'ohake eni. Na'e 'o hake 'a e kaunga mai ko ia 'a Papua Niukini ki he langa ko ení 'o e sipotí. Ko e pa'anga 'oku 'ikai ke 'i ai ha feitu'u 'e to e t naki ki ai ha pa'anga, 'oku 'ave k toa p 'etau pa'angá ki Fale Pa'anga. 'E tatau ai p p ko Papua Niukini p ko e f ha fonua 'e ma'u mei ai ha tokoni, 'e kei 'ave k toa p ki Fale Pa'anga, 'a eni ko 'oku tau ui ko ko e *public fund* p ko e pa'anga 'a e pule'anga. Mahalo ko e me'a mahu'inga 'uluakí ia.

Fakamahino Pule'anga 'ikai ha'anau mafai ki he Komiti ngaue ki he Sipoti 2019

Ko e kongá ko 'o e peh 'oku tuku kitu'a 'a e k miti ko ení. Ne u 'osi fakamahino'i tu'o ua 'i Fale ni, 'oku 'ikai ke 'i ai hamau mafai he tu'u he taimi ni ke mau tuku kitu'a. Ko e sino fakalao ko 'oku ne hanga 'o pule'i e sipotí ko e TASA. 'Oku 'i ai p fakakaukau 'a e pule'anga ia ki he fo'i sino fakalao ko ení ka nau 'osi fakah p 'e au tau'at ina 'i Fale ni, 'a e tu'unga ko 'oku 'i ai 'a e k miti ko eni ko e TASA. Te u to e 'ai atu kiate kimoutolu ke mahino. Ne u 'osi lea'aki 'i Fale ni. Ko e k miti ko ení kuo 'ikai ke, ko e fo'i sino ko iá 'oku 'ikai ke to e falala ki ai e pule'anga he 'oku *bankrupt*. Pea neu 'osi hanga 'o fakah atu..

Lord Tu'iha'angana: Sea ko e ki'i fakamahino, ki'i kole p ki he Pal mia ke fakamahino mai. 'Uhingá, mahalo ko e, 'Eiki Pal mia ko e me'a ko ia 'oku 'uhinga ki ai mahalo 'a e 'Eiki N pe le ko e k miti ko ia 'a *Lord Sevele*.

'Eiki Pal mia: Ko ia.

Lord Tu'iha'angana: 'Oku *bankrupt* mo ia?

Fekau'aki e TASA mo e K miti fili ki he Sipoti 2019

'Eiki Pal mia: 'Ikai. Ka te u 'ai ki he'ena fekau'aki. Ko e k miti ko eni 'a 'oku fokotu'u 'a ia ko e k miti ko e *organizing committee*, ko e k miti ia 'oku nau hanga 'o tokanga'i e sipotí, 'oku Sea ai 'a Feleti Sevele. Ka ko e Sea ko ia 'a Feleti Sevelé, 'oku ai 'ene p kinga mo e tokotaha ko ení 'oku sekelitali seniale 'i he TASA. Pea 'oku hanga leva 'e Feleti 'o 'oatu e tokotaha ko ení 'o fakafalala ki ai ke na ng ue fakataha. 'A ia ko e fo'i 'oatu ko ena 'o pipikí, 'oku 'i ai 'a e kaunga lahi 'a e fo'i pipiki ko iá ki he tu'unga ko eni 'oku 'i ai e TASA.

Ka ko hono mo'oní kapau na'a mou fanongo 'i he *interview* 'o e tokotaha ko ia mei he kautaha sipoti fakam mani lahi na'e 'i Tonga ni 'i he uike kuo'osí. Pea na'e 'eke p ki ai. Na'e 'eke ki ai p ko e mo'oni 'oku *bankrupt* e TASA. Ko 'ene fo'i talí na'e fakamafola mai he leti , 'ikai ke ne peh mai 'e ia 'oku *backrupt*, ka ko 'ene tali maí, 'oku te'eki ai ke nau ma'u 'e nautolu 'a e ' l pooti ko ia 'oku fiema'u ke 'oange ke makatu'unga ai ha'anau to e 'omai ha pa'anga. Ko e palopalema e TASA, he 'oku 'ikai to e hanga 'e he kautaha ko ení, fakam mani lahi ko ení 'o tuku mai ha fo'i silini, na'a ne 'osi 'ai mahino p . Na'a ne peh , kapau 'e 'omai e ' l pooti ko ia 'oku fie ma'ú, 'e 'omai e siliní ia. Pea ko e 'uhinga ia 'oku ou fakahoha'a atu ai 'o fekau'aki pea

mo e k miti ko ení. ‘Oku ‘ikai ke to e falala e Pule’anga ko ‘ení, ki he fo’i sino ko ia kae ‘oleva kuo fai hono fakalelei’i. Ko e tu’unga fakalao ‘o e me’a ko ení ‘oku kei ‘i ai p ia.

Ko e fekau’aki ko ia mo Papua Niukini, na’e loto foki ‘a e k miti, *organizing committee*, ‘oku sea ai ‘a Feletí pea peh p ki he *governance* ‘oku ‘i ai e k miti ‘e taha na’e Sea ai e Tokoni Pal mia. Na’a nau faka’amu ke fai ha tokoni ‘a Papua Niukini. Pea ko e motu’a ni na’a ku folau atu ki Papua Niukini ‘o fakahoko e faka’amu ko ia.

Fakaikiiki ki he tokoni Papua Niukini ki he Sipoti 2019

P a ko e fokotu’utu’u eni na’a ku foki mai mo iá. Na’a ku ‘osi fakamahino p ‘i Fale ni, ‘a e vekeveke ‘a e pule’anga ko ení ke nau tokoni. Pea ko ‘enau tokoní, te u to e hanga p ‘o fakahoko atu. Ko ‘enau tokoní, kamata’aki p ‘enau folau ta’etotongi mai, folau totongi p ‘e kinautolu. Pea ‘ikai ngata ai mo ‘emau folau atú, totongi p ‘enautolu ‘emau nofo. Te nau to e ‘ave mo e toko 10 tupu mei Tonga ni, ko e kakai ke *train* ‘i Papua Niukini, totongi p ‘e kinautolu. ‘Ikai ko ia p , ka ‘oku nau to e tokoni mai ki hono palani mo hono fakahoko e palani ko ia, tautautefito ki he stadium pea mo e high performance, ‘a e facilities ko ia ‘oku fiema’u ki aí. ‘I he anga ko ia e fakapotopoto ‘a e motu’a ni, na’a ku foki mai p mei Tonga ni ‘o ui ‘a e fakafofonga mei he k miti, *organizing committee*, ‘a ia ‘oku ‘i ai ‘a Feleti Sevelé. Pea na’e ‘omai leva e fakafofonga ‘e ua mei ai ke mau talanoa he ko e fakakaukau ‘a e motu’a ni ‘oku ‘ikai ke fie ma’u ia ke fai ha fakatonutonu fakalao. Ko e fakakaukau fakapotopoto ‘a e motu’a ni ke ui ke nau mai ke fakah kia kinautolu ‘a e tokoni ko eni ‘oku fai mai mei Papua Niukini. Pea na’e ha’u e tokoua ko iá. Pea na’a na fiem lie lahi ‘i he’emau fakatahá ‘eku fakah ange kia naua, ko e anga eni ‘o e tu’u ‘a e, ‘etau vaha’a mo Papua Niukini pea ‘oku fokotu’u atu ‘e he Pule’anga ko ení, f f ke tukuange mai ‘a Papua Niukini ke nau mai ‘o fai ‘enau me’á.

Hou’eiki ko e langa ko ení, te nau ‘omai ‘enautolu e mape. ‘Ikai ke tau to e hela tautolu he totongi e mape. Te nau to e ‘omai mo e kakai, kau tekinkale ke nau mai ‘o tokoni. Ko e *stadium*, kuo nau ‘osi ‘omai e mape kia mautolu ‘o mau fakaangaanga ‘o mau sio ai. Te nau hanga ‘o fakalelei’i ‘a e fo’i *stadium* ko ia he taimi ni pea te nau to e ‘ai ‘enautolu mo e nofo’anga mei he ‘ faki ‘e tahá, nofo’anga hang ko e angamaheni ko ia ‘oku tau mamata ai ‘i mulí. Pea ‘ikai ngata ai, te nau to e hanga ‘o fakalelei’i pea mo e fo’i mala’e sipotí ki he tu’unga fakavaha’a pule’anga ‘e malava ke fakahoko mai ha fa’ahinga fea’uhi fakavaha’a pule’anga hang ko ení. Tau peh ko e *All Black* p ko e *Wallaby* p ko e to e fa’ahinga ta’u p . Pea ko e me’a ia ‘oku, na’a ku hanga ‘o fakah mahino ki he tokoua ko ia na’e ha’u mei he k miti ko ení, organising committee, ko e anga tu’u hotau v mo Papua Niukini. Pea ko e tokoni ‘a e fonua, mo e fakakaukau fakapotopoto ‘a e Pule’anga ko ení, ko e tokoni lahi ‘aupito . Ko ‘enau toutou folau mai ko eni ki Tonga ni ke nau mai ‘o kau hono palani mo hono fakahokó, ‘oku ‘ikai ke mole ha’atau silini ‘e taha. Ko nautolu p ia ‘oku nau folau maí. Pea na’a ku fakah kiate kimoutolu, ‘a e ‘uihnga ‘oku ‘ofa peh ai e fonua ‘i hotau pule’anga tonga. Na’ e kau ‘a ‘etau kau misinalé he ng ue ki Papua Niukini ‘i he mahu’inga lahi kiate kinautolu he ‘oku ‘i ai ‘a e hako ‘o e kau misinale na’a nau folau atu lolotonga ‘o ng ue fakamisinale ki Papua Niukini ‘i hono langa hake fonuá. Foki mai e kau fai misinalé kae tuku honau hakó hang ia ha ngaahi konga pulopula ke tupu ai. Pea ko e mo’oni e mo’oni, ‘a e falala’anga ‘a e kakai ko ia he na’a

mau fe'iloaki. Kaeke, te u foki mai ki he fehu'i ko eni 'oku fekau'aki mko e tu'unga ko ia he 'aho ni. Ko e tu'unga he 'aho ni kuo 'osi momoi mai...

Sea K miti Kakato: 'Eiki Pal mia, K taki ko e ki'i fehu'i mei he Fakafofonga N pelé. Ki'i fehu'i mei he Fakafofonga N pele Tongatapu.

Lord Vaea: Fehu'i atu p . K taki p 'Eiki Pal mia, ko e fehu'í, ngalingali kuo t e pa'anga ia 'e 40 miliona na'a ke me'a mai mo ia mei Papua Niukini, na'a ngali 'at e ta'u ni ia. 'A ia ko e fo'i ta'u p ia 'e 2 'oku fai ki ai e tokanga. Ho'o me'a mai ko eni ko mei Papua Niukini, na'a ke me'a'aki foki kuo i ai e tokoni mai fe'unga mo e pa'anga 'e 40 miliona. Pea kuo 'i ai e fiefia ai. To e t naki foki mo e ngaahi me'a ko ena 'oku ke me'a mai ki ai. 'A ia 'i he'ene pehé, ko e fo'i ta'u p ia 'e 2 'e fai e tokanga ki ai 'i he fo'i lao ko eni ke t naki'i. 'A ia ko e ta'u fo'ou p ia mo e ta'u hoko maí. 'A ia ko e ta'u ni a kuo 'os t foki ai he na'a ke me'a koe ki Papua Niukin pea ke me'a mai mo e pa'anga ko ia.

'Eiki Pal mia: M l Sea. .. Minisit e tafa'aki ko ki he *levy*,. mo e taimi 'e 'osi ai. Ko e levy foki na'e 'uhinga p ke tau t naki p ha pa'anga fakataimi. Ko 'ene a'u p ki he 2019, to'o. Kaekehe mahalo ko e *issue* kehe ia. ko u loto p au ke fakamahino pea ko u tui ko 'eku fakamahino ko eni he 'ikai ke to e fai ha'atau lave ki ai 'i he kaha'ú. Ko e 'uihnga ia 'oku 'i heni 'a e k inga ko ia Hou'eiki. Pea 'i he'emaui talanoa pea mo e k miti ko eni 'oku kau ki ai 'a Feleti Sevelé. Nau loto fiem lie ke momoi mai e fo'i ng ue ko ia, 'a *stadium*. Nau momoi mai e fo'i ng ue, 'oku sai, mou hanga 'e moutolu 'o fakahoko e ng ue ko ia. Pea ko u tui ko e me'a ia 'oku fiema'ú. Fiema'u ke fai e talanoa lelei mo kinautolu he ko 'ene mahino p pea 'ikai to e 'i ai ha palopalema.

Ko e ' me'a kehé hang ko e vai kaukau, ko e *swimming pool*, ko Siaina ia te nau mi nautolu 'o tokanga'i e tafa'aki ko ia. Ko e *golf course* 'oku fai 'emaui ng ue ki ai pea 'oku ou tui lahi p 'e lava p mo ia. Pea mo e *high performance facilities*. Ko hono toe 'o e fanga ki'i me'a kehé, hang ko e volipolo, ko e tenisi, ko e 'akapulu. Ko e ngaahi me'a ko ia 'oku tui 'a e Pule'anga ko eni te tau lava 'o fakahoko, 'o fai e ng ue ko ia 'i he tokoni mai 'a e, Papua Niukini. Pea 'ikai ngata ai pea mo e ngaahi kautaha kehe p mei Nu'usila mo me'a, lava p ki he fanga ki'i ng ue ko ia 'oku fekau'aki mo e fanga ki'i va'inga iiki angé. Ko ia Sea ko u faka'amu p 'e tokoni atu e fakamatala ko eni kiate kimoutolu. Ko e v ko pea mo e tafa'aki ko , 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'a ai 'e, ko e me'a kehe 'a 'emaui ng ue 'amautolu ki he anga ko ...

<001>

Taimi: 1500-1510

'Eiki Pal mia: ... mei hokohoko atu 'e 'osi ange 'o e uike ni mo e taimi ko 'e m hino mai ai 'a e f ng ue'aki mo *Papua New Guinea* pea te tau toki hoko atu ai ki he kaha'ú. K ki he tu'unga ko 'oku 'i ai he taimi ni ko e tu'unga 'oku 'i ai he taimi ni.

Ko e *stadium* 'oku te'eki ke m hino mai p ko e h e fu'u, 'a e mahu'inga fakalukufua. Pea 'oku 'ikai ke mau fie 'ai pa'anga atu kia nautolu he ko kinautolu te nau omi nautolu 'o fai 'a e kongala lahi 'o e langá. Pea mo e *high performance* ko e fakamole ko ia 'i he'eku tui 'a'aku ia ko e

fakamole lahi ‘aupito ‘aupito te nau hanga ‘o langa e falé fakalahi pea te tau toe *provide* ‘e nautolu mo e ‘ naunau fakam lohisinó. Meimei ki he ngaahi fo’i s poti taki taha.

‘Eiki Sea ko e, mahalo ko e me’a p ia ko u tokanga ki aí ke u faka-m hino atu kiate kimoutolu ‘a e tu’unga ko ‘oku ‘i ai ‘a e, ka ko u kole fakamolemole atu ki he kautaha ko eni ko e *TASA*. Ko e kautaha ko ení Sea ‘oku ‘osi ma’u mai e tohi ‘oku mau lolotonga tauhi. Ko e tohi ko ia ‘oku pehé ni hono fakalea, ‘oku lahi ‘aupito ‘aupito ‘a e ngaahi me’a ‘oku mau ta’efiem lie ki ai pea ‘e lava ke *red card* ‘a Tonga ni kapau he ‘ikai ke tau ‘oange ha fakamatala m hino. Ko e tohi ia ‘a eni ko u talaatú. Pea me’a pango ko e, ko hono ‘omai e fa’ahinga f tu’utaki peh ki Tonga ni.

Ka ko u peh ko e me’a ia ke tau ako mei ai ke tau tokanga ma’u p ‘o *report* ‘a e ngaahi pa’anga ‘oku ‘omai mei muli. Ko hono ‘uhingá kae falala’anga ‘a e anga ‘etau tauhi hotau ngaahi v tautaut fito ki he ngaahi fonua ‘oku nau ‘omai e tokoni faka-pa’anga mai ki Tonga ni. Ko ‘ene tu’u ia ko ‘a e taimi ni Sea pea kapau ‘oku mou peh ke tufa atu ‘a e tohi ko iá ke mou me’a ki ai pea ‘e lava p ‘o tufa atu. Ka ko e *red card* ‘oku ou ongo’i ‘e au ko u ilifia hono ‘omai e fo’i fakatokanga mamafa ko ia ki Tonga ni. Pea ko ia ai ki’i tokoni ‘oku ou fie ‘oatu ke ‘ nasi ai e Hou’eiki ‘o e Fale ni. M 1 .

Sea K miti Kakato: M 1 . Hou’eiki ...

Lord Nuku: ‘Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Tau ...

Lord Nuku: Ko u ...

Sea K miti Kakato: ... ko e fehu’i ko eni ko na’a ke hoha’a ki ai fika uá mahalo ‘oku ‘osi fakama’ala’ala mai he ‘Eiki Pal mia. ‘Oku toe ‘i ai mo ha toe fehu’i ?

Lord Nuku: Sea ko e ‘uhinga ‘oku fai atu ai ‘a e fehu’i ko he taimi ni ‘a eni ko p , ko e muimui’i p . M hino kiate au he taimi ni ko e me’a ko ‘oku me’a mai ‘aki he ‘Eiki Pal mia ‘e ha’u ‘a *Papua New Guinea* ‘o ng ue’aki ‘etau tukupau ko eni ko ‘oku tau t naki ki hono fakakakato ‘o e langa ko eni. Ko e me’a ko ‘oku fai ki ai ‘a e tokanga ko e me’a p na’a ku tokanga ko ki aí p ‘oku ‘i f sino te ne fai e langá koe’uhí kae fakangofua e silini ko ení ki hono tuku atú. Pea ko e me’a ko ‘oku m hino ko he taimi ni kiate au ko he me’a mai ‘a e ‘Eiki Pal mia ‘e fai ‘e *Papua New Guinea* pea mo e ngaahi sino kehekehe ko ‘oku maí ka ‘oku fai e tokanga ki ai p ko hono, ‘e muimui leva he ‘e Pule’angá. Ka ko hono, ‘ikai ke fai ha lave ia ki he *TASA*.

‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai: Fakatonutonu Sea.

Sea K miti Kakato: Me’a mai ‘Eiki Minisit Pa’anga H Mai.

‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai: Ko e fakatonutonu atú Sea ko e silini eni ia ‘a e Pule’angá ‘oku t naki p he Pule’angá. Pea ‘oku ‘ave ‘e he Pule’angá ki he sino ko ‘oku ‘osi

fakamafai'i 'e he laó ke ne fai e, 'oku ha'u p 'a *Papua New Guinea* ia mo 'enau silini 'o fai 'aki e tokoni ko ení. Ko ia p Sea ki'i fakatonutonu m l .

Sea K miti Kakato: Mahalo na'e 'osi fakahoko mai p he 'Eiki Pal mia ko e silini ko ení 'e 'alu kotoa p ki Fale Pa'anga. Ko e fakahoko ko 'a e langá 'e *Papua New Guinea* e *stadium* ko Siaina ko, ko e kupu kehekehe te nau fai e langá ka ko e pa'angá kotoa 'e 'alu kotoa ki Fale Pa'anga. 'A ia ko e me'a ia ko na'e me'a mai he 'Eiki Pal miá.

Lord Nuku: Ko ia Sea. Ko e fehu'i ko na'e faí ki he ngaahi sino ko te nau hanga 'o hoko atu e ng ué. He ko e lave'i ko he motu'a ni ko e sino ko ko na'e fili 'oku, 'e fie ma'u ia ke fakafisi. Pea ko e me'a ko hono uá na'e 'osi 'i ai e ' *contract* na'e *sign* ia ...

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Sea ka u ki'i tokoni atu p .

Sea K miti Kakato: Sai p na'e fakahoko p ...

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tau nofo p mu'a he laó 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Na'e 'osi me'a mai 'a e 'Eiki Pal mia na'e 'osi ...

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tau nofo he lao. Ko hono vahevahe ko 'o e silini 'e 'omai ki he patiseti ki hono vahevahe. 'Oua te tau a'u ki he founga ng ue. Tau nofo he lao ko eni 'oku 'omai ke t naki 'aki 'a e silini.

Sea K miti Kakato: M l 'Eiki Minisit . Sai p ka u toe ki'i fakahoko atu p . Ko e, na'e 'osi fakahoko mai he 'Eiki Pal mia 'oku nau ng ue fakataha p mo e k miti lolotonga. 'Osi fai e talatalanoa pea ko eni 'oku 'omai e *facility* ki he Pule'angá ke nau hoko atu e langa ko eni *stadium*. Ka 'oku kei laum lie lelei p 'a e k miti ko eni ko 'oku ...

'Eiki Pal mia: Sea ka u ki'i 'oatu ... K miti 'oku ui ko e *Facility Committee*. Ko e *Facility Committee* ko e Pule'angá ia. 'A ia ko e langá 'i he tu'u he taimi ni 'e fai p ia 'e he kakai 'a tautolu tokoni mai mo *Papua New Guinea* mo ha toe ni'ihi p 'e fakakaukau e k miti ko eni p ko Nu'usila p ko 'Aositel lia 'i ha fa'ahinga me'a 'e fie ma'u ke nau mai 'o kau mai ki ai. Ka ko e langá 'e fai ia he *Facility Committee* ko e k miti p ia na'e, k miti fakalao p ia kuo 'osi fokotu'u ke ne fai 'e ia 'a e langá. Ka ko e me'a 'oku faka'amu ...

Sea K miti Kakato: Ko u tui ko e hoha'a 'a e 'Eiki N pelé p 'oku, ko e h e tu'unga 'oku 'i ai 'a e v ng ue ko eni ko pea mo e k miti ko eni ko *Organizing Committee* 'oku Sea ai 'a Feleti S vele. Pea na'e fakahoko mai he Feitu'u na 'oku mou ng ue lelei p 'oku kei fai p f ng ue'aki.

Lord Nuku: Ko e kau ia he kongá ko 'o e me'a ko 'oku a'u ki ai he taimi ni Sea. Kapau 'e ...

Sea K miti Kakato: Sai ka tau m l l ka tau toki foki mai.

(Na'e m l l 'a e Falé.)

Taimi: 1515-1530

S tini Le'oa: Me'a mai 'Eiki Sea K miti Kakató.

Sea K miti Kakato: Hou'eiki ko 'etau hoko atu p 'i he Lao Fakaangaanga Fika 4 ki he 'Inasi Fakapule'anga ko ki he Fetongi Pa'anga Mulí 2016. Me'a mai e Fakafofonga N pele 'Eua.

Lord Nuku: 'Ikai ko e kole p he ko e ng ue ko ení na'a ke me'a mai foki 'oku me'a mai e 'Eiki Pal miá, ka ke ki'i fakam 'opo'opo mai ai p 'e koe ia pea t kunga 'oku 'i ai 'etau lao ko ení kae 'uhí ka tau paasi tautolu ia.

Poupou

Sea K miti Kakato: M 1 . Ko e mahino ki he motu'a ni ... 'Eiki Pal mia me'a mai.

Tokanga ki he fakatokanga 'omai ki he TASA

'Eiki Pal mia: Sea, kuo u ... me'a si'isi'i p , tapu mo e Feitu'u na kae 'uma' e Hou'eiki. Te u toe 'oatu p fo'i lau ko ení, mou fakamolemole Hou'eiki. Ko e mamafa ko 'o e me'a ko eni 'oku fai ki ai 'etau me'á, kapau leva 'oku nau tohi peh mai, 'o *red card*, tu'unga fakatu'ut maki. Kapau leva 'oku peh mai ha kautaha mei tu'apule'anga ki Tonga ni, te mou *red card* kapau he'ikai ke mou 'omai ha tali fakafiem lie. Ko u 'oatu p ki'i fakamatala ko iá ke fakamahino 'a e mafatukituki 'o e pau ke tau tauhi hotau vaha'angatae pea mo e kakai mei tu'apule'anga 'oku nau 'omai hanau tokoni fakapa'anga mai ki Tonga ni. M 1 .

Lord Tu'ilakepa: Sea

Sea K miti Kakato: M 1 'Eiki Fakafofonga N pele Vava'u Fika 2.

Lord Tu'ilakepa: ...(kovi e ongo)... ki he *red card* ko ení. 'Uhingá ki f ? Ki Tonga ni?

Sea K miti Kakato: Ko 'ene me'á mahalo ki he TASA. Ko e *red card* 'Eiki Pal mia ko e 'uhingá ki he TASA? P ko e Pule'angá? P ko e *organizing committee*?

Lord Tu'ilakepa: Ko e 'uhingá 'e *red card* kitautolu 'e Papua Niu Kini, p ko e *red card* kitautolu 'e 'Amelika p ko e *red card* kitautolu 'e Siaina? 'Oku 'ikai ke mahino kia mautolu 'a e Fale ni p ko e h ko 'e *red card*?

Sea K miti Kakato: Ko e me'a p ...

Lord Tu'ilakepa: ...(kovi e ongo)... 'ia tautolu ko e *red card* p 'oku ki'i tu'u he tu'unga fakatu'ut maki.

Sea K miti Kakato: Ko ia. Toe me‘a mai p ‘Eiki Pal mia k taki.

‘Eiki Pal mia: Ka u to e ki‘i fakamahino atu. Ko e feme‘a‘aki ‘anenai na‘e fekau‘aki ia pea mo e fo‘i k miti ‘oku ‘iloa ko e TASA. Pea ko e TASA ko kinautolu ia ‘oku nau *host* ‘a e sipotí. Ko e fo‘i sino ia ‘oku nau hanga ‘o fakalele ‘a e sipotí. Pea toki vahevahe e ngaahi fatongiá. Ko e tohi ko ení ko e ‘omai hangatonu ki he TASA ko e kautaha ia ‘oku nau hanga ko ‘o fakahoko e sipotí.

S miu Vaipulu: Sea, kole mu‘a Sea.

Sea K miti Kakato: Me‘a mai e ‘Eiki Fakafofonga Vava‘u.

Kole ki ha pepa ki he l pooti fekau‘aki mo e TASA

S miu Vaipulu: Tapu p mo e Feitu‘u na Sea mo e Hou‘eiki K miti Kakató, ko e kole p ‘aku ki he ‘Eiki Pal miá Sea ke mai mu‘a ha ... he fa‘ahinga l pooti peh ni, ke mai mu‘a ha me‘a ke tau vakai ki ai, pepa. Ko e ‘uhingá ‘Eiki Sea, kuo u faka‘apa‘apa p au ia, ka ‘oku ai e kakai ‘oku tukuaki‘i heni, ‘oku ‘ikai ke nau lava nautolu ‘o ‘omai honau le‘ó ‘i Fale ni. Ko ia ‘oku ou ‘uhinga ai ‘oku ou kolé ‘Eiki Sea, ko e me‘a peh pea ne mai mu‘a ha fakamatala tohi ke me‘a ki ai ho Falé, pea tau lava leva ‘o fai ha fakakaukau he koe‘uhí ko ‘ene ‘osi ko ení, te tau fanongo tautolu ia he leti ‘oku kehe ‘a e tali ko ‘a e faha‘i ‘e tahá pea ‘oku h leva e kakai ‘o e fonuá, p ko f ‘ia ko ‘a e me‘a ko ‘oku totonú mo mo‘oní. Ko ia ‘oku ou kole Sea, kuo u kole p au ki he ‘Eiki Pal miá, k taki, kapau ‘oku me‘a, mai mu‘a ha fakamatala tohi ‘o fakah mai ki he Fale ni ke tau lava ‘o fai e feme‘a‘aki ki ai e Hou‘eiki pea tau ho‘ata ai ki tu‘a ‘oku ‘ikai ke tau p ‘usi‘i ha kakai ‘oku ‘ikai ke lava ke nau fakafofonga‘i kinautolu ‘i loto ni. Ka ko kinautolu, kitautolu kotoa ko eni ‘i Fale ni, ‘oku tau fakafofonga‘i e kakai ko ‘oku ‘i tu‘á. Pea ko e kolé p ia ‘Eiki Sea. Kole atu ‘Eiki Pal mia, mai mu‘a ha tohi koe‘uhí ke tau lava ‘o fai ha feme‘a‘aki ai. M l Sea.

‘Eiki Pal mia: Fakam l atu ki he Fakafofongá, ‘e ‘omai leva e tohi ko iá, ‘i he Monité p . Ka ko e me‘á eni, na‘e ‘uhinga ‘eku lave ki aí he ko e fehu‘i na‘e fai mei he tafa‘aki ko ‘o fekau‘aki mo e TASA. Ko e fehu‘í na‘e mai mei h pea ko e ‘uhinga ia na‘a ku tali aí, ko ‘ene ‘omai mei he tafa‘aki ko .

Lord Tu‘ilakepa: ‘Eiki Sea, ka u ki‘i fakatonutonu atu p ‘Eiki Pal miá. Fakamolemole p ‘Eiki Pal mia, ‘oku te‘eki ai ‘i ai ha taha ‘i he Fale ‘Eiki ni te nau fehu‘i atu ki he Feitu‘u na kau ki he TASA. Ko e Feitu‘u na p ia na‘a ke me‘a mai he uike kuo ‘osí pea

‘Eiki Pal mia: Fakatonutonu atu ...

Sea K miti Kakato: Fakahoko mai ‘a e maiká

<003>

Taimi 1530-1540

‘Eiki Pal mia: ...’Oku te‘eki ai ha taha ...

Sea K miti Kakato: Fakamo’ui ‘a e maika ‘Eiki Pal mia k taki.

Lord Tu’ilakepa: Fakamolemole ‘Eiki Pal mia ko moutolu eni ‘oku mau fanongo kotoa p na’e te’eki ai ha taha ‘e fehu’i atu ki he Feitu’u na fekau’aki mo e TASA, ‘ikai ke ‘i ai ha taha ia.

Lord Tu’iha’angana: Tapu mo e Feitu’u na Sea, mahalo ko e me’a ko ‘oku me’a ki ai ‘a e ‘Eiki Pal mia mahalo ‘oku mo’oni p ko e malanga ko ‘a e ‘Eiki N pele ‘Eua, pea na’e fai ‘a e fehu’i ia fekau’aki mo e tu’unga ko feng ue’aki ‘a e Pule’a nga mo e k miti ko ena ‘oku kau ai ‘a e Feitu’u na, pea na’a ku fakahoha’a ‘a ko ‘oku Sea ai ‘a Lord Sevele. Fakamalanga mai foki ‘a e Pal mia ia ‘o fakaafe’i ‘e ia ko e ‘uhingá ‘oku nau ta’efalala’anga ia ki he k miti ko eni ‘oku kau ai ‘a e Feitu’u na Sea ‘oku ou lave’i, ko e ‘uhingá ko e kei fakakau atu ‘a e tokotaha ko eni ‘i he TASA pea lele ai ko mahalo ‘a e fakamatala ia ko fekau’aki mo e tokotaha ko eni ‘i he TASA. K na’e fai p ‘a e feng ue ’aki ko eni ‘a e Pule’anga pea ko eni ‘oku fakam l ki he Pal mia t ko eni kuo mou feng ue ’aki lelei Sea mo ho’omou k miti, m l .

Lord Tu’ilakepa: Sea fakamolemole p ...

Sea K miti Kakato: M l , ‘Eiki N pele Vava’u.

Lord Tu’ilakepa: ... na’e ‘ikai p ke ‘i ai ha taha ... ko e k miti ia ko ‘oku ‘i ai ‘a Feleti Sevele mo e TASA, kehekehe, te’eki ai ha taha ia te ne ‘eke tafa’aki ko eni ‘a e Pule’anga fekau’aki mo e TASA, k ‘oku ou pou pou au ki he fika 15 ke ‘omai mu’a ‘a e me’a ko eni na’e me’a ki ai ‘a e ‘Eiki Pal mia fekau’aki mo e TASA, k ‘oku ou fie fakamanatu atu p Hou’eiki Pule’anga mo e Hou’eiki ‘o e Fale ni kae ‘uma’ ‘a e kakai ‘o e fonua. Ko e TASA ‘oku ‘ikai ha’atau kaunga ‘e taha’atautolu ki ai, ko e *association* kehe ia ‘a e *Olympic* ‘omai ki Tonga ni ‘o lesisita, pea ‘oku ‘i ai mo ‘enau konisit tone pea ko e ‘uhinga na’e ‘i heni ai ‘a e ongo m tu’a p langi ko ‘ena mai ke to e fai hono *review* ‘a e Konisit tone ko ia ‘Eiki Sea.

‘Eiki Pal mia: Fakatonutonu atu Sea fakamolemole.

Lord Tu’ilakepa: ... k ‘oku ou manatu’i Sea te u ‘omai ‘i he M nite k tau toki hoko atu ai k tau ‘unu ki he fo’i lao ko eni fekau’aki mo e *levy* ko eni.

‘Eiki Pal mia: Sea, Sea.

Sea K miti Kakato: Me’a mai ‘Eiki Pal mia.

‘Eiki Pal mia: Ko e ... ‘oku ‘i ai ‘a e ...

Sea K miti Kakato: ... me’a faka’osi mai ‘o fel ve’i p mo e me’a ko eni.

‘Eiki Pal mia: ... fekau’aki hangatonu mo e TASA he ko e TASA eni na’e n ‘ia kitautolu ‘i he ta’u kuo ‘osi. Pea ko ‘etau pa’anga na’e ‘ave ki ai, pea na’a nau palomesi mai ‘e totongi pea kuo a’u ki he ‘aho ni ‘oku ‘ikai ke lava ‘o totongi. Ko ‘etau fekau’aki ia.

Lord Tu'ilakepa: Sai, Sea kapau ko ia, fai hotau fatongia fekau ke totongi 'a e n , k ko 'etau kau noa'ia ko ke 'ai ke to'o 'a e ni'ihii mei he TASA ko e kakai ia kuo 'osi fili 'e he AGM ke nau hoko ko e kau M mipa 'i ha *association*. Kapau leva 'oku 'i ai ha'anau n 'i he Pule'anga, totonu 'aupito 'aupito ke tau kau ki ai, 'oua te tau kau noa'ia 'i he 'enau konisit tone mo 'enau fokotu'utu'u mo e hokohoko atu 'a e TASA. K ki he me'a ki he n , fekau ke totongi mai 'a e n ia Sea, mo'oni 'aupito 'aupito 'a e 'Eiki Pal mia. Taha 'i he polokalama 'a e TASA ko eni he 'oku 'uhinga he 'oku lahi hono 'ohake 'i he leti ko 'enau fakamatala pa'anga ko 'anautolu, 'io, 'oku 'i ai 'ia nautolu p , k na'e 'i heni 'a e ongo tangata ke nau 'ave ha l pooti ki ai 'o fekau'aki mo e moveuveu ko ia 'Eiki Sea. K 'oku ou tui au 'Eiki Sea tau hoko mai mu'atautolu ki he fo'i lao. K ki mu'a pea hoko atu ki he fo'i lao 'oku ou faka'amu au ke u fanongo atu ki he Feitu'u na hang ko e me'a na'e me'a atu 'e he Fakafofonga 'Eua, 'Eiki N pele, ke ke fakam 'ala'ala mai angé tu'unga na'e fai ai 'a e feme'a'akí 'anenai, ki'i l loa 'o fekau'aki pea mo ho'omou k miti 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M l , 'ko e ma'u 'a e motu'a ni, ko e hoha'a ko eni 'a e Fakafofonga N pele 'Eua, ko e tu'unga ko eni 'oku 'i ai 'a e k miti ko eni 'oku nau fakalao ko eni ko ko 'oku ui ko e *Organizing Committee* ki he *Pacific Game 2019*. Pea ko e fakafehu'i 'e he 'Eiki N pele Fakafofonga 'Eua p ko e t naki 'a e silini ko eni ko e 'ave ki f 'ia he ko e ma'u fakamuimui 'a ia 'oku mahalo 'a e 'Eiki N pele na'e 'i ai 'a e tohi 'a e Pule'anga mahalo ke fakafisi 'a e k miti ko eni, pea mahalo ko e tu'unga ia ko 'oku 'i ai 'a e mahino ko ko 'a e ni'ihii. K na'e 'osi fakam 'ala'ala mai p 'e he Pal mia 'a e tu'unga lolotonga, 'a ia 'oku peh ni. Ne 'osi fai 'a e talatalanoa 'a e 'Eiki Pal mia pea mo e k miti ko eni 'o mahino 'oku 'ikai ke 'i ai ha mafai fakalao ha taha ke tuku 'a e k miti ko eni ki tu'a, pea ko ia ai ne hoko atu 'enau talatalanoa 'o mahino ko e ngaahi *facility* kau ai pea mo Teufaiva 'e to'o ia mei he k miti ko eni 'o 'ave ki he Pule'anga ke nau hoko atu hono fakahoko 'a e fatongia ko ia, pea ko e toenga leva 'o e ngafa fatongia 'o e k miti ko eni 'oku hokohoko atu p , 'a ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha fa'ahinga fetukuaki 'oku lele 'i matangi p 'a e ng ue 'a e fakataha.

Mahalo 'oku mahino ia ...

Lord Nuku: M l 'aupito Sea, t ko ena ko e l loa ko ena ko e 'ikai ke ke fai mo ke me'a mai 'oku ke me'a 'i he k miti. M l 'aupito Sea. Fokotu'u atu 'a e lao.

Sea K miti Kakato: M l . Fokotu'u mo e ngaahi poupu, Tongatapu 9 ke t t naki mai.

Penisimani Fifita: 'Io, tapu Sea mo e Hou'eiki Fale Alea. 'E Sea 'oku ou poupu ki he lao. Ko e peesi 7 kupu 6 kupu si'i 7, 'oku 'asi ai 'a e 'aho ko ke fakapekia. Ko e fie'ilo p 'eni ia ko f 'aho ko 'oku kamata ai 'a e sipoti mo e 'aho 'e ngata ai. Peesi 7, kupu 6 kupu si'i 10. 'Oku 'asi ai 'a e 'aho ko ke fakapekia ai 'a e lao ni, k ko e fie'ilo p ia ko f 'aho ko 'e kamata ai 'a e sipoti mo e 'aho ko ke tuku ai. 'Oku ma'u ha 'aho peh ? M l Sea.

Tokanga ki ha taimi 'e kamata ai langa ki he Sipoti 2019

Lord Tu'ilakepa: 'Ai p ke 'uhinga ka mau 'oatu p fo'i fehu'iko mo e fo'i fehu'i ko eni, pea 'oku ou tui mahalo 'e toki tali mai he ko e tu'u ko eni 'oku mahino 'oku ta'epau p p 'e ngata 'a f . K koe'uhí 'Eiki Sea 'oku mau tokanga, ko 'emau fehu'í p koe'uhí ko e t naki eni pea na'e

'i ai p hoha'a 'a e kakai 'o e fonua koe'uhí kuo 'osi fakamahino 'e he Fale 'Eiki ni mo e kau m mipa 'e to'o ia mei he fetongi pa'anga 'a e taha kotoa p 'i muli ki Tonga ni p ko e fakatau 'a e pa'anga Tonga 'aki 'a e pa'anga mulí 'Eiki Sea. K ko 'emau fehu'i atu p , 'e fai fakak 'a e langá, he ko eni 2016 eni 17, 18, 19 pea fai 'a e sipoti, kei fai p 'a'ahi me'a mai 'a Papua Niukini, ko e tu'o fiha eni hang ko e me'a ko 'a e 'Eiki Pal mia, pea 'oku nau ivi fakapa'anga lelei 'aupito 'aupito 'a Papua Niukini 'Eiki Sea. K ko e fehu'í 'e fai 'a f 'a e mahino 'oku 'i ai ha ki'i ataata mai pea mahino ki he kakai 'a e t naki silini 'oku fai 'Eiki Sea. 'Oku mou me'a ki he langa 'oku fai mei he kauhala ko , te'eki ai ke u sio 'i he kakai nima vave mo'oni, h 'a e me'a 'oku 'ikai ke tau kole ai ki he fonua ko eni ke nau tokoni, 'i ai ha me'a 'oku hoko hotau v fakatipilometika mo e kakai ko eni? 'Ai p 'o 'eke p 'Eiki Sea ke 'uhinga ke 'omai p ke tau fanongo ki ai he 'oku 'ikai p ke 'ata mai 'oku 'i ai ha k kunga 'a e fu'u Pule'anga nima m lohi ko eni ko Siaina 'Eiki Sea. Pea 'oku vave ... 'oku mou me'a ki he Fale ko 'oku mei 'osi 'a e fale ko mei he kauhala ko . Pea 'oku mahino mai 'a e ng ue pongipongi, ho'at , efiafi, po'uli 'o a'u ki he tu'ap 'oku 'ikai ke to e tuku ha ivi 'o e kakai ko eni he ... ko e langa mai 'oku 'ikai ko e langa mai ma'a Siaina, langa mai ma'a Tonga ni. K 'oku tau feinga ko eni ko e 'uhinga ke 'i ai ha mahino 'oku 'i ai ha me'a 'oku hoko mai, 'ohovale p kuo mau fanongo na'e ue'i 'a e kelekele 'i f pea fekau ke holomui, nau ue'i 'a f , pea 'oku 'ikai ke mahino ki he kakai p ko 'etau t naki *levy* ko eni 'e fai 'a e langa 'a f 'Eiki Sea, m l .

Sea K miti Kakato: M l . To e me'a mai p 'Eiki Pal mia.

Tali Pule'anga ki he taimi fakahoko ai langa & tokoni Siaina ki he sipoti

'Eiki Pal mia: Sea 'oku ou kole atu ke tuku mai p mu'a ke fai ki ai ha ng ue 'a e Pule'angá he ko hono mo'oni 'o e me'a ko eni ko e talanoa l loa eni ke tau talanoa ki ai he ko e ... 'ikai ko ha'aku peh 'e au ia ko ha'aku tukuaki'i 'a e Pule'anga kuo 'osi, k ko e Pule'anga foki ia na'a nau hanga 'o tali ke fai mai 'a e sipoti ki heni, pea 'oku h mai 'a e Pule'anga ko eni 'o mau feinga p ke *honour*, ke tali 'a e fakakaukau ko ia, neongo na'e 'i ai 'a e ngaahi me'a na'a mau tui ki ai, pea 'oku 'osi finangalo 'a e Tu'i ke fakahoko 'i Tonga ni.

Ko e langa 'oku ou kole atu ke fai p 'etau langa, 'i ai 'a e ngaahi me'a 'oku fekau'aki pea mo e kelekele 'oku 'ikai ko ha me'a fangofua hono feinga'i 'a e kelekele ke tu'u ai 'etau mala'e t pulu. Ko e me'a ko eni fekau'aki mo Siaina ko Siaina 'oku nau hanga 'o langa 'etau vai, 'a e *swimming pool*, mahalo p kuo toki ma'u ha ... te nau 'i heni 'a Siaina ia, ko nautolu p te nau omi nautolu 'o *design* mo fai 'a e langa mo tau toki tokoni atu ai, 'a ia ko e me'a ko ia, tau tukuange p mu'a 'a e me'a ko eni ki he Siaina he ko e tokoni lahi 'aupito 'oku fai 'e he Pule'anga ko eni mahalo p ki he ofi ki he uofulu p tolungofulu tupu miliona.

K ko e me'a 'e taha, ko e *levy* 'oku pau p ke tau ki'i t pupuha mo fai ha ki'i feilaulau, he 'ikai ke tau nofonofo hapai nima ki muli ke ha'u 'a e ngaahi fonua 'o fua 'etau kavenga ka tau fakata'ane p kitautolu ia 'o ta'efai ha me'a. Mou k taki pau ke tau ala mo tautolu, tau ala 'o kumi mai p ko e h ha me'a te tau ala fai, pea kapau 'oku 'oatu'a e *levy* k tuku 'a e *levy*, mou fokotu'u mai angé p ko e h ha me'a 'e taha, k ko e poiní, kuo pau ke tau ki'i ala, he 'iikai ke ha'u 'a Papua Niukini, ha'u 'a Nu'usila, ha'u 'a 'Asitel lia, ha'u 'a Siaina, ha'u mo Siapani, faifai pea 'osi mai 'a m mani 'o fai 'etau langá k tau ta'utu p 'o ...

Lord Nuku: Ko e ki'i fakatonutonu atu p Sea ...

Sea K miti Kakato: Me'a mai ho'o fakatonutonu...

Lord Nuku: Ko e fakatonutonu atu Sea 'oku mau poupou ki he *levy*, na'a mau fakafehu'ia p 'e moutolu ia 'a e founa ko hono ng ue'aki 'a e silini mo e anga hono halanga, k ko e ... k taki fakamolemole p 'Eiki Pal mia ko e *levy* ia 'oku mau poupou p moutolu ki ai, na'a mau fehu'i p moutolu ia 'a e anga hono ng ue'aki mo e founa 'ene 'alu, k 'oku 'ikai ke peh ia ke mau ta'epoupou, 'oku mau tui p 'oku tonu p ke tau kau p he ng ue. Pea 'oku ou fakam l lahi atu 'i he fakamanatu mai ko ia 'Eiki Pal mia.

Sea K miti Kakato: M l . 'Eiki Fakafofonga N pele Vava'u.

Lord Tu'ilakepa: Mo'oni 'aupito 'Eiki Sea 'a e me'a ko eni 'oku ... 'oku ou tu'u p au ke poupou atu ki he 'Eiki N pele 'o 'Eua, tau poupou tautolu ki he *levy*, poupou kakato k ko e 'uhí p 'oku fie ma'u ke mea'i 'e he kakai 'o e fonua ko e h ko e t ...

<005>

Taimi 1540-1550.

Lord Tu'ilakepa : ... tu'unga ko 'oku tau a'u ki ai, 'Eiki Sea. Ka 'oku ou tui p , 'Eiki Sea, mahalo ko e fale'i 'a e Pangik 'a M mani, ke ta'ota'ofi a Tonga ni mei he n , 'Eiki Sea, pea 'oku tau tui p mo tau falala ki ai, he koe'uhí 'oku 'i ai e Minisit Pa'angá. Ka ko e me'a ko 'oku tau fehu'ia, koe'uhí ko e t naki e levi ko eni, he 'ikai lava 'e he ki'i kakai toko si'i ko eni, 'e he fa'ahinga *population* toko si'i ko eni 'o Tonga ni, ke tau t naki ha pa'anga lahi, tukukehe 'o kapau 'e 'omai ha fika fakaofiofi 'e he Minisit Pa'anga ke fanongo ki ai e kakaí, ko e halanga eni te tau 'alu ai, ko e levi eni te tau ma'u he ta'ú. Pea fakapapau'i leva 'e he Pangik 'a M maní. F f ke ki'i fakaavaava e matap ka tau n ? Ke fai mo mahino e tu'unga 'oku 'i ai, kae hanga 'e he pa'anga levi 'o

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Sea, ka u ki'i tokoni p ki he Fakafofongá. Tapu pea mo e Seá. Tapu pea mo e Fale 'eiki ni. 'Eiki Sea, ko e taha p eni ia 'o e founa ke tokoni ki hono fakapa'anga ko 'o e teuteu ke tau *host* e sipotí. Na'e 'osi 'omai p eni ia he Patiseti lolotonga. Pea na'e fai hono fakalelei'i. Mou teuteu lelei p , Hou'eiki, he 'oku lolotonga ng ue ki ai e Pule'angá. Ko 'etau Patisetí 'e fakah mai 'i M . 'E 'omai ai mo e ngaahi founa kehekehe, ko e feinga ai p ke t t naki ha s niti ki he fakapa'anga 'o e Sipotí. Ko ia 'oku ou kole atu, 'Eiki Sea, 'oku ou fokotu'u atu ke tau p loti mu'a, ka tau hiki atu ki he ki'i ngaahi Lao 'oku hokó. M l 'Eiki Sea.

Lord Tu'ilakepa : 'Eiki Sea, 'oku 'ikai ko ha founa ia ke tau ng ue'aki, 'i he anga 'etau feme'a'aki he Falé ni. Tuku p ke 'oatu e ngaahi fakakaukau ko eni, 'o hang ko e me'a ko 'oku me'a. Pea 'oku ou fiefia au, 'Eiki Sea, kapau 'e a'u ki he Patiseti mo e 'Esitimeti ko eni, 'a ia 'oku teuteu 'e he Pule'angá, 'i he ta'u ni, ki he m hina fakakoloa 'oku kamata ki Sune, 'osi ki he 'aho 30 pea fakapaasi ai. Pea 'oku mateuteu e M mipa kotoa ke me'a ki he fokotu'utu'u Patiseti ko ia, 'Eiki Sea. Ka koe'uhí foki, ko hono 'ohake he faingam lie ko eni, fekau'aki pea

mo eni. Pea 'oku ke mea'i p , 'Eiki Minisit , na'e 'omai e fo'i Lao ko eni he ta'u kuo 'osi, pea na'e hoha'a kotoa e fonua, pea na'a ku kau au 'i he 'ikai ke tui ki ai, 'Eiki Sea. Koe'uhí p na'e 'osi ma'u e ngaahi fakamatala falala'anga, na'e 'osi 'o fai e ki he pangik , 'ikai ke loto e pangik ke to'o ha me'a, mei he me'a ko 'anautolu he anga 'enau fokotu'utu'u ng ué. Pea 'ikai ke u fie lave ki ai, 'Eiki Sea, koe'uhí he te tau toe l loa ai, 'Eiki Sea. Ka 'oku ou 'ai p , 'Eiki Minisit , ke ke mea'i p , na'e 'osi mea'i kotoa 'e he kau M mipá, 'a e alea na'a mou fai 'o 'alu 'o a'u ki he *Reserve Bank*, mo e ' fakataha na'a mou fai, koe'uhí ke ng ue'aki 'a e levi ko eni. Ka ko eni kuo 'osi 'omai ke fakapapau'i 'a e tu'utu'uni ko eni, pea ke k sete'i leva ia ke hoko ko e Lao ia, 'Eiki Sea. Ko e fehu'i ko 'oku 'omai ko fika 9, 'e ngatá 'af , 'Eiki Sea?

Sea K miti Kakato : M l . Mahino lelei ki motu'a ni kuo laum lie lelei e Hou'eiki ki he fokotu'utu'u ko eni fekau'aki pea mo e levi.

Penisimani Fifita : Sea, fakamolemole. Hang ko e fakahoha'a ko na'a ku fakahoko atú, te'eki ai ke 'omai ha tali ki ai. Peesi 7. Kuo talamai e 'aho ia 'e ngata ai, ko hono t naki 'o e Lao ko eni. 'E ngata ai e Lao. Ko e fie lave'i p ia. Pe kuo 'osi maau ha 'aho fakaangaanga 'e kamata ai e sipoti, mo e 'aho ko ke ngata ai e Sipoti? Ko e fie lave'i p . Pea kapau 'oku te'eki ai ke maau e ' me'a ko ia, pea sai. Ka ko eni ia kuo 'osi talamai ia heni 'a e 'aho ko ke ngata ai e Lao? Ko e fie lave'i p ia pe ko f e 'aho ko 'e kamata ai e sipoti, ko f e 'aho 'e ngata ai? 'Omai ke mea'i 'e he Falé. M l .

Sea K miti Kakato : Me'a mai.

'Eiki Pal mia : Sea, fakamolemole atu he 'ikai ke lava 'e he t pile ko eni 'o 'oatu e fo'i 'aho totonú pe ko e 'aho fiha? Hang kiate au ko e taimi p ko na'e fakahoko ai e me'a 'i Papua Niu Kini, mahalo ko Siulai, 'e 'omai p , 'e 'omai p e 'ahó. 'Oku 'i ai p e 'aho ke kamata ai, mo e 'aho ke ngata ai, ka 'e 'ikai ke lava 'o 'oatu e 'ahó he taimi ni. Ka mou, mahalo p na'a lava ki he uike kaha'ú.

Sea K miti Kakato : M l . Ko ia 'oku loto ke tau tali e Lao Fakaangaanga Fika 4 e 2016. Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he 'Inasi Faka-Pule'anga 'i he Fetongi Pa'anga Muli e 2016, k taki 'o hiki hake ho nima.

Kalake T pile : Sea 'oku loto ki ai a Penisimani 'Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu *Kuita*. Vaipulu, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki & Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H mai & Tute, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Vaea, 'Eiki N pele Tu'i' fitu. Sea 'oku loto ki ai e toko 19.

Sea K miti Kakato : Ka 'oku 'i ai ha taha 'oku 'ikai ke loto ki ai, pea k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile : 'Ikai ha fakah loto ki ai, Sea.

Sea K miti Kakato : M 1 . Tau hoko atu ki he Fika 5, Lao Fakaangaanga Fika 5, Ko e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fakamo’oni 2016. Kole p ki he ‘Eiki Minisit Lao ke fakama’ala’ala mai. ‘Oku lave’i ‘e he motu’a ni, ko e Lao ko ení ‘oku fel ve’i pea mo e Fika 7, mo e Lao Fakaangaanga Fika 7, kapau te ke fakamahino mai ai p . K taki ‘o fakamo’ui mai e maiká.

Lao Fakaangaanga fika 5/2016

‘Eiki Minisit Lao : Ko e ki’i Lao ko ení, kapau te mou me’a hifo p ki ai. ‘I he lea faka-Tongá, ko e kupu 11, ‘i he lea faka-Pilit nia, ‘i he **Evidence Act**, fekau’aki ia pea mo e *sexual offences*. Ka ‘i he’ene ha’u ki he faka-Tonga, ‘oku peh mai ai. Ko e fakamatala koe’uhí ko e ngaahi hia ‘o hang ko e tohotoho, h fanga he fakatapú.

Ko e loto eni, ko e liliu ko ení, ko e kole ‘a e Fakamaau’ angá. Mou manatu’i ko e ngaahi hia ko eni fekau’aki pea mo e kakai fefiné, ko e taha ki he taha. Pea ‘oku hanga ‘e he kau Fakamaau ‘o fakatokanga’i, faingata’a ke toe ma’u mai ha taha ia ke ne hanga ‘o poupou’i ‘a e hiá, ‘a e mamahí. He ko e **fie ma’u** ‘e he Lao ia ko , he ko e ngaahi Lao Hia, ke ‘i ai ha taha ke ne hanga ‘o poupou’i, ‘o t naki ki he mamahí, ‘oku ‘i ai e hia. ‘I he Lao ko eni, fekau’aki pea mo e kau leká. Ko e keisi eni na’e hoko ia ‘i Ha’apai. Ko e ki’i ta’ahine si’isi’i, pea na’e **‘ohake** ai ‘a e fakakaukau ko ení, ‘ikai ko eni p ia. ‘I he ngaahi hopo **ki mu’a**, ‘oku ‘ikai ke hanga ‘e he kau Fakamaau ia ‘o fakapapau’i pe na’e hanga ‘e he ngaahi hopo ko iá ‘o talamai, ke tamate’i, ke ‘oua, ‘oku ‘ikai ke toe **fie ma’u** ia ke toe ‘i ai ha taha ke ne fakamo’oni ki he mamahí. ‘I he lea faka-Pilit nia, ‘i he ngaahi *case law*, ‘oku ‘ikai ke fu’u mahino ai, ka ‘oku ‘i ai e ngaahi hopo **ki mu’a**, pea ‘oku peh ‘e he kau Fakamaau ‘oku ‘ikai ke toe **fie ma’u** ia, ke ‘i ai ha taha ke ne tokoni’i ‘a e mamahí, he fakamo’oní, ‘oku lava p ia ke fakamahino na’e fai e hiá.

‘Oku ‘uhinga e Lao ko ení ke to’o e fo’i fiema’u ko iá. Mou manatu’i ko e kau Fakamaau, ko ‘enau me’a eni ‘oku fai he ‘aho ki he ‘aho. ‘Oku lava p e kau Fakamaau ‘o me’a mai ki he mamahí mo e hiá, tupu p ‘i he’enau taukeí, nau lava p ke fakamo’oni, na’e hoko, na’e fakahoko e hia ia ko ení ‘e he hiá ki he mamahí. Ka ko e tupu ‘i he’ikai ke hanga ‘e he’etau Lao. Ko muli, ‘osi ‘osi. Ko ‘etau feinga ‘atautolu ia ko ení, ke tau ofiofi atu ‘i he ‘ me’a ‘oku fakahoko ‘i hotau ngaahi fonua kuo maama ange. ‘Ikai ke to e fie ma’u ia ke ‘i ai ha taha ke fakamo’oni. ‘E lava p ‘e he Fakamaau, ke me’a hifo ki he hiá, mo e fakamatala ‘a e mamahí, lava p ke ne tala, na’e fakahoko e hiá. Ko e ‘uhinga ia ‘o e ki’i liliu ko ení, hang ko ‘eku laú. Ko e ‘ Lao pe eni ia, ko e feinga p eni ke fakalele’i ‘etau ‘ Laó. Pea ‘oku kau ai e ki’i Lao ko ení. Ko e fiema’u eni ke lava p ‘e he mamahí ‘o fakamatala’i mai ‘a e me’a na’e hokó. Pea ‘ou ‘ikai to e fie ma’u ia ke ha’u ha taha ‘o poupou’i fakamatala ‘a e mamahí, kae toki lava ke fakahalaia’i. Ko e ‘uhinga ia e ki’i Lao ko ení, ke to’o ‘a e fo’i **fie ma’u** ko iá. Hang ko e me’a kuo u fakah atú. Kau tangata, ko e kole mai eni ia ‘e he kau Fakamaau, ko ‘enau me’a ‘anautolu eni ‘oku fai ia ‘i he ‘aho ki he ‘aho. ‘Oku nau lava p nautolu ‘o sio lelei mai p ‘o ‘ilo, na’e hanga ‘e he hiá ‘o fakahoko e me’a ko ení, ki he ki’i mamahí.

Ko e Lao e tahá, ko e fanga ki’i tamaiki iiki, ka ‘oku nau haó, koe’uhí ko e Lao. Ko e **fie ma’u** ke ‘i ai ha taha ke tokoni’i ‘a e mamahí, ke kaungá... Ka ko e hia ko ení, ko e lahi tahá, ko e taha ki he taha. Ko e me’a ia ko ‘oku kole mai ai ko e kau Fakamaau. ‘Ofa mai . Tuku, ‘e

lava p 'e he fakamatala 'a e mamahí, mo e me'a atu 'a e Fakamaaú, 'o sio atu, 'oku mo'oni ia, na'e hanga 'e he hiá 'o fai e me'a ko ení ...

<006>

Taimi: 1550-1600

'Eiki Minisit Lao:... 'eke ange p 'e koe ia kapau ko ho 'ofefine, ko e nounou tahá p ia. 'E loi mai ha ki'i ta'ahine na'e fai ange ha me'a peh . 'Ikai, ko e me'a p ia na'a ne talamai, he na'e hoko. Ko e 'uhinga ia 'a e ki'i Lao ko eni. 'Oua na'a toe ha ha fu'u hia ia. Lava p 'a e Fakamaaú ia 'o me'a hifo 'o 'ilo'i 'a e me'a na'e hoko. Ko e 'uhiingá ia, ko e ki'i Lao ia ko ení faka'ofa'ofa p ia.

Lord Tu'iha'angana: 'Eiki Sea, fehu'i p ki he 'Eiki Minisit k taki.

Sea K miti Kakato: Ko e ki'i fehu'i fakama'ala'ala mei he Hou'eiki N pele Ha'apai.

Lord Tu'iha'angana: 'Oku ou pou pou au ki he 'Eiki Minisit pea 'oku ou tui hang ko e poini ko ia 'oku 'omai 'e he 'Eiki Minisit . Tuku 'etau falala ki he taukei mo e 'ilo 'a e Fakamaau. 'Oku ke mea'i p foki Sea ko e taimi ni 'oku toe mataotao ange 'a e kakaí ia mo e me'á he fa'u p ha fo'i me'a. 'E hang p ia ha fo'i mo'oní, ka ko e me'a p ko ia 'oku tau falala ki aí hang ko e me'a 'a e 'Eiki Minisit Lao, te tau falala p ke fai'aki p 'a e faka'uto'uta lelei 'a e Fakamaau. Ko e me'a ia 'oku fai 'a e hoha'á ki ai 'e 'Eiki Minisit m l .

Sea K miti Kakato: M l . Me'a mai 'a e Fakafofonga N pele Niua.

Tokanga ki he tau'at ina e faka'iloa

Lord Fusitu'a: Fakam l atu 'Eiki Sea pea fakam l atu ki ho'o K miti 'eiki. 'Oku ou fakam l ki he fakama'ala'ala 'oku 'omi 'e he 'Eiki Minisit , pea 'oku mahino 'a e ngaahi tefito'i fakakaukau 'a e Pule'anga. Ka 'oku 'i ai 'a e hoha'a 'a e motu'a ni 'Eiki Sea. Ko e tefito'i me'a 'oku fakahoko 'e Lao Fakatonutonu ko eni, 'oku ne hanga 'o to'o 'a e tau'at ina 'a e faka'iloá ke tau'at ina pea 'ata'at mei hano tukuaki'i. Ko e tefito'i me'a ia 'oku fakahoko h .. 'Oku 'i ai 'a e totonu faka-Konisitutone 'a e halaia 'a e faka'iloá ki he fakamaau totonú, pea 'oku 'i ai pea mo 'e ne totonu ke ho'at kitu'a 'oku fakamaau totonu 'Eiki Sea. Pea ko e ngaahi tefito'i makatu'unga eni 'oku 'omai 'aki. 'Uluakí, ko e fehu'i 'a e Fakamaau'anga. Kiate au 'oku 'ikai ko ha 'uhinga lelei fe'unga ia ke to'o 'a e tau'at ina 'a e tangata Tonga. Ko hono uá ko e founga eni 'oku fakahoko 'aki 'i muli. 'Oku 'ikai ko ha 'uhinga fakapotopoto ia ke to'o ai 'a e tau'at ina 'a e tangata Tonga. Ko hono tolú, ko e natula 'o e fa'ahinga hia ko ení 'oku 'ikai ko ha 'uhinga fakapotopoto ia ke to'o ai 'a e tau'at ina 'a e tangata Tongá 'Eiki Sea. Ko e Kupu 4 'o e Konisit toné 'Eiki Sea 'oku anga peheni 'a hono fakalea. "E tatau p ki he kakai kotoa p 'a e Lao 'o Tonga. 'E taha p 'a e Lao 'o Tonga ní ki he hou'eiki mo e me'a vale ki he fa'ahinga kakai kotoa p 'oku 'ikai ko e Tonga mo e Tonga." Ko e me'a ia 'oku hanga 'e he Lao ko ení 'o fakahokó 'oku ne fakafaikehekehe'i 'e ia 'a e faihia. Kapau 'e faka'ilo koe ki he hia ko e kaiha'a pa'anga, 'e fakamaau'i kehekehe koe mo e faka'ilo ki he hia ko eni. 'E 'ikai ke toe fie ma'u ha fakamo'oni ia ki he hia ko ení, ka 'e fie ma'u 'a e fakamo'oni ia ki he hia ko . Kiate au

‘oku monuka ai ‘a e Kupu 4 ‘o e Konisit toné, pea ‘oku ne to’o ‘a e tau’at ina ‘a e tangata Tonga. Ko e anga ia ‘o e fokotu’ú ‘Eiki Sea. ‘Oku ‘ikai ke fakapotopoto ke fakalao’i ‘a e fo’i Lao ia ko eni. M l Sea.

Sea K miti Kakato: ‘Eiki Minisit Lao.

‘Eiki Minisit Lao: Ka u ki’i hoko atu mu’a ‘eku me’á ke ‘osi. ‘Oku ‘ikai ke ‘i ai ha to’o ‘e taha ‘o e totonu faka-Konisit tone. Kei hopo lelei p e hiá, ko e kehekehé p eni, ko e kole ‘a e Fakamaau’angá pea mo e kole k toa p ‘a e *profession*. Tukukehe ...

Lord Fusitu'a: Ko e ki’i fakatonutonu p ‘Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Pe’i fakatonutonu mai.

Fakafaikehekehe’i e hia ‘e ua pea monuka ai Konisit tone

Lord Fusitu'a: Hang ko e lave ‘anenaí, ‘oku ne fakafaikehekehe’i ‘e ia ‘a e faihia kehekehe ‘e 2. ‘A ia ‘oku ‘ikai ke *apply* tatau ‘a e Lao ko ia ki he ngaahi hia, ki ha hia tau peh ko ha kaiha’a pa’anga p ko ha fa’ahinga me’a, pea mo e kalasi hia ko eni. Ko ia ai, ‘i he’ene fakafaikehekehe’i ko iá, ‘oku monuka ai ‘a e Kupu 4 ia he ‘oku ‘ikai ke *apply* tatau ‘a e Laó kia koe kapau te ke fai ‘a e hia ko mo e *apply* ‘a e Lao kia koe ‘oku ke fai ‘a e hia ko . Ko e monuka’angá ia ko e anga ia ‘Eiki Sea ‘a e fakatonutonu.

Sea K miti Kakato: Me’a mai ‘a e ‘Eiki Pal mia.

‘Eiki Pal mia: Fakatapu atu ki he Feitu’u na ‘Eiki Sea kae ‘uma’ ‘a e toenga ‘o e Hou’eiki. ‘Oku ou tui p ‘oku ‘ikai ke tau fakata’e’aonga’i ‘a e Konisit tone. Tau poupu k toa p kitautolu ki ai, ka ko e me’apango p ‘oku kole mai ‘a e kau Fakamaau. ‘Oku ou fokotu’u atu, kapau na’e.. Ko e ‘uhinga ko ia ‘oku faingat ‘ia ai ‘a e Fakamaau ‘oku ou tui ko e poini mahu’inga ia ‘ene faingat ‘aia. Sai p a e Konisit tone, ka ‘oku kole mai ‘a e Fakamaau ia ‘oku faingat ‘ia. Kapau ‘oku faingat ‘ia ‘a e Fakamaau, ‘oku ‘i ai ‘a e me’a ia ‘oku totonu ke fai ha ng ue ki ai. Ko e peh ko ia ke tau nofo he Konisit toné pea ‘ai ke *apply* ‘a e Konisit toné ki he me’a kotoa p . ‘Oku ‘ikai ke ‘i ai ha taha ia heni ‘e ta’emahino. ‘Oku tau tui kitautolu ia ki ai. ‘E fehalaaki leva ‘a e kupu ia ‘o e Konisit toné ‘o hange ‘oku ngali filifim nako. ‘Oku ou kole atu ‘oku ou tokanga au ia ki he faingata’a ia ko ia ‘a e Fakamaau. Kapau ‘oku peh mai ‘a e Fakamaau ‘oku faingat ‘ia, ‘e ha, ‘e

Lord Fusitu'a: Kau tokoni p ki he ‘Eiki Pal mia. ‘Oku ‘ikai ke u fakahala’i ‘a e faingat ‘ia ‘a e Fakamaau. ‘Oku hang ko ‘eku lave ‘anenaí, ko e faingat ‘ia ‘a e Fakamaau ‘oku ‘ikai ko ha ‘uhinga lelei fe’unga ia kiate au ke to’o ai ‘a e tau’at ina ‘a e tangata Tongá, pea ke ne to’o ‘a e *apply* ‘a e v v tatau’a e Laó ki he tokotaha kotoa.

‘Eiki Pal mia: ‘Eiki Sea ‘oku ou fokotu’u atu. Ka ‘oku ‘i ai ha Fakamaau ‘oku faingat ‘ia ‘oku ‘ikai fe’unga, tu’utu’uni ke fakafoki kae kumi mai ‘a e kau Fakamaau ko ia ‘oku ‘ikai ke nau faingat ‘ia. Ko e talí p ia he anga ko ia ‘eku fakakaukau. Kapau ‘oku kole mai ‘a e Fakamaau ‘oku faingat ‘ia, fakah atu mei he Fale ni ‘oku ‘ikai totonu ke ke faingat ‘ia koe. Kapau ‘oku ‘i

ai ha Fakamaau peh 'oku ha'u ki Tonga ni, ko hono fakalea 'e tahá 'oku ta'efe'unga 'a e Fakamaau ko iá fakatatau ki ho'o...

Lord Fusitu'a: M 1 'Eiki Pal mia, 'oku ou tui ko e solova'angá ko e tuku 'a e fo'i Lao ko eni.

Sea K miti Kakato: Me'a mai Fakafofonga N pele Fika 1 'o Tongatapu. 'Osi pea hoko mai 'a e Minisit Lao.

Lord Vaea: 'Oku ou faingat 'aia he fo'i Lao ko ení Sea. Ko e 'uhingá he ko e le'o 'o e tokotaha ko eni 'oku tangi maí, 'oku 'ikai ke ongona hono le'o. Na'a ku toki poto hake p he leá ka ko 'eku tangi mo 'eku to'é na'e makatu'unga ai 'eku fofonga atu ko ia he Fale. 'Oku h eni 'i he Lao ko eni na'a tau tali he 2014, fekau'aki pea mo e f mili, 2013. Na'e h ai 'a e fo'i lea 'e 2 ai na'e fakalahi 'aki ko ia 'o e *abuse* 'a ia ko e *emotional* mo e toe fo'i me'a 'e taha Sea. Ko e me'a ko eni ko e 'oku me'a mai ki ai 'a e 'Eiki Minisit Laó, ke 'oua 'e toe tali 'a e to'e ko ia 'a e leká pea mo 'ene tangi, he ko hono 'uhingá 'oku 'ikai e tuha mo taau ia ke tokoni'i. Sea, ko e Fakamaau'anga ko ia 'o e F milí ko e *speciality* ia 'a e Fakamaau'anga ki he f mili, 'a e fanga ki'i f nau si'i hifo he 18 pea toe si'i hifo he 13. Ko e Fakamaau'anga ko eni ko 'oku me'a mai ko ki ai 'a e 'Eiki Minisit 'i he fakatonutonu ko eni 'o e Laó, 'oku fakavalevale ia Sea. Fakavalevale ko hono 'uhingá he 'oku 'ikai ke lava 'a e to'é ia mo e tangi 'o lea lelei he Fakamaau'anga. Ka 'e lava 'a e tamaí mo e fa' ke tokoni ki ai p ko ha *counsellor*. 'A ia ko hono 'uhinga ia 'oku 'omai ai 'a e fo'i tokoni ko ení 'o makatu'unga 'i he ki'i f nau 'oku nau lavea. Pea ko hono 'uhinga ia 'oku fai ai ki ai 'a e tokanga. Ko hono 'uhinga ia 'oku 'ikai ke u poupou'i ai 'a e fo'i Lao ko ení, ko e 'uhingá he 'oku 'ikai ke 'i ai ha Lao ia te ne hanga 'o fakatonutonu mai 'a e fo'i lavea ko ia 'o e tangi pea mo e to'e. Pea 'oku mahu'inga 'aupito ia 'i he fo'i Lao ko ení, ke kei hokohoko atu 'a hono poupou'i 'o e f nau pea mo hono tokonia kinautolu he taimi ko ia 'oku nau tu'u ai he puhá 'o nau tala 'a 'enau mamahí pea mo e ngaahi lea 'oku 'ikai ke nau a'usiá fie ma'u ke 'i ai ha poupou ki ai. Ko hono 'uhinga ia 'oku ou mahu'inga'ia ai 'i he fo'i fakakaukau ko eni. Tukukehe 'a e tafa'aki faka-Konisit tone 'oku ne uesiá, ka ko 'eku lave atu ko ia ki aí,.

'Eiki Minisit Lao: M 1 Sea, ko hono mo'oní ia 'o'ona Sea, ..

Sea K miti Kakato: 'Eiki Minisit fai ai p 'a e fehu'i ko ia mei he 'Eiki N pele Vava'u ka ke toki me'a mai.

Lord Tu'i' fitu: 'Oku vave p ia 'Eiki Minisit Pa'anga he 'oku vave 'a e taimi. Ko 'eku fehu'í ko e Fakamaau ko eni 'oku fai'aki 'a e fakamaau 'ae Lao ki he Fakamaau'angá ko e *Family Court* ia 'i Tonga ni? M 1 .

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'Eiki Minisit Lao.

Feinga Tonga ni ke fakaofiofi ki he ngaahi ng ue fakamamani lahi

'Eiki Minisit Lao: ...(mate maika... Ko 'etau muimui 'atautolu eni he *practice* 'oku fai p ia 'i m mani. Ko Tonga ni p ko 'etau feinga eni ke 'alu hake, ke 'alu 'etau ' Laó ke ofiofi ki he me'a 'oku fakahoko 'i m mani. Kau tangata, ko e me'a ko eni na'e me'a ki ai 'a 'e N pele a

Tongatapu, 'oku ne talamai 'a e le'o 'o e tangi moe to'e 'a e mamahí, ka 'oku 'ikai ke ne poupou'i. 'Oku 'ikai ke fu'u mahino kiate aú p ko e fe ko 'a e me'a 'oku...

<008>

Taimi: 1600-1605

'Eiki Minisit Lao: 'oku ne poupou'i, ko e to'e mo e tangi 'a e ki'i f nau ko e 'uhinga ia e kole ko 'eni. Pea te u tala atu Hou'eiki, ko e me'a eni ia 'oku fai 'e he kau Fakamaau he 'aho ki he 'aho, pea 'i he ngaahi *case law* 'a Tonga ni, 'i ai e ' keisi 'oku nau talamai ai, to'o, 'i ai e ' keisi kei veiveiua pe 'oku to'o ko pe 'ikai, 'osi ng ue'aki pe ia. Ko e faka'amu p ke tau tu'u ia 'i he'etau lao. Pea 'oku ou kole, kau M mipa tau tali ai p he ko e me'a lelei eni ia ... 'a e fonua.

Sea K miti Kakato: M 1 .

'Eiki Minisit Lao: M 1 .

Sea K miti Kakato: Me'a mai e Fakafofonga Kakai Vava'u 15. Me'a kotoa p e kau loea ke 'osi ka tau fai mo tau p loti.

S miu Vaipulu: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea kae 'uma' e Hou'eiki K miti. 'Eiki Sea 'oku mou me'a p moutolu ia ki he ngaahi me'a 'oku hoko 'i he ngaahi feitu'u 'i m mani 'oku to'o ai e me'a ko eni. Kuo 'i ai e ni'ihiki kuo ng ue p pula ta'u 'e fiha ngofulu koe'uhi ko e fa'ahinga fakamo'oni, toki 'ilo ta ko 'oku si'i tonuhia. 'Oku 'i ai e ni'ihiki kuo tautea mate koe'uhi ko e lao ko eni 'oku talamai ke tau 'alu ki ai kapau he 'ikai ke toe 'i ai ha fakamo'oni, 'Eiki Sea me'a ia 'oku faingofua, ko u manatu'i 'e au 'Eiki Sea 'e taha ko e hopo na'a ku fai 'i Vava'u ko e 'eke tamai. Ka ko e masi'i 'oku ou f mili pe mo ia pea 'eke atu ia ki ai 'oku kalo ia. Pea 'ikai toe 'i ai ha fakamo'oni ia. Ui atu ke hiki mai e p p , mai 'o puke 'e he siana, 'olunga e ki'i tamasi'i pea sio hifo, sio hifo ki hono mata, p p aki lelei hake p ho mata ko e fakafoa ia 'a e tamai 'o 'io ko hono foha. Ka na'e natula tatau 'Eiki Sea, 'ikai ke toe 'i ai ha fakamo'oni ia 'e ma'u ke lava ke fai'aki e me'a. 'Oku ou tui ko e founa ko eni 'oku kole ko he kapau ko e kole mei he Fakamaau'anga, 'Eiki Sea ko e founa pe ia ke faingofua 'a e ng ue ko 'a e Talatalaaki mo e Fakamaau, koe'uh ko e hia kotoa p , ko hono tu'utu'uni, fakamo'oni'i ke taoeopepe atu 'oua na'a toe 'i ai ha veiveia. Kapau he 'ikai ke toe ma'u e ki'i fo'i fakamo'oni ko 'e taha ko , ko e h e me'a 'e hoko? Kuo fakapapau'i kuo taoeopepe atu e fakamo'oni ke 'oua na'a toe veiveiua 'o h tau'at ina p ko e tokotaha faka'iloa na'a ne fai e hia, te'eki ai 'Eiki Sea. Te'eki ai, 'oku ou tui 'Eiki Sea kapau te tau, 'e tali 'e he Fale ni 'a e lao ni, tonu leva ke to'o 'a e fo'i fakakaukau ko ia ko e fakamo'oni'i 'o e hia ke taoeopepe atu ke malava 'o 'ikai ke toe veiveiua. Ko e tu'u ko eni 'e faingofua pea 'e 'i ai e ni'ihiki 'Eiki Sea 'e tautea lolotonga ko ia tau tau'at ina ...

'Eiki Minisit Lao: 'Eiki Sea pea ... ke ki mu'a ke tau tuku.

Sea K miti Kakato: Me'a mai e 'Eiki Minisit Lao.

'Eiki Minisit Lao: Ko e ki'i me'a p eni ia 'a e *sexual thing*, 'ikai ke kau ai 'a e ' me'a ia ko

Sea K miti Kakato: Ke kau ia ki he ...

'Eiki Minisit Lao: Ko e ki'i ...

Sea K miti Kakato: Ko e hia ...

'Eiki Minisit Lao: Ko e ki'i fo'i kongā pe ia ko eni.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

S miu Vaipulu: Ko ia Sea, ko e h e me'a 'oku to'o ai p e ki'i fo'i kongā ko ia, ko 'ene to'o ko ia 'oku toe u sia ange ia ...

'Eiki Minisit Lao: Ka peh p ko ho'o 'ofefine eni 'oku si'i ha'u 'o tangi atu ...

S miu Vaipulu: Sea 'oku ou kole ki he Minisit Lao tuku mu'a e me'a ia ko ia ...

Sea K miti Kakato: Sai p 'oku 'osi mahino p e tu'unga ia ko ia 'Eiki Minisit Lao.

S miu Vaipulu: Tau nofo p he'etau lao.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

S miu Vaipulu: Ko e lao 'oku tau fai ai 'a e feme'a'aki 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Hou'eiki, mou me'a atu 'o lotua 'a e fo'i lao ko eni, mahu'inga 'aupito pea tau liliu 'o **Fale Alea**.

(Pea na'e liliu 'o Fale Alea pea me'a hake ai p 'a e 'Eiki Sea Le'ole'o 'o e Fale Alea, Lord Tu'i' fitu ki hono me'a'anga)

'Eiki Sea Le'ole'o Fale Alea: Hou'eiki 'oku ou fakam l atu ki he ng ue lahi 'o e uike ni, fakamon 'ia atu he ngaahi ng ue 'a e Pule'anga 'apongipongi pea mo e hopoki mo e huufi e fale fo'ou 'apongipongi, pea mou me'a atu ki ai ke fakamahu'inga'i ko 'etau ng ue ia. Fakam l ki he ngaahi ng ue kotoa p , fakafofonga'i atu e Sea 'o e Fale Alea mo e Sea 'o e K miti Kakato ka mou me'a 'o ma'u ha'amou uike lelei pea mou me'a ki he lotu pea mou me'a mai he M nite kuo mou hoko ko e kau maama fo'ou 'i he ta'u fakafo'ou 'evangeli ai p he uike kaha'u. 'Oku ou fakam l lahi atu. Tau kelesi.

Kelesi

(Na'e fakahoko ai pe ia 'e he 'Eiki Sea Le'ole'o 'o e Fale Alea, Lord Tu'i' fitu)

<009>

Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea

'Aho Tu apulelulu, 11 'o Fepueli 2016

10:00 am

Fale Alea 'o Tonga

- 1. Lotu**
- 2. Ui 'o e Fale Alea**
- 3. Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea**

Me a a e Fakafofonga Haapai 13 o tokanga ki he pa'anga tokoni n ko ia a e Pule angá i he Pangik Fakalakalaká he na e fakahoko mai oku peseti e 1 ka oku a u ia o peseti e 13.

Me a a e Fakafofonga N'pele Fika 2 Vava'u o tokanga ki he ngaahi tohi fehu i oku te eki tali mai mei he Hou eiki Minisit . Fakahoko e he Sea ki he Hou eiki Minisit ke nau tokanga ke tali mai a e ngaahi tohi fehu i i he taimi totonu.

Me a a e Fakafofonga N'pele Fika 2 Vava'u o tokanga ki he "butternut" mo e alea mo e tokotaha na a nau alea ke ne ave a e butternut ki muli, ka oku ikai lava eni pea oku kei tuku a e hina ko eni he fale tuku anga koloa i uafu. Na e fakahoko ange ki he kau ngoue ko e \$400 ki he puha ka oku teeki ave a e hina pea oku ikai ma u ha silini a e kau ngoué. Kole ki he Minisit Ngoue ke tokanga ki heni. Me a a e Eiki Pal mia ko e m l l p he 12 ho at pea e fai a e ng ue ki ai. Fakama ala ala mei he Minisit Ngoué.

Me a a e Minisit Mo ui o l pooti ki he Fale Alea a e tu unga oku i ai a e ZIKA pea mo e ng ue a e potungaue oku fai ke malu i a e kakai o e fonua mei he vailasí.

4. LAO FAKAANGAANGA

FIKA 4/2016: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Inasi Fakapule anga i he Fetongi Pa'anga Muli 2016

Me a a e Minisit Pa'anga o fakama ala ala a e lao fakaangaanga.

FALE ALEA (2pm)

Me a a e Eiki Pal mia o fakahoko mai a e fie ma u e ia ke lau ene tohi fehu í, ka ko e fale i mei he Kalaké e ikai lau koe uhi ko e fehu i tohi. Ka oku totonu ia ke lau koe uhí ke fanongo mai ki ai a e kakai o e fonua. Me a a e Eiki Sea ko e fehu i tohi ko e fakataumu a p ke tokoni ki he Hou eiki M mipá i he fakahoko honau ngaahi fatongia, ka ko e fehu i ngutu oku fakahoko i Fale Alea.

Me a a e Eiki Sea ke tukuhifo ki he K miti ki he Ngaahi Totonú ke nau vakai i a e fie ma u ke lau a e ngaahi tohi fehu í mo hono talí i he Fale Alea.

LAO FAKAANGAANGA

FIKA 7/2016: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Ngaahi Hia 2016

Lau uluaki pea p loti o tali 13/4.

Lau tu o ua. Kole Fakafofonga Fika 15 ke tukuhifo ki he K miti Kakató he oku fekau aki mo e Lao Fakaangaanga Fika 5. Tukuhifo ki he K miti Kakató.

K MITI KAKATO

FIKA 4/2016: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Inasi Fakapule anga i he Fetongi Pa anga Muli 2016

P loti o tali 19/0 (ikai ha toe fakatonutonu).

FIKA 5/2016: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Fakamo oni 2016

Me a a e Minisit Lao o fakama ala ala a e lao fakaangaanga.

FALE ALEA (4pm)

TOLOI A E FALE ALEA KI HE M NITE 15 FEPUELI 2016 (10am).

Kelesi